

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:
MARKÓ BÉLA
(1989. december – 2005.)
GÁLFALVI GYÖRGY
(2005. december – 2007.)
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
(2008. január – 2019. május)

Főszerkesztő:
Szerkesztők:

VIDA GÁBOR
DEMÉNY PÉTER
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
LÁNG ZSOLT
SZABÓ RÓBERT CSABA
MOLNÁR ROZÁLIA
SZÓCS KATALIN
BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT
IRSAI ZSOLT

Tördelőszerkesztő:
Korrektor:
Tipográfia:

TARTALOM

MARKÓ BÉLA:

Árterület; Egy mondat a szabadságról (Versek) ■ 5

GÁLFALVI GYÖRGY:

A szerkesztő epilógja ■ 8

SZABÓ RÓBERT CSABA:

Személyes ügy ■ 11

KORPA TAMÁS:

Tananyagok a Securitate esti iskolájából (Versciklus) ■ 15

„Átvenni lehet, és továbbadni kell” – Demény Péter beszélget Szilágyi Júlia
esszéíróval a *Látó* 30. évfordulóján ■ 21

DEMÉNY PÉTER:

Kis Látó-szótár ■ 23

ACZÉL GÉZA:

(szino)líra. (torzószótár) (Versek) ■ 28

JÁNK KÁROLY:

Szemben a felkelő nappal (Vers) ■ 31

VERMESSER LEVENTE:

Villanások (Vers) ■ 33

VIDA GÁBOR:

Marosvásárhelyi levél ■ 35

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ:

A vörösfenyő köszöntése (Vers) ■ 45

NAGY ATTILA:

Doina Ioanid sorára; Fent, az ötödiken (Versek) ■ 47

OZSVÁTH ZSUZSA:

40+ nap (Vers) ■ 49

MÁRTON EVELIN:

Macska az óceánban ■ 50

BORSODI L. LÁSZLÓ:

Sem árnyék, sem meleg (Vers) ■ 54

SEBESTYÉN MIHÁLY:

Nagyapám aranyszíve ■ 55

BÁTHORI CSABA:

Mint a kezdeteknél; A szóra bírt angyal; Vak szívemben (Versek) ■ 60	
GYUKICS GÁBOR: csata; talált tárgy (Vers) ■ 62	
TAMÁS DÉNES: Nem egy vékonyabb ■ 64	
MIHÁLYCSA ERIKA: Térképnyelv (Esszé) ■ 68	
WIRTH IMRE: In memoriam Babits Ildikó (Vers) ■ 80	
DÁNÉL MÓNICA: Tranzit – Széttartó remények és képzetek történetisége (Esszé) ■ 81	
TOMPA GÁBOR: Egy évforduló margójára; Ürügyek a folytatáshoz (Versek) ■ 95	
VISKY ANDRÁS: Följegyzések Sárának a tévelygésről (Versciklus) ■ 97	
ÁFRA JÁNOS: Akit félre (Vers) ■ 100	
BÁNKI ÉVA: Petesejtek ■ 101	
BALÁZS IMRE JÓZSEF: Oldhatatlan (Vers) ■ 107	
GYÖRGY PÉTER: A Látó Magyarországon ■ 108	
KÁNTOR PÉTER: Születésnap i köszöntő a Látó szerkesztőinek (Vers) ■ 110	
KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Hét párvers Kántor Péternek; A Látó – Batsányihoz (Versek) ■ 111	
PARTI NAGY LAJOS: súgár (Vers) ■ 114	

NÉVJEGY

VIDA GÁBOR ■ 115

WWW.LATO.RO

archívum / szerzők / hírek / Látó Színpad – képek / linkek /
szemle / Látó-repertórium

ÁRTERÜLET

Amint azt már többször is megírtam, hiszen valamiféle jelképes aktusnak is tekinthető, bár nyilvánvalóan nem erről volt szó, hanem fel kellett készülnünk a téli hónapokra, így is eléggé megkéstünk vele, szóval aznap éppen disznót vágtunk Csittszentiványban, és amikor december 21-én dél körül hazaértünk a marosvásárhelyi Tudor Vladimirescu negyedbe, már a lépcsőházban sírva fogadott az egyik szomszédasszony, hogy Meggyesfalváról, a Metalotehnica üzemből, ahol a férje dolgozik, elindultak az emberek befelé a főtérré, Istenem, mi lesz velünk, ismételtette egyfolytában, már kint van a katonaság is, nem mondtam neki, hogy láttuk a harckocsikat mi is a Kossuth, vagyis a Călărașilor utcában, nem akartam még jobban megijeszteni, de ahogy beléptünk a lakásba, rohantam a telefonhoz, felhívtam a kövesdombi barátomat, aki a meggyesfalvi téglagyárban dolgozott, tudtam, hogy éppen szabadnapos, kérdeztem, arrafelé mi a helyzet, most ment el előttünk a tömeg, de miért nem a főúton, már nem lehet, a Dózsa Györgyöt lezárták, kerülniük kellett, így is mindjárt a főtéren lesznek, a Városháza előtt, megyek én is, ne menj sehova, élve van reád szükségünk, nem holtan, ma sem felejttem ezt a mondatot, miért éppen reám lenne szükség élve vagy holtan, csodálkoztam magamban, de csak azért, mert magamnak sem vallottam be, én is úgy gondolom, szükség van reám, azért akarok bemenni, mégis nagyon furcsa volt ez a mondat, attól kezdve teljesen egyértelmű lett számomra, hogy nincsen visszaút,

ugyanis vannak ők, és vagyunk mi, többek közt én is, akire szükség lehet még élve, meglátom, mondtam, mindenképpen hívjuk még egymást, beültem ismét a Skodába, visszamentem egészen a Budai Nagy Antal utcáig, onnan már közel volt a főtér, tényleg furcsák lettek a mondatok is, a Telefonpalotánál kamaszok kiabáltak: Le Ceaușescuval!, minden megváltozott, ilyen lehet a pillangóeffektus, aztán belelőttek a tömegbe, hatan meghaltak, de ez történelem úgymond, azóta utcát neveztek el róluk, néhány nap múlva már a győztes forradalom nevében kivégezték a diktátort és a feleségét, láttuk a televízióban mindannyian, nem élő közvetítésben persze, micsoda morbid szófordulat, egyébként meg is vágták a filmet, de azért benne volt a lényeg, egy betonkerítés előtt heverték mindketten, nagy vértócsa sötétlett az asszony teteme mellett, szétfolyt feketén, nem felejthetem, mint amikor anyám a tyúkot az udvaron levágta, és a vért belecsorgatta egy tálba, azóta is azon a mondaton gondolkodom, hogy valóban élve volt-e szükség reám, és vajon az a két nyomorult, akiknek mindannyian akartuk a halálát, bárki bármit is mond utólag, igen, ők élve semmiképpen sem kellett nekünk, de holtan mire valók? Ha forradalom van, kicsapnak medrükből a mondatok, és rövid időre értelme lesz ismét a beszédnek.

EGY MONDAT A SZABADSÁGRÓL

Most beszélhetnék persze az egyszerre csak mindenhonnan felbugyborékoló tömegről, a sortüzekről, a vérről, a rémületről, a szétfröccsenő, majd újra összeálló dühről,

arról a különös időutazásról, hogy ezernyi szilánkra törik szét a tükör, aztán ismét hibátlan egész lesz, és könyörtelen élességgel mutatja a diktátor arcát, aki szörnyethalt, amikor belenézett, de az az igazság, hogy van egy mindennél pontosabb mondat, így hangzik: „Apu, én mostantól fogva szívesen tanulom a románt.” Egy tizennégy éves kamasz szavai ezek, hozzám szól, engem nyugtat, belém kapaszkodik ezzel a mondattal, és én egyetértek vele. Mert ilyen a forradalom. Lehetséges, ami azelőtt lehetetlennek látszott. Nagyon szeretném, ha megértenétek ezt ti is, akik ugyanezen a nyelven beszéltek, mint én, csak valahol máshol éltek, nem emlékezhetek azokra a réges-régi hazug mondatokra, amelyeket ez az egyetlenegy őszinte mondat megpróbált végképp felejtésre ítélni, de néhány nap is elég volt, hogy kiderüljön, nincsen még itt az ideje a felejtésnek. Mint ahogy azt is szeretném, ha ti, akik azt a másik nyelvet beszélitek, felfognátok, micsoda esélyt kínált ő végül nektek is, micsoda lehetőséget szalasztottatok el egyik pillanatról a másikra, ki tudja, mikor lesz még egy ilyen alkalom, hogy már-már belepirulva azt mondja valaki: „Apu, én mostantól fogva szívesen tanulom a románt.” És aztán már nem. Hosszú ideig nem. Ennyi volt a forradalom. Egy mondat. Ezt a mondatot csúfoltátok meg. Ezt a mondatot tettétek tönkre. Mégsem szégyellem. Én sem, akinek mondták. Ő sem, aki mondta. Legalábbis így képzelem. De ma már nem mondaná. Ilyen a forradalom. Kimondunk egy mondatot, amit nem bánunk meg soha, de lassan már magunk sem értjük, miért jutott eszünkbe.

Gálfalvi György

A SZERKESZTŐ EPILOGJA

A harmincéves Látó szerkesztőinek

Évtizedekkel ezelőtt egy vallomásos jegyzetemben arra vetemedtem, hogy a részben őszinte, részben kényszeresen modorossá váló szülőföldimádatól harsogó szövegkörnyezetben elkeseregjem, miért nem tudtam sokáig szeretni szülővárosomat. Mentségeim között felsoroltam, hogy idegennek éreztem Marosvásárhelyt, mert idegenként éltem benne, és egyre intenzívebbé váló permanens lázadásaim során dacosan ismételttem: ez a világ nemcsak korlátoz és leszorít, hanem egyenesen megfojt, márpedig én tágasságra vágyom. Székely Jánosnak, aki maga is sokszor futtatott eszmét arról, hogy mennyire parlagi és sárba rántó Vásárhely – több írásában nemcsak ironikusan, hanem indulattal Sárhelyként emlegette –, tetszett a vallomásom, s bár ritkán mondott véleményt a kollégák kéziratáról, ezúttal kivételt tett: most is eleven a kép, ahogy vizespohárral a kezében megállt a szoba közepén, és rám ripakodott: Te kuvasz! Aki így tud írni, az miért nem ezzel foglalkozik ahelyett, hogy szervezne és szervezkedne.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy *A bennem épülő város* megjelenése idején már békülőfélben voltam szülővárosommal. Amikor tízévnyi távollét után – öt év egyetem, öt év bukaresti közbiztonság – némi huzavonával, a biztonságra vágyó ember ösztönével, de tudatosságával is úgy döntöttem, hogy hazahúzódom, tudtam, hogy fel kell oldanom az idegenség görcseit. Huszonnyolc éves fejjel nem adtam fel illúzióimat, volt fogam az élethez, azt terveztem, mindent megteszek, hogy ne csak magam előtt tágítsam a teret, hanem egykor idegennek érzett környezetemen is változtatni próbáljak, társakkal összefogva, szívós munkával meggyőzzem városfeleimet, ne legyenek eleve elutasítók a másfajta értékek iránt, mint amihez hozzászoktak, inkább kíváncsian fogadják, mint gyanakvóan mindazt, ami a hatvanas évek végére a politikában, művészetben, egyáltalán a létszemléletben mégoly keskeny csatornákon Vásárhelyre is becsorgott. Azokban az években nemcsak Kolozsváron és Bukarestben, hanem Marosvásárhelyen is úgy éreztük, ha nem is tágul kedvünkre, de tágítható a világ.

1984-ben, amikor *A bennem épülő várost* papírra vettem, már jórészt túl voltam az illúziókon, de azt tisztáztam, hogy nekem nem a városommal, hanem a világgal van bajom. Sorozatosan elvesztett csaták közben igyekeztem tenni a tőlem telhetőt, eszelős kötelességtudattal és a szükségesnél jóval nagyobb energiaráfordítással végezni a munkámat, megmaradni az úton, amely „szembe jött velem” (Király László), segíteni, amennyire tőlem telik, hogy „előnysszábállyal győzzön a jó” (Szócs Kálmán). Nevetséges, ugye? Vesztes csaták között kezdtem megkopni és magamra száradni, a következőkényeket most, évtizedek múltán, vénségemre érzem igazán. De még a rendszerváltás előtt azon kaptam magam, hogy tudat alatt olyan automatizmusok fogalmazódnak meg bennem, amelyeket nálam okosabb ösztöneim diktálnak, hogy menekülés, vagy legalábbis hátrálás felé tereljenek. Felségem figyelmeztetett, hogy borotválkozás közben gyakran ismételve gépiesen: „Otthagynom a szerkesztőséget”, noha – bár egy időben kínkeserves volt bejárnom – akkor sem hagytam ott, amikor erre főszerkesztőm eldurvuló vitáink során tételesen is felszólított. (Székely János csillapított: Nehogy elmenjél! Nem lesz bátorsága kitenni.) Markó Béla, akivel fegyvertársak és egymás fegyverhordozói is voltunk, azt írja, hogy őt feldobta ez a stressz. Engem lebénított volna, ha elengedem magam, s nem véd meg erős váram, az akasztófahumor. Kibírtam, de visszatérő kérdésem: mit fizettem, mivel fizettem ezért?

Az emlékezés másfelé terelt, mint amerre elindultam. Arról akartam írni, hogy egykor idegennek érzett szülővárosom mára már otthonosabb és befogadóbb, mint egykor volt. Az etnikai arányok eltolódásában nem tudok belenyugodni, kényszerűen tudomásul veszem, emlékezve és emlékeztetve arra az időre, amikor a magyar kultúrának még itt is centripetális ereje volt. De nem hallgathatom el csendes örömet: az elmúlt harminc esztendőben Marosvásárhely olyan kulturális központtá, ha úgy tetszik, erődítménynyé nőtte ki magát, amilyennek a hetvenes–nyolcvanas években álmodtuk, mert voltak, akik erejüket megfeszítve reális fenyegetettségben tenni igyekeztek ezért. Talán nem tűnik elfogultságnak: a most harmincéves *Látó* hatékonyan éreztette és érezteti jelenlétét ebben a színes forgatagban, amit a város példátlanul pezsgő kulturális élete mutat, következetesen építkezve, nemcsak a helybéli alkotókat felmutatva, hanem az egyetemes magyar irodalom legjelentősebb kortárs íróit is bőrközelbe hozva a marosvásárhelyi közönség elé. Tanúja voltam, tanúja akarok lenni: a *Látó* a határok fölött átívelő egyetemes magyar szellemi életben rangot vívott ki magának, belső és külső munkatársait díjaktól és kánonoktól függetlenül számontartják és

számolnak velük. Kívülről nézve – de hogyan tudnám én ezt kívülről nézni – egyelőre intézményes támogatásra is számíthat. Az obsitos szerkesztő tapasztalata azonban azt súgja: a változó világban egymásnak feszülő érdekek és ízlések között résen kell lenni. A sokak által szenvtelennek mondott, de fontos kérdésekben mindig lényegre törően fogalmazó Babits Mihály szavaira emlékeztetnék: „Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás” (*Ha nem vagy ellenállás*, 1936).

Kedves egykori kollégáim, pajtásaim, bajtársaim! Jó lapot, jó munkát kívánok!

Jó volt köztetek lenni!

SZEMÉLYES ÜGY

A szerkesztő életében vannak kérdőjelek, sok. Elmondom az egyiket.

Tavaly áprilisban azt találtuk ki a szerkesztőségben, hogy a 2019-es Költészeti Napi felolvasásunkat tizenegy Székely János-levél kísérfje a falon. A kiállítás anyagát magam válogattam össze az *Igaz Szó* 1981-es szerkesztőségi levelezését tartalmazó mappából. Akkor már jó néhány hónapja nevezett mappa bűvöletében éltem. Nem sokkal korábban, 2018 őszén bukkantam rá a Tusnád utcai székházunk pincéjében a testes dossziéra, ami az *Igaz Szó* születésem évének teljes, időrendbe állított, nagy százalékban a szerkesztők által a szerzőknek írott válaszleveleiből állt össze. Kézirat-elfogadások és -elutasítások, a legendás, előző évben megjelent *Ötödik évszak* című antológia nagyváradi, szatmári bemutatóinak előkészítésén dolgozó, dokumentumértékű felkérések, lapszámajánlók, a szerkesztőség belső életére utaló számtalan feljegyzés gyűjteménye. Levélregény, amiben sokszor egy-egy szerző és kézirat sorsának alakulása a nyomtatott lapban követhető. Elágazások, utalások, félszavak, a cenzúrán át nem jutott verscímek, átírási ajánlatok, nekifeszülések és rengeteg baráti szó. Igen, nem más ez, mint egy regény váza, egykor volt és még ma is élő szereplőkkel, az épp elinduló nyolcvanas évek megsárgult lapok közé préselt szaga, a főszerkesztővel hadakozó elhivatott szerkesztők mindennapi küzdelmeivel, a gépírónő hibáival, a belejavításokkal, az egyes szerkesztők (el)köszönő formuláival. Testközelből érteni, mi is volt, és hogyan működött egy szerkesztőség, az *Igaz Szó*.

Székely János óriási levelező volt. A dosszié tartalmának mintegy hatvan százalékát az ő válaszlevelei teszik ki. Sokszor hosszan, aprólékosan írt a beküldött versekre reagálva. Igyekszik kézben tartani a *versreszortot*, ahogy ő mondja. Ő maga a versreszort, írja több alkalommal, ha nem is pont így. Hiába küldik, adják oda Markó Bélának, Gálfalvinak a verseket, az úgylis nála landol, neki kell válaszolnia, írja sokszor dohogva, és hogy legközelebb neki címezzék a küldeményeket. A levelek közül rendkívül nehéz volt tizenegyet kiválasztani. Ha jól emlékszem, végül tizenkettő lett belőle. Az eredeti koncepció szerint mindegyik hónapból egy levél, de aztán más szempontok is közrejátszottak, szerettem volna láttatni, mit gondolt költészetről, versről, és ez gyakran látszott, főképp olyankor, amikor visszautasítást

fogalmazott meg. Panelekkel is dolgozott, de igyekezett minden szerzőnek a szövegei alapján nemet mondani, ha kellett.

Gálfalvi Gyurkával (nem tudom Györgynek szólítani az istennek sem, és a személyes érintettséget is vállalom) valamikor 2004 őszén ismerkedtem meg. Akkoriban a *Látó*-esteket vagy a Kultúrpalota Kistermében, vagy a szerkesztőség legfelső emeletén tartották. *A Hétnél* egy időben elég sok kritikát, recenziót írtam szépirodalomról, és az egyik ilyen szövegemben megemlítettem Edward Stachura nevét. A *Szekercelárma* kötetet akkoriban olvastam, és ahogy az lenni szokott pályakezdő firkászoknál, rögtön megtaláltam az analógiát a kritika górcsőve alá vett könyv és Stachura között. A Tusnád utca felső emeletén, talán az *AmerikaLátó* bemutatóján lehetett, Gyurka azt mondta: azt hitte, rajta kívül már senki nem olvas Stachurát. Jólesett ezt hallani, pedig nekem is ajánlotta valaki, nem az én érdemem volt rábukkanni, csupán elolvastam, amit élém tettek. A lényeg azonban az volt, hogy döbbenettel kellett megállapítanom, hogy ez a harcsabajszú ember figyel. Nagyon figyel. Egyrészt mindent elolvas, mert nem tudtam mire vélni azt, hogy az én jelentéktelen, kissé homályosan megírt recenziómat valaki szántszándékkal el akarná olvasni, hacsak nem fognak fegyvert a fejéhez. Másrészt éreztem, hogy ez a figyelem sokkal több egyszerű figyelemnél. Akkor rögtön nem jöttem rá, hogy mi is lehet ez, honnan jön ez a kutya-szimattal vetekedő, örökké kereső, kutató, de nem túlbuzgó, hanem megfontolt figyelem. Később, amikor 2005 decemberében, főképp Gyurkának köszönhetően fölvettek a *Látó*hoz, és amikortól ő egyben főszerkesztővé lépett elő, kezdtem megérteni. A szerkesztőségi gyűlések élményszámba mentek, a lapösszeállítás izgalmas munka volt, a kiszállások pazarul sikerültek. Koránkelő lévén, jó volt úgy beállítani a szerkesztőségbe, hogy tudtam, Gyurka már bent van a főszerkesztői szobában. Hozta a fiatalokat rendületlenül a laphoz. Korpa Tamást például, akit illetet volna ismernem, mivel lényegében a generációmhoz tartozik. Én nem ismertem, Gyurka igen. Szóval működött a szimatja, meg kellett hagyni. Ez, legalábbis számomra, biztonságot adott, ha nem olvastam volna el a lapot, akkor is tudtam volna, hogy jó munkát végzünk.

De arról beszéltem, hogy nem egészen értettem, honnan is jött ez az ő megfontolt figyelme. Adottságként könyveltem el, bár jóllehet, 2005-től elég volt nekem is figyelni, miért ne: bámulni, ahogy él, létezik az irodalomnak nevezett szűk, avagy tágas világunkban, és nem rákérdezni az eredőjére. Jóllehet, nem is számít, honnan ered, csak úgy érdekes, ahogy a rendkívüli ösztönök bámulatra méltók tudnak lenni.

Azon a Költészet napi felolvasáson Gyurka is ott volt. Az 1981-es szerkesztőségi dosszié bővületében az ő leveleit is elolvastam persze, és már akkor éreztem, igazságtalanság csak a Székely János leveleit kiállítani. Azon vívódtam, nem lett volna jobb az előket megmutatni? Kérdőjelek tehát. Ha az *Igaz Szóról* vagy a korai *Látóról* van szó, mindenkinek Székely János neve ugrik be. Székely János alakja, az életműve, mi tagadás, utóbb kissé elnyomta, legalábbis némiképp árnyékként eltakarta szerkesztőtársai szerepét a lap életében, az 1989-ben felszívódó főszerkesztő-kádert meg ne is emlegessük. Erre csak akkor jön rá az ember, ha a dossziét olvassa. Talán nem túlzás és szentségtörés azt állítani, hogy Székely Jánosnak volt ideje számtalan és ezer levelet írni, válaszolni, mert abban az időben ritkábban járt terepen, legalábbis a vidéki fellépéseket előkészítő, a mappában szintén szereplő kiszállási bizonylatok alapján ez állítható. Volt ideje levelezni, és alkata is megengedte – ez így egyszerre lehet igaz, és nincs is semmi probléma vele, mint ahogy az is igaz, hogy szerkesztőtársai is válaszoltak levelekre, és alkatuknál fogva sokat terepeztek. Szóval, azt éreztem, igazságtalanság nem kiállítani egy-egy Markó-levelet vagy egy-egy Gálfalvit. Az *Ötödik évszázak* országos bemutatóit szervező Markó munkáját csak az értheti, aki már csinált ilyet. És Gálfalvi kapcsán akkor, ott megértettem az ő megfontolt figyelmének az alapjait, az elveit, munkamódszerének az esszenciáját. Eszembe jutott egy levele, amit a dossziében olvastam. Hogy biztosabb legyen a dolgomban, másnap újraolvastam, és igen, ott volt előttem minden. Nem tévedhettem. Egy elutasító szerkesztői válaszevelet nehezen él túl az író: ha nem hal meg azonnal, az a szerkesztő remeklése. Ez a levél is ilyen volt, és még annál is több. A címzett Szabó Barna, a levél keletezése 1981. március 3. Szabó Barna 1944-ben született Szilágysomlyón, a Kolozsváron elvégzett bölcsészkar után Kárástelken, majd Zetelakán és Udvarhelyen tanított. Költő, több riport szerzője. Gálfalvi levele alapján kiderül, a visszautasított kézirat témája az elnéptelenedő magyar falvak problémája. A visszautasítás ellenére a szerkesztő érezhetően nem akarja elengedni a szerzőt, igényt tart rá a továbbiakban, kell neki, mert tudja, hogy a küldött szövegnél többre képes. És ezt nem akárhogy mondja el: „Nagyon sajnálom, hogy nem állhattam az írásod mellé, annál is inkább, mert ez az első kéziratod, amit a nevemre küldtél. Változatlanul bízik abban, hogy van annyi élményed, s főleg van képességed, tehetséged ahhoz, hogy ennél jobb kéziratot adj ki a kezedből. Ne nyomd el magadban a költőt, támaszd új életre; a riport akkor és attól irodalom, hogy önmagán túlmutató művészi kép is. Holdudvara van, de ezt csak szuggesztív fogalmazással lehet megteremteni.” És hogy mit ért

szuggesztív fogalmazás alatt? Mindenképp a személyes indíttatás az alapja: „A riportoddal az a legnagyobb baj, hogy nem tud eléggé megrázni, mindaz, amit leírsz, igaz, de nem tudod úgy megláttatni az olvasóval is, hogy személyes ügyként élje át. (...) Meggyőződéseem szerint az irodalom, de különösen a riport léte a személyesség teljes mozgósításán áll vagy bukik – az író és az olvasó részéről egyaránt.” Személyes ügy, holdudvar, szuggesztív fogalmazás, költőiség, személyesség teljes mozgósítása, író és olvasó – ha mindezeket a fogalmakat Gálfalvi György és az irodalom egyetlen mondatban megélhető tapasztalata mellé illesztjük, akkor könnyű megérteni a szerkesztőségi szobákban vagy író-olvasó találkozókön zajló munka elmúlt harminc vagy annál jóval több évét. A *Látó* harminc éve nem kevésben Gálfalvi György története is, és nagyon nagy mértékben az ő személyes ügye. És hogy ennek a személyes ügynek milyen ívei voltak, arra elég elolvasni és megérteni Markó Béla *Beszélgetéseink* című versét. Személyes ügyek és közössé váló történetek. Mi az irodalom, ha nem ez. És most az egyszer nincs kérdőjel.

TANANYAGOK A SECURITATE ESTI ISKOLÁJÁBÓL

A SZEMÉLYAZONOSSÁG ELLENŐRZÉSE

miután a sok fogdosásban elkopnak
az ujjbegyek,
és az ujjlenyomat nem kínál többé elégséges fogódzót,
akkor következhet a tükörré hívás.
a célszemély gyúlékony frakkját levedli,
izzad, megfogant,
érezhetitek az illatát – egyszerűen csak a tükörré lehel.
az ujjlenyomaton is magányosabb minta rajzolódik ki
az üvegen. mert a lehelet nehezebben idomítható,
ez a titka.
a rácsodálkozás a beszédszervek rövid lebénulásával járhat,
figyeljétek meg.
amint keresztülmegy, sűrűbb, mint a levegő.
ha szemhéjait bársonyos porréteg fedte, most felpattannak.
a szemek szikkasztógödrei megtelnek.
a megnyúlt csillár ráadásul fel-alá jár a szobában.
az üvegvezérlésébe
fejjel lefelé állítottuk a zászlót.
forrófejű virággömb hűl a váza alján a vízben.
de ezt már nem mindenki veszi észre közülük.

FEKETE-TENGERI POLIP

mint egy énekesmadárfészek, akkora.
képzeltetek el egy tengert sosem látott Monostor negyedi férfit,
ahogy a hajára felsegítjük,

és rideg, rózsaszínű masnit formáz odafönt, a fejtetőn,
a nappaliban összeterelt családtagok és a vendégek szeme láttára.
magunkkal visszük kézi akváriumban minden egyes házkutatásra.
úgy kell odarakni, hogy kedvet kapjon,
és semmiképpen sem ingatag satuként fogja be az elmét,
hanem szinte lágy kalácsba fonja tapadókorongos karjaival.
és egy furcsa, nagy érzelem törjön arra, aki hordozza:
valaki szembejön vele, de nem áll meg.
bármit bevall ezek után.

HASONMÁSFELKÉSZÍTŐ

kell a szóbeszéd, hogy lám, kettő lett belőle.
nincs hasonmásnövesztő por, ezt értsd meg. ki kell tanulni
mindenestől. ha álmodból ébresztünk, mintha álmából ébresztenénk
fel.
tanúk előtt, csúcsforgalomban, ilyen lesz az első találkozás.
szembe kerül magával: rövidzárlat, figyeld a pupillák
árapály-játékát. majd esőben, hóban, tömbházfolyosón
gyors, hirtelen elmellőzködés. s a kérdés mindig: *elnézést,*
ez hogy lehet?
keresd a szemében a kátyút.
ha vacsorára hívod, négyszemközt megbeszélni
mi ez, friss vágott virágot rendelj az asztalotokra.
kövesd, hogy vetkőzteti le ezüst csomagolópapírjából a főfogást,
a csokoládényulat.
kés, villa, fogpiszkálóbajonettek – mind érintetlen.
nekilát: édes harsogás. üreges tompa roppanás, amíg végre
kicsordul a krém. nyalánságpöttyök a tányéron.
a horpadt nugáton metszőfognyomok.
kérdésgess, válaszolj.
kiderül: emberi beszédre fogékony papagájt tart.
kiderül: magányos sétára indul innen a záportározó-tóhoz.
kövesd.

ETIKAI KÓDEX

az ajtóig kísérni. *fontos.*
gyermekzárat aktiválni a szolgálati autón, mielőtt beszáll. *ez fontos.*
kicsavarni a fejét, mint egy villanykörtét, a nyak foglalatából. *nem fontos.*
üzenetet hagyni álmaiban. *fontos.*
hallomnemhallomhallomnemhallomot játszani vele. *nem fontos.*
fogak dupla gerezdjét csikorgatni előtte, fogakat pozdorjává törni. *nem fontos.*
a homokórában fogva tartott pókokat etetni. *nem fontos.*
kiszáradt telefonkagylót hidratálni. *nem fontos.*
vérszerződést kötni, a sebet a gépelt irat élével ejteni. *fontos.*
a papírlapot sztetoszkóppal vizsgálni, mint egy zárszerkezetet. *ez igenis fontos.*
forgalomból kivont könyvekkel hőszigetelni. *fontos.*
állítólag-igeidőben beszélgetni vele. *fontos.*
ásításrohamokkal ostromolni. *nem fontos.*
útlevelével origamizni. *nem fontos.*
szerelmes váladékkal hitegetni. *talán fontos.*
az elsődleges nemi jegyei közelébe lehallgatókészüléket telepíteni. *nem fontos.*
fél perccel tovább bámulni a kelleténél. *fontos.*
a saját lábán engedni haza. *ez fontos.*

ÉBRESZTÉS TÉLI ÁLOMBÓL

ismételd el neki először a kulcsszavakat ábécérendben.
képzeld azt, hogy a fejében folyásiránnyal szemben kenuzol,
és édes ez a gyöttelem.
ezek az utolsó emlékeim, mondja: *megunom a kezeimet,*
megmosom, eltörölgetem és többé nem veszem elő őket. a számban
fogak helyett mindenütt kanócok lógnak. szellőztesd ki gyorsan,
húzd el a
függönyöket.
kínáld meg örménykockával, önts belé lelket.

kínáld meg golyóstollal, ami még sosem hagyta el a lakást.
a jégcsapórát erősítsd fel a mennyezetre. percenként hatvanat
csöppen, és kellő idő alatt olvad el.
mérd.
emlékei, mint a mázlista költöző madarak, visszatérnek.
a zárszó, ha lehet, legyen ez: *innentől mindent megengedek
neked.*

AZ ELSŐ HÁZKUTATÁS

tűz üt ki. hiába tekereg, bedöglük a zuhanyrózsa rövid láncán.
elromlik a konyhacsap.
porzik az üres szódásszifon. tűz üt ki.
mint egy pulóver, kibolyhosodik az ablak, felfúvódik,
fröcskölni és köpködni kezd benne az üveg.
aztán kihull belőle a fény. vérpiros burokban a szoba.
négy szemközt vagytok: nézz a hevülő ablakszembe.
nézz be a hevülő üvegen. a faliórán lefolynak a vékony mutatók,
a kicsi és a nagy. a preparált bagolyfejben
üveg szem sístereg. meggyullad a lakkos tollruha.
a pulton feledt kukoricacsövek pattognak, mint egy sortűz.
lángok turkálnak a fényképes ládikóban.
te, aki érkezel, mert elromlott a konyhacsap, bedöglött
a zuhanyrózsa rövid láncán.
te, aki érkezel, dugd ki szelíden a nyelved.
forgasd meg a füstben, dúdolj félhangosan.
koronatanúdat kimenekítetted: növényeid már biztonságban várnak.
nincs egy korty víz sem az egész lakásban.

A MÁSODIK HÁZKUTATÁS

tűz kitör. hiába gördül a zuhanyrózsa rövid láncán.
a csap eltört.
porzik az üres szódásszifon. tűz kitör.

mint egy pulóver régóta, az ablak bolyhos, duzzadt,
az üveg kifröccsen és porlik.
akkor a fény kialszik. szoba vöröses borítékban.
egyedül vagy, nézd a fűtött ablakot.
nézd meg a forró üveget. keskeny mutatók futnak le a faliórán,
a kicsi és a nagy. a kikészített bagoly fejében
az üvegszem pislog. a lakkos toll kigyullad.
a pulton az elfelejtett kukoricapehely, mint egy röplabda, pattog.
lángok vannak a fotódobozban.
azért érkeznek, mert a csaptelep eltört, meghalt
a zuhanyrózsa rövid láncán.
te, aki jössz, óvatosan dobd ki a nyelved.
forgasd be a füstbe, félig hangosan dúdolva.
megmentette a koronatanút: növényei biztonságban vannak.
nincs korty víz az egész lakásban.

A HARMADIK HÁZKUTATÁS

a tűz kialszik. hiába gördül a zuhanyrózsa rövid láncán.
a csap eltört.
poros a szódásszifon. a tűz kialszik.
mint egy pulóver régen, az üveg bolyhos, duzzadt,
az üveg fröccsenni kezd.
akkor a fény kialszik. szoba egy piros borítékban.
egyedül vagy, nézd a fűtött ablakot.
nézd meg a forró üveget. a vékony mutatók az óra körül forognak,
a kicsi és a nagy. az elkészített bagoly
összeszorítja üvegszemeit. a festett toll kigyullad.
a pult úgy néz ki, mint egy tál forgács.
lángok vannak a képkeretben.
azok, akik azért érkeznek, mert a csap eltört, halottak.
a zuhanyrózsa rövid láncán.
gyere, terítsd le kissé a nyelved.
fordítsd füstté.
megmentette az engedékenységet: növényei biztonságban várnak.
nincs víz az egész lakásban.

A NEGYEDIK HÁZKUTATÁS

a tűz fellobban. a zuhany alatt rövid rózsák.
a csap eltört.
porzik az üres szifon. a tűz fellobban.
mint egy hosszú pulóver, az ablak, duzzadt,
az üveg tüsszenteni kezd.
aztán a fény esik. szoba vöröses borítékban.
egyedül vagy, nézz ki a fűtött ablakon.
nézd meg a forró üveget. vékony mutatók futnak át a faliórán,
a kicsi és a nagy. az elkészített bagoly
kristályszepe felsikolt. a fényes toll kigyullad.
a pulton az elfelejtett kukoricapehely fellobban, mint a tűz.
a képkeretben láрма van.
ha azért érkezik, mert törött a csap, meghalt
a zuhanyrózsa rövid láncán.
jön, tedd le óvatosan a nyelved, füstben kavarg,
zúgolódva az út mentén.
megmentette a koronatanúit: növényei biztonságban várnak.
nincs korty víz.

„ÁTVENNI LEHET, ÉS TOVÁBBADNI KELL”

DEMÉNY PÉTER BESZÉLGET SZILÁGYI JÚLIA
ESSZÉÍRÓVAL A LÁTÓ 30. ÉVFORDULÓJÁN

Mit jelent számodra a Látó?

A *Látó* történetét az *Igaz Szó*éval kell kezdenem, és számomra, ez személyes opció, az *Igaz Szó* elsősorban Székely Jánost jelenti, akiről nem szólnak annyit, amennyit megérdemelne. Ő egyfajta belső ellenzékiiségben élt, hiszen Hajdu Győző irodalompolitikája távol állt attól, amit Székely János képvisel. Székely János ízlése pedig távolt volt attól, amit Hajdu elvárt. Sütővel sem érthették meg egymást, mert Sütő nagy író volt, és a rendszer embere, Székely János pedig nagy író volt és nem a rendszer embere. A Sütő-drámák fortélyosan gyakorolt kvázi-ellenzékiisége az, amire egyesek emlékeznek. Székely János pedig bebörtönzött édesapja kiszabadítása végett írt néhány vonalas verset, kényszer alatt, amit haláláig nem tudott fel dolgozni.

Ott voltam azon a szabadegyetemi *Ars poetica* című előadáson, amelyen azt állította: a költészet halott. Ezt mint ellentmondást szenvedte meg a hallgatóság. Székely János ugyanis az *Igaz Szó* versrovatát szerkesztette. Ez a kényszer diktálta önfegyelem alkalmazkodása volt. A kenyérkereset számára egyetlen lehetősége. Önfegyelem diktálta alkalmazkodás volt, ellentmondott a tényleges, zsigeri ellenzékiiségnek. Ráadásul mint *A nyugati hadtest* szerzője és tizenhat éves kadétként a háborúban Európát megismerő ember, az elfogultság és provincializmus ellensége volt.

És kire gondolsz, ha a Látó szóba kerül?

Hát Markó Bélán és Vida Gáboron kívül, elsősorban Kovács András Ferencre és Láng Zsoltra. Az ő szellemiségük kirajzolt valamit, amit addig lappangó folytonosságnak neveznék, és erre a valamire nagy szükség volt 1989 után. Természetesen érződik, hogy a folyóirat a nagy előképpel küszködik, mint tájainkon mindegyik – a *Helikon* is az *Utunkkal*, az ellenzéki-nek számító *Korunk* is a maga korábbi folyamaival, hiszen neki kettő is van ráadásul (az egyik az 1940-ben letiltott *Korunk*). Ez részben jó, hiszen volt

meder, részben rossz, mert így az utódok nehezebben vájták ki a maguk medrét. És ebben a műveletben szerintem azoké a főszerep, akiket korábban emlegettem.

Ők már egy új nemzedék képviselői, úgy értem, a tiedhez képest.

Igen, még hozzá egy olyan nemzedéké vagy inkább korosztályé, amelynek a megváltozott politikai közegben már más tapasztalatai vannak, következőképpen más mondanivalója. És ez nagyon fontos, mert ha a *Látót* az *Igaz Szó* folytatásának tekintem, akkor radikális fordulatot jelentett ebben a folyamatban, amely a Vásárhelyen megjelenő, de az egész magyarsághoz szóló irodalom közlésére vállalkozik, bár én ezt, hogy „az egész magyarsághoz szóló”, óvatosan használnám. Mégpedig azért, mert az erdélyi magyarság örökölt egy olyan látásmódot és beszédmódot, amelyet sajátos helyzete alakított ki, és amelyet nem biztos, hogy mások ugyanúgy értenek.

Az idézett szerzőkkel való kapcsolatomban különben az egyetemi éveikre nyúlik vissza, nem tudom, hogyan, mindenesetre úgy alakult, hogy a különböző korosztályok egy-egy képviselője, már akinek elég önbizalma volt, hozzám is bekopogott vagy becsengetett, és nekem nagyon sokat jelentett az utánunk jövővel való kapcsolat. Az embernek nem szabad a saját korosztálya szellemi börtönébe zárnia magát; ez teljesen egyoldalúvá teszi, és előbb-utóbb elbutítja. Hajlamossá teszi arra, hogy abszolutizálja a saját tapasztalatait, és rákényszerítse azokat a fiatalokra.

Akárhogy is, átvenni lehet, és továbbadni kell, és a *Látó* ezt meg tudja valósítani. Nem állítom, hogy minden vonatkozásban sikerül ez, de ez a folyóirat úgy alakította ki és egészítette ki a saját örökölt arculatát, hogy selektíven merített és merít abból is, amit örökölt.

KIS LÁTÓ-SZÓTÁR

Élet – mondhatnám, hogy a $\rightarrow$ *Látó* végigkíséri az ~-emet, a költőit mindenképpen. Amikor megismerem a szerkesztőket, az első menyasszonyommal élek, aki vásárhelyi. Ettől függetlenül Vásárhely idegen a számomra, holott még rokonaik is élnek itt. Gógös kolozsváriságomban meg se látom a várost, mindent lenézek, pedig húsz év múlva ide költözöm. „A három év például egyáltalán nem telt el, hanem van; minden pillanata áll egy helyben, kivetítve a mindenség ernyőjére, szélesen, mint egy divergens sugárnyaláb metszéspontjai szférikus felületen.” Ez szép, de ilyet csak utólag lehet mondani, *közben* nem. Mégis bejárok a $\rightarrow$ *Látó*hoz, amikor itt vagyok, sőt, a menyasszonyom édesanyját fel is veszik egy darabig könyvelőként. • „Puszi a posztmodern poszteritásnak”, meg „Kis városunk szégyenfoltja: látomások piciny boltja” – olvasom az ajtóra filccel írt „posztokat”. Akkoriban még nincs Facebook, a játék azonban örök. Valamit én is írok, de nem nagy szám. • Aztán szakítunk, engem felvesznek a Kritériumhoz. A $\rightarrow$ nívódíjak miatt viszont gyakran jövögetek, Láng Zsoltéknál vacsorázom, Kuszálék tepertőkrémjét falatozom, a Luca-napi szám bemutatóját élvezem, egyszer még a „Live is life”-ra őrzöngünk az ad-hoc bulin. • Szellemileg is „látós” vagyok: a szép *Helikon*-időszak lejár, a *Korunk* barátságos, mégis idegen, és nekem kevés a közöm a „tanulmányokhoz” – az én tanulmányaim tulajdonképpen esszék. Nem véletlen, hogy amikor 2008-ban felvesznek a $\rightarrow$ *Látó*hoz, az esszérovat szerkesztője leszek.

Emlékek – az első ~, amelyek a $\rightarrow$ *Látó*hoz kapcsolnak, a $\rightarrow$ nívódíjakhoz kötődnek. Mármint az első olyan ~, amelyekben úgy érzem magam, mintha közöm volna a folyóirathoz, legalább valamennyire. Látom, 1993-ban kaptam az elsőt. Talán akkor lehetett, abban az évben, hogy oda-bátortalankodom KAFhoz a kolozsvári bölcsészkaron, és átnyújtok két verset. És mindkettő meg is jelenik később! De akkor én még csak egy takonypóc vagyok, költő szeretnék lenni, de még nem tudom annak tartani magam – éppen azért szorulok rá a megerősítésre. Irigylem azokat, akik költőnek születtek. • Szóval amolyan „igazi ~-nek” nevezném a $\rightarrow$ nívódíjasokat, amikor már körülbelül sejtem, ki vagyok, és a $\rightarrow$ *Látó* is annak tart, akinek sejtem magamat. „Közösségi ~-nek” is nevezhetném őket, de leginkább felavatóknak. • Akkor, 1993-ban kapott nívódíjat Egyed Emese,

Ferenczes István és Jakabffy Tamás is. Tamás egy remek esszét olvasott fel arról, hogy láttunk mi már karón berkenyét ülni. Attól tartok, később, éppen abbeli buzgalmamban, hogy ne csak költő, hanem kritikus (és prózaíró meg jó szomszéd) is lehessen, durván megsértettem egy szöveggel, melyet a *Határátlépés* című kötetéről írtam. Annyi mindenre jó a → *Látó*, tán még a megkövetésre is. Bocsáss meg, Tamás. • Végül az → utazások is ide tartoznának, nekik azonban külön szócikket szentelek.

Havi Dráma – felolvasószínház a → *Látó* égisze alatt, partnerségben a Nemzeti Színházzal és a Művészeti Egyetemmel. Immár a 28. kiadásánál tart. Olyan kortárs szerzők drámáit olvasták fel a színészek és a hallgatók, mint Gianina Cărbunariu, Döbrentei Sarolta, Kiliti Krisztián, Pierre Notte, Rajiv Joseph, José Rivera, Székely Csaba, Andreea Vălean, Matei Vişniec stb.

Főszerkesztő – a *Látó Szépirodalmi Folyóirat* szellemi és anyagi, olykor politikai menedzsere. 1989 és 2003 között Markó Béla volt a ~, 2003-tól 2008-ig Gálfalvi György, aki azonban az előző időszakban is a feladatok oroszlánrészét végezte el. 2008-ban Kovács András Ferenc vette át a stafétabotot, tőle pedig 2019 júniusában Vida Gábor.

Irsai Zsolt – karizmatikus kisugárzású képzőművész, a → *Látó* dombornyomámos borítójának tervezője. 1990-ben, még Kolozsváron, MA-DISZt és *Jelenlétet* szervez, tervez, szerkeszt, később Marosvásárhelyen *A Hét* című lapot. • Hol biciklin, hol autón járja a világot, bandázásban és beszélgetésben egyaránt lehet számítani rá, legendák terjednek róla. • 2010-ben, ötvennégy évesen tér nyugovóra.

Igaz Szó – a → *Látó* elődje. 1954 és 1989 között szerkesztették, a leg-sötétebb időszakban. Paradox módon irodalmilag egyáltalán nem volt sötét: Bajor Andor, Bálint Tibor, Deák Tamás, Kányádi Sándor, Kós Károly, Panek Zoltán, Páskándi Géza, Sütő András, Szilágyi Domokos, Szilágyi Júlia és mások közöltek benne, nem beszélve azokról, akik szerkesztették, például Székely Jánosról vagy Nemess Lászlóról. Vagy Hajdu Győzőről, akit kár, de muszáj megemlíteni. • Néhányan „átnyúltak” a → *Látó*-ba, mint Gálfalvi György, Jánosházy György, Kuti Márta, Markó Béla. A két szélső személyiség → főszerkesztő is volt a → *Látónál*, Jánosházy pedig rendkívül hasznos szerkesztő és munkatárs: Shakespeare összes darabját újrafordította, még a tisztázatlan szerzőségű drámákat is. Több nyelven beszélt, és a szonetthez haláláig hű maradt.

Kötetek – első két kötetem is a → *Látó*-ból nőtt ki. Egyszer csak felhívtam KAF, hogy állítsak össze egy kötetre való verset. Akkor „már” két éve

közöltem a lapban, első versezeteim azonban a *Helikon*-ban jelentek meg 1990-ben, tehát már volt mögöttem némi idő. Az idő persze mindig kevés, akkoriban éppen azért, mert az ember azt hiszi, hogy *azonnal* közölnie kell, különben lemarad valamiről. Még nem tudja, hogy egyrészt nincs miről lemaradnia, másrészt mindig úgy érzi majd, hogy lemaradt, és ennek nemcsak hiúsági okai lesznek. • Az *Ikarosz imája* 1994-ben, a *Bolyongás* 1997-ben lát napvilágot a Mentornál, amely állítólag átveszi a Kritérion Forrás-sorozatát. Benő Attila és Kelemen Hunor kötetei abban is jelennek meg, de a Jánk Károlyé, a Vida Gáboré meg az enyém már nem. • Az első kötetem páratlan teljesítmény, legalábbis számomra. Úgy érzem, költő lettem. Mekkora naivitás! Konkrét helyeken viszont (önéletrajzok, pályázatok) nagyon is számít. Meg valamiféle fejlődésvonalban is: aki vigyáz az eszére és az ízlésére, tudja, mit nem kellene többet. Az *Ikarosz imája* az első kötetem, de ma már nem sok verset vállalnék belőle. • Máig emlékszem KAF gyöngybetűkkel írt képeslapjára, amelyen megírja, mely versek tetszenek neki, és melyek nem. A kötetigyekezetben nem hagyom ki a nem tetszőket, valósággal szomjazom a könyvre. Később sem szólalok meg, amikor egy mára kultúrmaffiótává fajult illető azt írja, miért engedte át „a mester” a gyengébb verseket. Nem vagyok jókor megszólaló.

Különszámok – talán a ~-at várom a legjobban, amikor még csak a → *Látó* olvasója vagyok. Az *ÁlomLátó* (1991. június), a *Szépirodalmi fonó* (1993. március), a *Nappali ház*, a *Holmi*, a *Pompeji*, az *ÉS* anyagából válogatott ~ (1997. június, 2000. július, 2001. június, 2002. április), a *város-Látók* (Velence, Bécs meg Bukarest – ezt már én szerkesztem), a „mit eszik a magyar író?” nagy élményeim. A legnagyobb azonban az irodalomtörténeti szám: ebben emlékezetes esszék jelennek meg, és úgy érzem, *történik valami általa*. Ha nem több és nem más, akkor „csupán” annyi, hogy megfogalmazódik egy szellemi nemzedék ellenérzése a diktatúrában kialakult értékrenddel, a „nemzetszolgálat” és a „ne hajtsuk a vizet az ellenség malmára” elvvel szemben. • Egyes ~ anyagából kötetet válogatunk, így születik meg a *Városlátók* című könyv (2011). • Külön kell beszélnem a színházszámról, mely minden év augusztus–szeptemberi duplaszáma, és Láng Zsolt szerkeszti a hozzá érkezett eredeti darabokból vagy fordításokból. Egy ideig tanulmányok, interjúk, portrék is jelentek meg benne, mára azonban már kizárólag drámák látnak napvilágot – ki tudja, meddig? A szerkesztés ka-land is tud lenni.

Látó – mindaz, amiről itt szó van, s ami, mint egy mag, szétsugárzik a többi szócikken. • A ~ Szépirodalmi Folyóirat 1990 januárjától jelenik meg,

címe Batsányi János 1791-es költeményéből származik. A kilencvenes évek elején munkatársa volt Farkas Árpád és Nemess László; mai arculatát Birtalan-Kölök Zsolt és → Irsai Zsolt határozták meg, ezt a dombornyomásos sárga borítót ők tervezték.

Látó Irodalmi Játékok és Színpad – egyike azoknak a rendezvényorozatoknak, amelyek közel tartják, gondozzák a → *Látó* holdudvarát. A változó rendszerességgel ismétlődő beszélgetések-találkozások írókkal-szerkesztőkkel többnyire már a G. Caféban játszódnak: olyanon is voltam már, amelyen mindössze öten-hatan vettünk részt, meg olyanon is, amelyen a csilláron is lógtak. Ha jól emlékszem, szerkesztői mivoltom első alkalmán, amikor az *ÉS* látogatott ide, megtelt a Művészeti Egyetem stúdióterme. Amikor nem sokkal később Nádas Péter érkezett hozzánk, akkor biztosan. Esterházy Péter, Kányádi Sándor, Garaczi László és Nagy Noémi Ildikó is tömegeket vonzott, nem beszélve a legelső erdélyi slam poetry-ről vagy Nyáry Krisztiánról. Az idei költészet napi felolvasásunkon olyan öreg-hölgyek is megjelentek, akiket máskor soha nem látok, a Bloomsdayen viszont alig voltak. Minden lelombozottságom ellenére, mely akkor fog el, amikor csak lézengenek az illető esten, azt hiszem, a folyamatosság a fontos, az, hogy következetesen sorjázzanak az események.

Látó tábor – Szerkesztőtársunk, Szabó Róbert Csaba ötletének megvalósulása. 2017-ben rendezte az elsőt, tavaly volt a harmadik. Markó Bélától Bíró-Balogh Tamáson át Gálfalvi Ágnesig és Dánél Mónáig sokan vettek részt a ~-on, s a szerkesztőség tagjai számára természetesen kihagyhatatlan. Nyaranta Szilágybagosra, Robi szülőfalujába megyünk, és ott három napig felolvasunk, beszélgetünk, vitatkozunk, borozunk, biciklitúrázunk, focizunk, csillagvizsgálunk – mikor mit kíván és kínál az irodalom és az időjárás. A falu népe örömmel kapcsolódik be, a környékről is érkeznek érdeklődők, és az egész egy szilágyborzási felolvasással zárul – ott van a közösség kultúrotthona.

Nívódíjak – A ~ egy többfordulós műhelymunka eredményei. Ahogy én látom, az első szakaszban mindenki hordozza magában, hogy mi tetszett neki az év folyamán. Amikor a ~-ról szóló beszélgetésnek kialakul a konkrét időpontja, akkor ez a magnyi hordozás mindenkiben felizzik, és újraformálódik. A beszélgetésben aztán még inkább, míg végre megszületik a döntés. • A vélemények természetesen ütköznek, de sohasem elvtelenül, és noha nyilván szubjektív az olvasatunk, igyekszünk minél közelebb szorítani az objektivitás határához. • Főleg az utóbbi években, amióta a ~ kiosz-

tása változatosabbá vált, színházszerűbb, azóta maga az esemény is átalakult: rövidebb, pörgősebb, maibb lett.

Utazások – a $\rightarrow$ *Látó* létének egyik lényege. Hosszabb-rövidebb kiutazásokkal elindultak, most már -unk. Így utaztam a kilencvenes évek elején az árkosi író táborokból Marosvásárhelyre, vagy Kolozsvárról Nagyváradra. Később, már a kétevezések végén Békéscsabára, Miskolcra, Zilahra, Szilágysomlyóra, Brassóba, Székelyudvarhelyre. Autóval és busszal, ritkábban vonattal. Odaérkezvén kicsit megmozgattuk elgémberedett tagjainkat, kávét ittunk, és megtartottuk a felolvasást. Aztán megvacsoráztunk és elindultunk, vagy megvacsoráztunk és ott maradtunk. Házigazdák és érdeklődők sokaságát ismertük meg, és kialakult bennünk egy belső Erdély-térkép.

Zseb – versmelléklet azokból az estekből, melyeket a $\rightarrow$ *Látó* Babits, Dsida, József Attila, Kosztolányi, Radnóti és mások emlékének szentelt. Selyem Zsuzsa, Balázs Imre József, Haller Béla, Nagy Attila, Visky András stb. elemezték a klasszikusokat, és a szövegek az elemzett versekkel együtt megjelentek a lapban. Abban az időszakban a $\rightarrow$ *Látó*-nak ún. „zsebe” volt, abban bújt meg a vékony melléklet.

(SZINO)LÍRA

TORZÓSZÓTÁR

ártalmas

mikor még a pálya elején botladoztam ha pálya egyáltalán amit
a befogadók számára a versbe hoztam nem sokkal a szeretettől
kicsit émelyítő családi zsengek után primitívebb változatban mint
történelmi időkben a reneszánszban magam kezdtem el keresni
az átlényegült üde tájban

és némi örömet éreztem ha a belső vízió talán itt nem túlzás a
felfokozott szó az ősi természet egy-egy varázsos pillanatával ösz-
szeért még ha utólag látom is vakuló szememmel eufemizmus
ez az egész tolakodás mivel motiváltabb lett amikor homályban ol-
dódott az elmúlás örökösen sugárzó élménye és népes társaságok
peremén a magány s lassan a fogalmak mögül az érzület
kezdett leválni közben a felületesen tanultak lelki fővenyén ártal-
mas absztrakt divatok mögött

sikerekre ácsingózott a másik én míg csak törleszkedések művész-
kedő sorára lesve erre is úgy szólt a belső hang – elég pedig ősi
múzsák helyett mindig is vágytam a modernitásra ám hol
bujkál ő és egynyári szellemi konkurenciákban ki mondja meg mi
az ára hogy elhagyja üdvét

ki egykoron zengte hangosan *mért nem lehet mindig az első verset
írni tisztán és szántalmasan*

ártatlan

egyre gyakrabban az ártatlan mozdulatokat keresem amelyekben
a létezés természetes ritmusa

ősi törvényeire visszaáll csak hát hiányoznak már közülük évez-
redes tapasztalások s civilizált

attitűdjeiken minduntalan átüt az idegenség és a magány szűkö-
sebb szellemi horizonton sznob
ácsingózások égetik föl a menekülési utakat a többnek látszani
ami vagyok lumpen létében kis
megható vágyak ezernyi horga fennakad sóvárgó medrében kö-
zömbösen úszik egy ízes ebéd
egy haszontalan baráti kézfogás ócska celebekhez pálmafás öb-
lökhöz mérve szerencsétlennek méretik meg mindenki más míg-
nem az idő filozofikus áttételekkel rád kiált hiszen te már mint
a sodrásból kiesett olybá tűnsz miként egykoron a pemeté füves
cukorkákat kortalan örömmel szopogató latin tanár akinek böl-
csessége nem táplálhatja a jövő szellemi dimenzióit ahol majd fá-
ziskésések örök traumája generációkon át hasonló árnyalatokkal
bódít misztikus erőterekkel
babonázva amelyekben fénylő ásványkincsekké zsugorodik az el-
használódott értelmes sorsok
magánya és a közbeeső hiányokat nincs már aki rekonstruálja
mint a mamutok barna csontjait

ártér

korrupt disznók kezdik elfoglalni hazafias érzülettel történelmi
szimbólumunkat a budai várat ilyen árnyalatlan kérem én eddig
sosem beszéltem és ezért intelligens embertársaimtól mélyen
bocsánat miközben magam sem értem hogyan jutottam idáig hisz
egykoron felhevült vitákban lesöprő gyűlölet nélkül keresgéltem
milyen tisztas emberi motivációkkal mentesíthető esetleg
az a másik kit szintén anya szült miként az örök bölcsesség mond-
ja s talán neki is megvan vélt
igaza és vak kolonca ezért kritikusan latolgatom rám tört-e már
az öregkor neuraszténiája ahol
a lelki szétkopástól s a közelítő haláltól létét nyugalmas honja bán-
ja míg zebrán csontos ökleit
rázogatva kimondja végre világmegváltó ítéletét ám némi intui-
tív szellemi maradékkal is élve most nagyobb a tét hogy bambán el-
kezdtük mászni a készülő diktatúra lépcsőfokait s a poézis

berkein belül maradva sem lehet nem idézni e szakadt nyájról a
lánglelkű adyt a puszta helyén
most előkapva a nyitó szimbólumot az illúziók árterében mocsár-
ba süllyedt számtalan örömet
mert ha ezek felfészkelnek nehezebb lesz onnan kiűzni őket mint
régén a vad janicsár törököt

SZEMBEN A FELKELOŐ NAPPAL

(PRÓZAI VERS)

Elindultam kora reggel szemben a felkelő nappal. 1 lej
35 baniért vettem egy csokor tavaszi virágot a temető
kapujában, és kezemben a csokor virággal apám
sírházhoz tartottam, ünnepélyesen, mintha lánykérőbe
mennék. Nézttem az omladozó sírokat, a régtől fogva
csak és kizárólag temetőkből szaporodó fajtám. A lel-
kük elszállt, a testük elföldelték, az ágyuk már szabad.
A sírok nézegetése közben egy idős néni szólított meg,
és kábé félórát vele beszélgettem nagyrészt letűnt
időkről/emberekről. Jövő híján minek az emlék, fiatal-
ember, kérdezte búcsúzóul, de nem tudtam mit mondani
neki, azon túl, hogy nem vagyok már én sem fiatal. Kifelé
jövet hullámozott a fejfák, és arra gondoltam, milyen
lehet egy sírkertben nőni fel gyomként. Enyhe szél jött,
és eszembe jutott egyetemista éveimből egy régi, tor-
zóban maradt versem: „A folyó mentén a városszélen /
szellemek ülnek végig a stégen, / keskeny utcákban foghí-
jas házak / magyar nem magyar lakóra várnak... / Kicsi,
csökkent faj vagyunk / igen, túlrejtett faj már – / nincs magunk.”
És mentem tovább szemben a felkelő nappal a vasúti
sínek mentén, a repülőhídon át, később nagyot kerültem
a városszéli kőhídig, ahonnan messzire látni, s amiről min-
dig Krúdy jut eszembe. És sok minden átfutott még rajtam,
például az, Browningot idézve, hogy soha sincs minden
együtt. Vajon miért? És miért van mindig egymaga az
ember, amikor úgy érzi, bárkinek el tudna mondani fontos
dolgokat. Persze, ha valaki mellészegődne, máris megné-
mulna, és utólag csodálkozna rajta, hogy miért. Mert ilyen
az ember. Egy ismert dalt dúdoltam, még ifjúkoromból, és
lejárt szavatosságú szavakon gyakoroltam: *gyerekkor,*

élet, szerelem, halál... Simogatott az erős fényű reggel,
néha a szememhez, arcomhoz kellett vinnem a kezem,
és itt-ott egy kis nedvességet dörzsölt el az ujjam. Szombat volt, ragyogó április végi idő, és vakított a nap.

VILLANÁSOK

ez csak egy dal
a holló nevében
anyám hajszipét
hordja az égen

ez csak egy kép
most retusálják
kamaszkorunk
vad mágiáját

a döbbenetes
gitárriffet
rendőrkordont
és farmeringet

ez csak egy film
hullámozó tenger
fagyit eszünk
a gyerekekkel

zacskóba gyűjtött
emlékszemcsék
ilyen nyár után
vajon mi jön még

pillanatokból
pergetni mézet
körbenézni
mielőtt végleg

elcsitulna
ami ott kint van
lehajló ág
az alkonyatban

öreg kezem
arcodra téved
ez csak egy vers
ez csak az élet

MAROSVÁSÁRHELYI LEVÉL

Édes Néném, esztendő múlt, vagy kettő is, hogy Kelemen bátyám hangfekvését úgy-ahogy, ámbár jókedvvel utánozva levelet írtam Kédnek Párizs városából éppen, s nem tudom, gondolkoztam-e akkor azon, hogy a Notre Dame előtt kígyózó sort kiállok-e, vagy majd legközelebb? Nem álltam ki, és nincs legközelebb. Azt a boltozatot úgy már soha többé senki nem fogja látni, és mielőtt belerendülne a szív, megjegyzem, hogy naponta megyünk el oly dolgok mellett, amelyek soha többé... Meg hát az emberek, akikkel. És mert ezek a leveleim utazásokról szólnak, most ezt az egyik legnagyobb hozom szóba. Kédnek erről már sokat szájaltam, s ha majd a hálás utókor tudni véli, hogy Kéd kicsoda is volna, hát ne mondja meg nekik, találgassák lelkesen.

Úgy történt az, hogy bő negyed százada egy napsütötte délután Váradon felszálltam egy vonatra, mellyel Marosvásárhely felé vettem az irányt. A hátamon akkor egy mutatós alpinista hátizsák tornyosult, a népek, akikkel a vonatba való feljutásért közelharcot vívtam, hangosan és vidáman lökdösődtek, a vonat koszos volt, Pestről jött éppen, és Brassóba tartott. Volt szabályosan megváltott helyjegyem, de tudtam, hogy nem sokra leszek véle menendő. Úri huncutságnak tartották a mi hazánkban a vonatjegyet, nemcsak a nagypofájú diákok, akik a szabadságról, a demokráciáról, a jogról és az irodalomról fecsegték, hanem a kalauzok, a rendőrök és a polgárjogi aktivisták is, ők már akkor tudtak valamit a pénzről, amit mi, literátorok azóta sem.

Fogódzzék meg, édes Néném, a jó öreg karosszékekben, és ha nem muszáj, ne hintázzék vele, mert ha elmondom, ki ült a helyemen, úgysem fogja elhinni: Térey János. Fiatal volt, sovány, és éppen cigarettára gyújtott vagy akart volna, de megállt a kezében a gyufa és a láng. Akkor még szabad volt a vonatban is cigarettázni. Tudja Kéd jól, miként vannak ezek az örök időkre kimerevedő lángok és cigarettafüstök, megmaradnak a koszos ablaküvegen, a tájképen, vagy csak beleégnek a mondatainkba. Nem volt a Térey egyedül, most a neve előtt megtartom a névelőt, a Kemény, a Kun és a Bartis urak is vele voltak. Lejárt már a hadakozás, hogy szabad-e a személy neve

előtt *a*-nak vagy *az*-nak állania. Sok *ortológus*, aki szerint nem szabad, azzal bűnhődik, hogy a miniszter előtt sem teszi ki a névelőt, elnök és igazgató, végül is az úr ember, azaz személy...

Nem tudom, hogy miről beszélgettünk hajnalig, és a hölgyek, akik még a fürkében ültek, biztosan meg fognak kövezni, ilyen világot élünk, de akkor sem emlékszem rájuk. Dédán leszálltam, hideg volt, augusztusi hajnal. Akkor még nem tudtam, hogy viszonylag hosszú ideig nem találkozom emberrel, akinek röviden és szabatosan el tudom magyarázni, hogy mit is akarok én Marosvásárhelyen, amikor elfelé tart onnan minden mobilitással megáldott ember és munkavállaló. Lapszerkesztő fogok lenni a *Látónál*. *Úságíró*, mondta János úr, aki autókat szerelt egy udvaron, miközben a garázsban én laktam. Csinos szállás volt, afféle nyári konyhává fejlesztett garázs, a szerelőaknában tartottuk a bort és a krumplit. Cseh Judit volt a házigazdám, Janis Joplint hallgattunk, Honti Hannát és Kovács Apollóniát. Csortán Marci mondta azokban a napokban, hogy gazdag patikuslányt vegyek majd feleségül, az sem baj, ha okos, művelt és szép. Polgárosodni kell, öregem, polgárosodni! Ilyen a hőskor. Meg is tanultam főzni, nem lévén akkor olyan étterem Marosvásárhelyt, amit a pénztárcám és a kantinokon edzett gyomrom egyaránt elbírt volna.

Ha nem volna még mindig egy könyvbe fűzve az a vonatjegy, amellyel Pestre utaztam volna tavaly nyáron, hogy Téreyvel beszélgessek, akkor ezt az egészet nem is, vagy egész másként beszélném el. Csak hát nem utaztam. Esterházy Péter kérdezte mindig, ha találkoztunk, hogy milyen lapszerkesztőnek lenni, mert azt ő sosem csinálta. Készültem azon keresetlen mondatokra, melyekkel elmondom neki: hogy éppen (m)ilyen. Aztán a mondatok egyre csak késtek. Láttam őt is egyszer ülni egy hatalmas csarnokban, ahol egy nemzetközi fesztivál örvénylett, egyedül ült, legalább félórát, nem ment oda hozzá senki, én sem mentem oda, és ez így marad már.

Tudja, édes Néném, lapot csinálni könnyű, mert jó szövegek közül kiválogatni a legjobbakat, pazar mesterség, átlagos szövegekből kirakni valamit, érdekes, gyenge szövegeket elfogadhatóvá tenni, kínos mesterség, bár nem kis öröm, ha sikerül mégis. Ha mindezt az ember negyvenezer oldal kortárs irodalomnak képzelel el, vagy éppen többnek, óhatatlanul megfájdul a feje, és fölteszi a kérdést, hogy mi ez voltaképpen? Folyó-irat, ez áll a címlapon. Írják és folyik, immár harminc éve, és ha az *Igaz Szót* is hozzászámolom, amelynek a szerkesztői, munkatársai egyként (egyet kivéve – nyilván) átalakultak *Látóvá*, akkor ez a folyó... Kellene most valami szépet, meghatót, érzéket mondanom, talán azt, amit Esterháznak sem

tudtam. Honnan jön és hová megy ez? Mi a célja, és mi az értelme, mi a legitimációja és a legitimitása? Vannak-e ilyenjei? És a pénz? Hogy tudtok ti ennyi pénzből megélni, kérdezte egyszer egy másik dimenzióba szakadt hazánkfia. Ha engem a megélhetés izgatott volna, akkor nem jövök ide. Ennyit a rendszerről, mert mindig van, és gonosz mindig; ennyit a pénzről, mert sosincs elég; ennyit a kapitalizmusról, mert ideje újraolvasni Marxot; ennyit a demokráciáról, amelyben nem hisznek a prókátorai, ahogy a püspök nem hisz istenben, a jogász nem hisz az igazságban, az orvos a gyógyításban, a tanár a tudásban. Ennyit a világról. Cenzúra most nálunk épp nincs.

A '89-es Karácsony előtti háborgásban, amikor még tartott a lövöldözés, az akkori szerkesztők azon gondolkodtak, hogy mi lesz a neve az új lapnak. Élelmes ember kiváltotta az útlevelét, a megtakarított pénzén amerikai dollárt vett és német márkát. Mindig vannak, akiket nemcsak a praktikus dolgok érdekelnek, hanem például az irodalmi lap új lehetőségei. Véletlenül se Maros vagy Somostető vagy Istenszéke lett, Székelyország vagy Neumarkt am Miresch... Erdélyben a táj lenyűgöző, de hamar beleszokik az ember. A versek ellenben nyugtalanítók. Olykor elhisszük, hogy megújul a világ, ahogy azt Batsányi mondta (Vidulj gyászos elme... vö. *Látó*, 2019. dec.), aztán nem újul meg, és csalódottak vagyunk. De hogy látni kellene, azt nem adtuk fel, azt hiszem. Párizsba is nem egész három órát megy a repülő innen, vagy száll. Gondolta ezt valaki? Nem oda újult a világ, ahova újítani akartuk, az biztos. Ki hitte volna, hogy Harag György színházából Kolhaas Mihály lován majd kilovagolunk a Wass Albert emléktúrára? Le tudná ezt valaki fordítani angol vagy orosz nyelvre? Különben Sütő András-sal sem találkoztam soha, nem mutatott be senki. Csak találgatom, hogy mit szólna a kultúrkampfhoz.

Az irodalom, édes Néném, az irodalom, az valami más. Nem mintha nem volna alaposan bekenve az *értékekkel*, amelyeket annyit emlegetnek újfent. Tulajdonítson mindnek megfelelő váladékot, ahogy azt régi tudós orvosok tették, mert erényeink és gyarlóságaink folyadékokkal éppúgy konkordálnak, mint bolygókkal, ásványokkal, növényekkel, állatokkal, számokkal és elvont terminusokkal. Versformákkal is kifejezhető minden, vagy szinte minden, ami nem, arra kell a próza. Prózaforma is kb. egymillió van... Az ember alighogy becsukja az Excel-táblázatot (mert főszerk. ő vagy menedzser), máris hülyeségeket beszél. Amikor az ember megfelelő szavakat társít a valósághoz, máris szabad. Amikor az ember meg (mer, tud) szólalni, vele van a nyelv. Az irodalom a szabadság maga, mondta Gyimesi Éva.

A nyelv mindenkit megszólít egyszer. Változata ez annak a mondatnak, hogy egyszer mindenkinek megjelenik az angyal. Idézi Esterházy Hamvas Bélát, aki idézi Rilket, aki idézi Angelus Silesiust... Később elkezdjük kitenni az idézőjeleket is, nekem nem hiányoztak. Mindegy, ki mondta és hányadik oldalon, most én mondom. Az embernek kevés eredeti gondolata van.

Emlékszik arra az anekdotára Tóth Béla könyvéből, amikor egy érdekes hölgy lelkendezve kérdezi a híres pesti szerkesztőt, hogy ezt az összes cikket elolvasta, ugye? Mire a szerkesztő elmosolyodik, és még hányat azok közül, amelyek be sem kerültek a lapba. Úgy gondolom, hogy amióta hazáimban szervezett keretek között a magyar nyelven történő fogalmazást nem oktatják – lehet annak már vagy ötven éve is –, nem a nyelv romlik, hanem a beszélők romlanak. Nem az a baj, hogy hány szót kell néha kihúznom (nincs is talán olyan magyar szó, amit legalább egyszer ne húztam volna ki); nem az a baj, hány embernek mutattam meg, hogy a magyar szórend ugyan szabad, de nem mindegy és nem véletlenszerű; nem az a baj, hogy van, aki elsőre érti, amit mondok; az sem baj, hogy küldtek már el ezért az anyámba. Az a baj, édes Néném, hogy valami hasonlót kellene csinálnia ezernél több magyartanárnak a középiskolákban. Nem a nyelv romlik, hanem a hozzá való viszonyunk. Valamikor azt gondoltam, ez nálunk van így, Romániában, aztán kiderült, hogy nem csak. Nekünk, magyaroknak szerencsénk van, mert a csángó néni és a pesti középiskolás ugyanazt a magyar nyelvet beszéli, hogy megértik egymást vagy sem, többnyire jóindulat kérdése. Az anyanyelvén az ember azokat a szavakat is érti, amelyeket sosem hallott még. Mindenkinek van anyanyelve, és mindenkinek van anyanyelv-járása is. Viszont egyetlen szót sem tudok, amelyet még nem hallottam vagy nem olvastam. Ha kérdeznék tőled, édes Néném, oktondi hatalmasok, hogy mire kell folyóirat, és mire kell az irodalom, mondjad nekik, hogy abban lakozik a nyelv, mert az irodalomban megvan a teljes magyar nyelv, és még valami. Ez a nyelv az a nagybetűs MI, akinek a nevében költőink, táncdal-énekeink és főembereink szólnak. Nem félek attól, hogy rajzfilmek vagy számsorok átveszik a helyét. Vannak ugyan kultúrák, amelyek egy sort is le nem írtak, de az nem vagyunk MI. Az analfabéták is ugyanazt a magyar nyelvet beszélik, mint mi, a funkcionálisak is...

Mindazonáltal én az írást, a szépírást, a költői és prózai formák használatát átlagos emberi tevékenységnek és gyakorlatnak tekintem, amit bárki emberfia megtanulhat, akár a sakkot, a matematikát, a gyümölcsfák metszését, a derdidászt vagy a francia igék ragozását. Hogy kinek mennyit kell

ezt gyakorolni, lényegtelen. Az sem fontos, mekkora dicsőséget szerez magának vele, csak érezze jól magát, ha belefogott, pénz és előléptetés ebből nem lesz. Nem is olyan régen értelmes, összefüggő mondatokat alkotni arról, amivel az ember szívesen foglalkozik, nem számított erénynek, tehetségnek vagy kiváltságnak – tanították. Hogy mit keres annyi értelmesen beszélni nem tudó ember képernyőn, pódiumon, szószerűen, azt elképzelni sem tudom. Van ellenben az irodalommal valami gond, talán félreértés, talán egy mítosz lenyomata, ami rengeteg kalamajkát okoz, hogy jön egy settenkedő hölgy, aki homlokra csókolja poétánkat és prózalogvágunkat, azután magára hagyja. Megbízhatatlan teremtés ő, megíratlan művek hemzsegni az asztalok fiókjaiban miatta, vagyonok, becsületek, lelkiüdvök úsztak el már a semmibe – tudjuk jól... Azok is tudják, akik tagadják a létezését. A szabadság probléma. Író az, akinek az írás probléma, mondta Esterházy vagy Thomas Mann vagy Goethe. Nem olvastam, édes Néném, egyetlen komoly művet sem, amely az irodalmi tehetséget megnyugtatóan tudta volna definiálni, pedig hát mi másról kellene szólnon az irodalom tudománya? A baj az, hogy nálunk a tehetséges ember gyakorta gondolja, hogy neki az ő tehetségével nem is kell semmit kezdeni, mentesül csak általa (köz)terhek viselése alól, pedig ő az, akinek kétszer vagy háromszor annyit kellene dolgoznia, mint a többieknek. Az anyag magában is érdekes – a szöveg, a nyelv, a forma. Hogy miért van az anyag, ez volna kérdés. De mivel én ezt a kérdést a magam idejében kielégítően megfogalmazni nem tudtam, kénytelen voltam a műzsával találkozni. Napfényes hegyi túra után jött el hozzám, gépbe diktálta első novellámat. A minap előtaláltam azt a gépiratot, alig kellett javítani rajta. Megvolt a bizonyosság, nem is vágytam másra, de hogy hányszor nem jött el, amikor pedig szükségem volt rá, azt el sem akarom mondani. Ha felnégyelnek se tudom ezt úgy előadni, hogy a nők, nőírók ne sértődnének meg, szerintem lehet egy férfi is műzsa, bár aligha vágnak sokan erre a szerepre. Egyre több nő ír, és egyre kevesebb férfi olvas...

Az olvasáshoz viszont semmi szükség műzsára. Az olvasáshoz nyugalomra van szükség, ahogy írni is akkor lehet a legjobban, ha az ember magával jó viszonyban él, és hisz abban, amit mondani akar. Nem a zsenikről beszélek, és nem a dilettánsokról, ők mindig fölös számban vannak, nekik akkor is könnyű, ha szenvednek. Én a mesterembereket keveslem, azokat, akik megtanulták azt, amit meg lehet tanulni. Neked, fiam, kétszer annyit kell tudni, mint nekik (?), mondták nem is olyan régen minden erdélyi magyar iskolásnak a szülők és tanárok egybehangozva, de ma már nem mond-

ják, ma már nem kell. Amíg a tudás azzal hitegetett, hogy általa kijut a szegény ember az istállóból vagy a szerelőaknából, addig az alsó néposztályok sokra tartották. Ma már mindenki tudja, hogy a boldoguláshoz nem az írott kultúrán át visz az út – a felsőbb néposztályok is ezt vallják. Leértékelődtünk, édes Néném, diktátorok és kapitalisták ugyanazt gondolják rólunk: az írott kultúra akadály a hatalom és a pénz megszerzésének és megtartásának útjában. Ki hitte volna, hogy megint és ilyen hamar ellenállók leszünk?

Ne kérdezzed, hogy mi az, aminek ellen vagyunk mi állva. A gravitációnak, azt hiszem. Erdélyben erősebb a gravitáció, mint másutt, nagyobbat esik az ember, hisz magasabbak a hegyek. Aki itt hasra esik, az Pestre megy. Ez a lejtő. Nem morális kérdés, csak fizika. Én is azóta számítok magyar írónak, hogy a *Nappali ház* közölt. Mondtam egyszer egy fiatal embernek: kilincselj Pesten bátran, nem szégyen az, de ha semmi, gyere vissza! Idővel elkezdtek a *Látónál* kilincselni pesti emberek is, tartsa meg az Úristen a szokásukat. Már nem számít, ki, hol és miért lakik. A vidéken elkövetett bűnök keveset nyomnak Pesten a latba, ha itt hentereg valaki a múzsával, az nem hallik *fel* oda. Erdély reménytelenül vidék, ennek én módfelett örülök, de kisebbségben vagyok vele. Ha erdélyi vagy, fiam, kétszer annyit kell tudnod, mint a pestieknek. Szomorú vagyok, édes Néném, ha megszámlolom, hány embernek mondtam ezt el. Teljesen mindegy, elhitték-e vagy sem. Én már szeretem Budapestet.

Marosvásárhely ellenben nem változik, de már egész jól értem az itteni csíziót. Százévesnél régebbi újságcikk hozta el azt a pillanatot, amikor hátradőltem a könyvtári széken, és felvihogtam. Bernády Györgyöt szapulták, a polgármestert, aki a reprezentatív épületeket erőszakolta rá a közre, nem is tudom, volna-e bámulnivaló ezek nélkül. Nézzük el neki, írta egy bős és fölényes újdondász, nézzük el neki mindazt, amit tett, hisz nem vásárhelyi. Így születik a kultusz. Ez egy lakható város, mindenkinek ezt mondom, itt még sok a magyar, és milyen pompás! A dzsenti lenézi a polgárt; a polgár lenézi az iparost és a kereskedőt; azok lenézik a munkást és a parasztot. Az arisztokratára ellenben felnéz, aki tud, ennek van ma divatja... Vásárhely nem volt iparváros, itt régen a suszter meg az asztalos színházba járt és táncolni, nem pedig meccsre. A szocializmus nem tudta felszámolni a kisvárosi magyar hierarchiát és ízlést, de lett végre sport, az elvtársak hamar eltanulták a kispolgár habitusait, a porcelánok meg az ezüst kiskanál használatát, a lakkcipőt és a pekaribőr utánzat kesztyűt. Aki egy héttel korábban kapott lakást a pártbizottságtól, az vásárhelyibb annál, aki

később. Az őshonos lenézi a gyüttmentet, a gazdag a szegényt, a kálvinista a pápistát, egy kicsit mindenki lenéz valakit valamiért – ahogy lehet. Bár ha ezt nem kellene, az élet egyszerűbb volna. A város gyorsan nőtt meg, alig tudták követni, az identitás ettől bizonytalan, vagy mindig is az volt. A teljesítmény keveset számít, az a fontos, hogy ki kinek a kije, ha máson kell számonkérni, maximalisták vagyunk. Az eszmék és a filozófia itt keveset számít, a divattal viszont nem érdemes szembe menni. Igazi magyar mezőváros, megírt az ilyenről Móricz Zsigmond mindent, vagy Molter Károly. Azt nem írta meg senki, hogy mi legyen, ha egy napon kiderül, több román lakik a városban, mint magyar, ráadásul demokrácia van. Ehhez kevés a székely furfang, erről nem szól az ősi hagyomány, ezt még *odafent* Pesten sem tudják. A román lakosság nem érti a magyar differenciákat, a vásárhelyi „kaszatok” közötti átjárást és összefonódást, nem az ő szokásrendje. Őket mi magyarok olyannak látjuk, mint akik – etnikai alapon – tökéletesen összetartanak, mi etnikai alapon is csak tökéletlenül. A románok pontosan olyannak látnak minket, amilyennek mi látjuk őket, ilyen a *front-élmény*. Templomok és iskolák, egyetemek, szobrok, közterek és foglалások, fák, vizek, bicikli, műemlék, sej-haj... Egy időben tűrhetően beszéltünk románul, most már felejtünk, angolul vélnek tudni jobban a középiskolások. Ellenállási mozgalom ez, vagy valami más. Nem politizálok, édes Néném, mesélek csak ezt-azt. A hely szelleme alapvetően és hagyományosan szabadelvű, enélkül nem lehet város a város, olykor pedig elszabadulnak rajtunk a népies indulatok, mert a nép is mi vagyunk. Régebb, aki nem tudott helyesen írni, az nem lehetett orvos, ügyvéd, tanár, mérnök, de még politikus sem. A tartományi főbíró ügyes bárzongorista volt, az első hegedűs kiváló sakkozó, egy magyar fogorvos a legnagyobb román focista lett, néhány orvosprofesszornak járhatott volna a Nobel. Egy kollégánk pedig lefordította Shakespeare összes művét. Volt bizony hőskor és családi biedermeier. Téglagyár is volt. Jó bora, söre, színvonalas napilapja sosem volt a városnak, a pletyka ma is gyorsabb a rádiónál, relevánsabb, mint a tévé meg a facebook együtt. Az értelmiségiek meg az írók általában jönnek valahonnan, rossz nyelvek szerint kiszorítják a helybélieket, aztán ha nem bírják a flekkent és a jókedélyt, elmennek. Akiról maradt fenn anekdota, azt ismerik, akiról nem, az meghal örökre. A színésznők itt mindig szépek.

Ez egy lakható város, példának okáért harminc éve már, hogy minden hónapban megjelenik a *Látó*. Soha nem maradt ki egyetlen lapszám se, pedig voltak szigorú és szűkös idők. Megfordult itt szinte minden jelentős mai magyar író, többnyire a *Látó* színpadán. Mint egy folyó, mint egy folyam,

amelyre nem találom a megfelelő metaforát. Harminc éve csomagolnak a barátaim, az ismerőseim, és elmennek. Nem akkor mennek, amikor a legrosszabb, hanem amikor lehet. Ennyit a maradásról, mert az irodalom Erdélyben – akár tetszik, akár nem – ezzel a történettel össze van kötve, mint ha várnánk még valamire. Hősiesen deklaráljuk a maradást, aztán odakint találkozunk: jé, ti is eljöttetek?! Az identitás, a közösség, a nyelv, a haza, a hazáink, az irodalom. Lehet-e azt, amit nem lehet? És ha nem lehet, akkor mégis miért van? Mindent vállalunk, amit vallunk? Van-e még erdélyi irodalom, szokták kérdezni tőlem. Erdélyi író az, akinek erdélyi kötődése van. A mondat egyszerű, a valóság, amelyet megragadni próbál, nem. Az identitás nem adottság, hanem csinálmány. Gulyás Miklós például Óbudán született, '56-ban emigrált, Svédországban könyvtárosként dolgozott. Nyugdíjas volt már, amikor egy utazáson rájött, hogy mindig is erdélyi magyar író szeretett volna lenni – és az lett. Kinyomozta egy recenzens, hogy eredetileg Gottlieb a neve, és kérdezték már többen, hogy az *a* Kovács meg az *a* Láng *nem-e zsidó*...

Abba viszont, édes Néném, alighanem bele kell nyugodnunk, hogy az irodalom a kevesek ügye volt mindig, és az is marad, pedig van egy akkora könyvtár ebben a városban, hogy a lélegzet is eláll tőle, csak hát minden az eredeti nyelvén. Nem mintha egy *Harry Potter* vagy *A szolgálólány* nem tudna sok millió fiatalt rávenni, hogy könyvet olvasson, de Shakespeare-ig hosszú az út innen még az angolul jól beszélőknek is. Újabb kori magyar teológusok már nehezen tudják olvasni a Károli-bibliát, nem értik a nyelvét, a nagyapám két osztályt járt, ő értette, és főként hitte, amit olvas. A nyelv lassan változik, mi, beszélők gyorsan. Ha viszont szeretné valaki megállítani az időt, akkor olvasson, mert az idő nem az, amit az óra mutat, hanem amit megélünk. Olvasni azért érdemes, mert örömet okoz (Borges). Hazafias szövegek vagy olvasási stratégiák helyett ezt kellene megérteni és tanítani.

Azért kell és azért érdemes irodalmi folyóiratot csinálni, hogy legyen tér és legyen folyó, legyen ellenállás, amikor az kell, legyen szöveg, legyen tudás, legyen hely a nyelv kipróbálásához, legyen szabad kipróbálni azt, ami van, és azt is, ami nincs, de lehetne, legyen szabad álmodozni és álmodni, játszani, mert az irodalom játék is, élet is. A halálról most nem beszélünk. Legyen otthon és legyen haza. Legyen újratehermentő. Azt nem tudom, bele kell-e az íróknak és a költőnek szólni a közéletbe. Talán. Hogy bele tud-e szólni, azt kétkeltem. Cenzúra most épp nincs, de ha beleszólunk, majd lesz. Így vagyunk hát, édes Néném, levelem végére értem, pedig még sok mon-

dandóm van, harminc év egy folyóirat számára nagy idő, és már egyáltalán nem bánom, ha nem látom a jövőt.

Szokásban van az minálunk, hogy mivel az jövőnek látásában csak ritkán jeleskedünk, viszont az rémhírek által keltett izgalmak csiklandozásait igen szeretjük, a munkánk elvégzése iránt fogyatkozó lelkesültséget tanusítunk csupán, és kisebb-nagyobb hazugságokkal tollasítjuk az kalpagunkat, hogy például már megint jön az világnak vége, miként szeretett Velencénk állapota is mutatja. Fussunk hát oda – például –, és meregessük a vizet gyorsan az egyik canaléból az másikba, már ha csajkánk egyáltalán bírja, és a péztárcánk. De ha nem fogja bírni, hát az sem baj, legyen belőle sok a szelfi, bár egy tudós professzor mondta nemrég, hogy le kellene fordítani magyarra is ezt a szót, vagy ezt a szót is magyarra. Tudja, édes Néném, én minden olyas világméretű kalamitást, amely az konkrét dolgok megcselekvésében akadályoz, egyfajta ránk szakadó semminek vélek. Nagyböcsű, tudós meg literátus pispekünk nyilatkozta anno, hogy: nem lehet! Gyűlölöm ezt a mondatot, pedig szép, el kell ismerni. Vannak szép mondataink, és vannak ronda igazságok. Hogy ha mindent nem is, de sok dolgokat éppen-séggel lehet. Érti ugye, édes Néném, hogy ha nem volt volna lehetséges akkor, kilencszázharmincegyben, ha ez igaz volt volna teljesen, akkor eddig mégis hogy húztuk ki? Premissza ez vajon bármire? Mert ahogy az elmúlt, számszerint húszadik évszázad itt a fejünk felett elszánkázott, azt én senkinek sem kívánom. Vagy csak olyan volt ez is, amilyen? Kortárs vagyok és tanú, afféle bámész az útszélen, aki tud ezt-azt, beleszólni viszont nem adatik neki. Lassan a krisztusi korbá érsz és egyre kevesebb körülötted a csoda, ahogy azt Mózes Attila írta. Vagy Bolyai? Úgy értem, Bolyai János miért nem jeleskedett például a segesvári csatában? Nem volt az olyan messze, ha nem is nyertük volna miatta meg. Miért nem kötötték fel Aradon? Miért nem segített Kossuthnak felpróbálni a koronát? Miért nem volt Görgei egyik tanácsadója? Mert nem lehet? Hát nem. De miért? Marosvásárhelyről kevesen jutnak el a világhírig, de azért előfordul. A teljesítmény egyéni, a siker közösségi ügy (Barabási Albert-László). Hogy tehetségesek vagyunk, az nem elegendő: a ti engedélyetek szükséges hozzá – ugye barátaim? (Nietzsche).

Egy jó befejező körmondatért az író sok áldozatra hajlandó, a múzsa megint elkódorgott valahová, rövid leszek hát, pedig nyújtani szeretném a dolgot, kell ide pár mondat, ki kell tölteni ezt az új oldalt, ilyen a lap, pontosan annyi oldal kell, amennyit a tipográfia igényel. Ez nem olyan, mint ha kézzel írnám az árkus papírosra, és ott van vége, ahol. Tartsa meg az Úristen az ő kegyelmében mindazokat, akik nélkül a *Látó* ezután sem fog

tudni megjeleni: az írókat, akik írják, mert mi más tehetnének; a szerkesztőt, aki szerkeszt, mert mi máshoz ért; a főnököt, aki enged még pénzt, mert nem az övé a pénz; a politikusról se feledkezzék el, aki a törvényt igazítja ránk, mert nem magára igazítja; és világosítsa meg a tisztelt olvasó elméjét legkivált, mert az ő jóindulata, figyelme és alázata nélkül mi nem sokra vagyunk.

Maradok, édes Néném, és nem búcsúzom.

2020. január eleje

A VÖRÖSFENYŐ KÖSZÖNTÉSE

– *Adventi levél-féle Szálínger Balázsnak* –

Balzsamfák boglárfák cédrusfák ciprusfák –
Ilyen vánszorgó *molosszus* verslábakon
Indultam feléd a jómúltkor Balázsom
De csak egy vörösfenyőig jutottam
Medve-ország határvidékén:

Zsálya kankalin fodormenta bodzavirág
És más orvosságok közé kerestem
Vadmajoránát a teakeverékbe
De csak egy vörösfenyőig jutottam
Medve-ország határvidékén:

Mint ama Legelső Könyvben a szép boglárfa alatt
Ahonnét elindultak az argoszi gályák
Trója falai alá
Tiszta víz bugyogott fel a vörösfenyő alatt is
Medve-ország határvidékén:

Szomját oltotta hát az ember mint ama zsoldosok
Akik Nagyságos Fejedelmekkel indultak innét harmincéves
háborúba

Hogy mint az argosziak Trójából
Dicstelenül térjenek meg ők is a vörösfenyő alá
Medve-ország határvidékére – – –

Bizony Balázsom
Csak a fák
Csak a fák
Mint ez a vörösfenyő is
Medve-ország határvidékén:

Mert írva vagyon a Legendákban
Hogy hiába akarták a poroszlók fenyőfából Krisztus keresztjét
Hegyesre tömörítve leveleit összeszurkálta őket
Mint engem is a vörösfenyő
Medve-ország határvidékén:

Aztán persze került fa is a kereszthez
Egyetlen fa három ága
Írva vagyon a Legendákban hogy angyal küldte a magot
Ádám sírjára a Paradicsomból
Ahogy a vörösfenyő magját is
Medve-ország határvidékére:

A gerenda cédrusfából a keresztfa ciprusfából a tábla meg
olajfából
Szegény Ádám
Szegény angyal
Bizony mondom még a vörösfenyő is sírt
Medve-ország határvidékén – – –

Advent van Balázsom
Gyermek születik és menekülni fog
A Legendák szerint verejtékcseppjéből balzsamfa nő
majd Egyiptom földjén
De mi születhet a vörösfenyő alatt
Medve-ország határvidékén?

Vörösfenyő áll a kertünk végében Balázsom
Köszöntsd őt
Ha erre jársz
S én már nem leszek alatta
Medve-ország határvidékén.

Csikszentdomokos, 2019. december 4.

Nagy Attila

DOINA IOANID SORÁRA

Doina Ioanidnak és Lövétei Lázár Lászlónak

*Falevelek egy vizeskannában. Az öregek sose várnak.**
Türelmetlenül, süketen, megvizült szemekké válnak.
Húgyszagúak, mint elhagyott közbudi vagy intenzív osztály –
Imádkozz hát, ha tudsz még – idősebb lettél saját korodnál.

Az öregek nem várnak – de elvárják, hogy érkezz,
Hogy levesükbe, s ami még van, tele szájjal beleétkezz;
Hogy beállítsd a félregombolt mobilt és a tévét:
Öregek, vének s elhagyottak utolsó előtti menedékét...

Falevelek egy vizeskannában – szélben suhogó lepedők.
Foghíjas szájjal vánszorognak létük mélyén az epedők.
Mint mozivásznon: nőknek leple közeledik, tűnik...
Emlékek zörgő perselyét könnyező szemmel gyűrik

Magukba az agg apák és csontra szikkadt hamvanyák.
Mondhatni rájuk: vén szarok és *mitkeresitt* rút banyák –
Karod nyújtánád, el ne essen, maradjon el a műtét!
De mélyen szívod le a hangjuk füstjének rég kihűltét...

Falevelek egy vizeskannában. Az öregek sose várnak.
Irtózatok fakeresztjén lebukott fejű varjak hálnak.
Ibolya lángja csap fel a mélyből – beleremeg tájam.
Öregek várnak, csonkabonkák – hogy szemük le ne zárjam.

*Doina Ioanid sora (Lövétei Lázár László fordítása)**

FENT, AZ ÖTÖDIKEN

Kattog a lift, fel az emeletre.
Nyugatról jövök, a városból, keletre,
Beszélgetni, szívni a töltetnyi pipát,
Barátom felkurjant s hozzámondja: Vivát!
Barátom is elszív lassan néhány cigit –
Sört iszunk és hisszük, hogy a дума kinyit.

Előbb a csendet óvjuk royal rímbe,
Amit az érett férfikor követ:
Hogy néha az ember dühöng, kivetkezik
Abból, mi illenék, s ragadna követ –
Saját nyállal, tudjuk, csak az állat gyógyít,
De mit mondjunk mi itt most, ha már versben élünk...

Ülünk a teraszon, zavartan nézünk:
A nincs megoldás szilánkjain
Harsognak ujjbegyeink.
Távol a város, hol legyűrtként élünk,
Nem vonzanak sorok, sem a mentségeink –
Vagyunk, akár a hajdanvoltak...

(A Király Laci verseiben,
Kik sétalovagoltak?)

Így ér az alkony, két megőszült fejet.
Lent a parkolóban valaki még nevet...
Vagyunk, akik voltunk:
Fölparázslunk, bongunk
S elnézünk hosszan a Somostető felé –
Maradék perceink az éhező szenderé...

Kattog a lift, le, a földszintre visz,
Ahonnan egymagam kullogok tovább.
Nem lehetnék okos'b', se nem ostobább –
Fölnézek – Barátom sehol az Épben...
(Ki-ki a saját érthetetlen voltát
Írja tovább – Koldus! – az egyszemélyes zsoltárt).

40+ NAP

Az a fontos, ezt mondják, amit oly nagy gonddal,
Amire oly sok időt,
Amire oly sok energiát,
Vért-verítéket, miegyebet,
Nappalokat, éjszakákat,
És aztán, ha elkészült,
Azt mondják rá: köszönjük, talán majd máskor.

Hogy lehet hinni széttárt karoknak, honnan
Tudható, hogy befogad, vagy váll is rándul velük.
Honnan ember és meddig állat, azt a jó ég se tudja,
De egy állat tanácsát kérni nem szégyen.
Hisz hol van már ettől az ember, igen, nem,
Fekete, fehér, minden merő árnyalat.
Kezdetben vala a halvány derengés.

A szoba az a hely, amit az isten azért teremtett,
Hogy az ember négy vaskos fal között
– Mondják, hogy kelet,
Mondják, hogy nyugat,
Mondják, hogy észak,
Mondják, hogy dél –
Saját képét mindegyre elveszítse.

MACSKA AZ ÓCEÁNBAN

1.

Alkalmi Lám arra ébredt, hogy megjött a tavasz. Semmi kétsége nem volt efelől. Újabban a tavasz már januárban megjön. Alkalmi Lám levetette kockás pizsamáját, egy szál fehér alsónadrágban az ablakhoz ment, és sarkig kitárta. Odakint napsütés, csöpögő eres, távoli madárcsicsergés hangját hozta a szél. Dél körül lehetett. Alkalmi Lám sietve öltözött. Bőrét vörösre dörzsölve mosta le magáról a téli álmot.

Sétálni kell! Kiszellőzni! – kiáltotta harsányan Alkalmi Lám és indiánszöikkeléssel indult el aznap, soknapi elvonulás után. Szokása szerint még a tél elején bebábozódott, lakásába felhalmozott készleteiből sok minden megvan még, liszt és cukor, csírázó krumpli és rothadó hagymakoszorú. Van pár tojás is, az egyikben a jövő mocoog. Alkalmi Lám a sötétkamrába költöztette a nemes tojást, gyapjúval bélelt kosárban tartotta, és időnként megvizsgálta. Reménykedett abban, hogy egy csirke kel ki belőle, nem valami más. Titokban már azt is elképzelte, hogy lesz egy tyúkjá.

Alkalmi Lám imádta téli lárvaság-állapotát. Szeretett önmaga takarója lenni, a rövid nappalokat átaludta, éjszakánként elvitatkozott magával, és amikor egyetértett, leírta a fennkölt gondolatokat.

Az indiánszöikkelés gyorsan kifárasztotta, komótos poroszkálásba váltott. Menni, csak úgy, azt még nem tudott. Lábai riadtan tapogatták a talajt, térde enyhén reszketett. A napfény nagyokat harapott Alkalmi Lám sápadt orcájába, vörös foltokat hagyva maga után.

Alkalmi Lám a távolban meglátott valamit, amiről úgy gondolta, hogy egy fa. Régebben sok fa volt, de ma már nincsen. Viszont sokkal közelebb van a tenger.

2.

Nagyapám, Lá Tót úr százhusz évig élt. Ő folyóirat volt, bevallom, nem tudom, mi az, de sejtelmesen hangzik, ugye? Az ő nagyapja pedig Székely-János vót! – hencegett Alkalmi Lám.

SzékelyJános?! – kérdezte megilletődve egy vékony hang.

Avagy a Nyugati hadtest! – súgta bizalmasan Alkalmi Lám a vörös macska fülébe, mert vele beszélgetett. A macska a fán ült. A fa, talán akác. Alkalmi Lám nem ismeri a fákat, de néhánynak tudja a nevét. Olvasott róluk, szépek lehettek. Ő jobban kedveli a pampafüvet – mondta.

A macska nagyot prüsszentett.

Egészségére! – mondta Alkalmi Lám. – Úgy látszik, megfázott.

Nem fáztam meg. Csak érzékeny vagyok a pampafűre – mondta a macska, és kinyújtotta a nyelvét.

De hát itt nincs egy szál sem belőle! – kiáltott fel Alkalmi Lám.

A gondolatára is az vagyok – jelentette ki a macska, és feljebb mászott a fán. Gúnyosan nézett le a tetejéről Alkalmi Lámra, aki vállat vont. Macska! – mondta, és legyintett.

3.

Ha lenne egy tyúkom, Odüsszeusznak nevezném – jelentette ki Alkalmi Lám.

Odüsszeusznak? Nagyon furcsán hangzik – merengett a temetőőr.

Éppen azért – mondta Alkalmi Lám.

A családi sírokhoz jött? – kérdezte az őr.

Igen, természetesen, mint mindig – mondta mosolyogva Alkalmi Lám.

A maga nagyapját, a jó öreg Lá Tót urat ismertem – mondta a temetőőr, és Alkalmi Lám felvidult.

Igen? És ő miket csinált? – kérdezte.

Ugyanazt, amit maga. Üldögélt a padon. Azt mondta, hallgatja a tenger morajlását.

Ez marhaság! – felelte Alkalmi Lám. – Akkoriban még nem volt itt tenger!

De ő már hallotta! – mondta a temetőőr, és elcsoszogott.

4.

Alkalmi Lám a padon ült a temetőben, háttal a síroknak, és a tenger morajlását hallgatta. Néha kinyújtotta a nyelvét, és megnyalta a levegőt. A homokban látott egy rákot, de futni hagyta, mert még kicsi volt.

Alkalmi Lám megtapogatta a zsebében a fém szivartárcát. Miután elhalálozik, majd abban helyezik el örök nyugalomra, hamvait szivarrá sodorják, és béteszik a dobozba. A doboz a kereskedelem rögzös útját járva majd eljut valakihez, aki elszívja Alkalmi Lám hamvait. Minden bizonnyal csettint majd egyet, és szerelmesen néz parázsló szivarára az illető – gon-

dolta Alkalmi Lám, mert a tavaszi lágy szellő kedélyes gondolatokat ébresztett benne.

5.

A jövő olyan szépnek látszik innen messziről – mondta a temetőőr ásójára támaszkodva. – Látja? Ott van. Az, az a narancssárga bója, na az a jövő – tette hozzá, és Alkalmi Lám fejét, mint egy kisgyermekét, arrafelé fordította, amerre mutatott.

Azt mondja, bója? Engem egy macskára emlékeztet – válaszolta merengve Alkalmi Lám, és hosszasan nézte a messzeségben imbolygó narancssárga foltot.

Macska? Az óceánban? Maga is olyan furcsaságokat képzelődik, mint a jó öreg Lá Tót úr – mondta a temetőőr.

Talán a barátja volt a nagyapám, hogy ennyit emlegeti? Miért nevezi *jó öregnek*? – kérdezte bosszúsan Alkalmi Lám, mert nem szerette, hogyha merengés közben, míg a tenger morajlását hallgatja, megzavarják. A temetőőr nem bírt magával. Talán a tavasz teszi – gondolta megenyhülve Alkalmi Lám.

Jó ember volt. Néha beszélgettünk – mondta zavartan az őr, és ásni kezdett.

Eddig miért nem emlegette? – kérdezte Alkalmi Lám, mert látta, az őr csak azért ás körülötte, hogy beszélgessen vele.

Nézze csak, az mi lehet? Látja? Amott emelkedik kifelé a tengerből valami! – kiáltott fel meglepetten a temetőőr. Alkalmi Lám a messzeséget fűrészte.

Talán egy sziget – mondta tűnődve.

Mit csináljunk vele? – kérdezte a temetőőr.

Egyelőre hagyjuk ott – mondta bölcsen Alkalmi Lám. – Vigyázzon rá! – hagyatkozott, és távozni készült.

Mégis hogyan? – állt elé a temetőőr, szaporán lélegezve.

Nézegesse! Figyelje! – mondta Alkalmi Lám, és búcsút intett.

6.

Megvan még? – kérdezte Alkalmi Lám, amikor újra a temetőbe látogatott. A tavasz két napig tartott, aztán tomboló forrósággal megérkezett a kamasz nyár.

Megvan. Ugyanott, ahol hagytuk – mutatott a távolba a temetőőr, és megtörölte a homlokát.

Mit tegyünk vele? – érdeklődött Alkalmi Lám.

Gondolja, hogy a mienk? – kérdezte meghatódva a temetőőr.

Az – válaszolta határozottan Alkalmi Lám, és a horizontot fürkészte, de semmit sem látott, mert a leszakadó éjszaka lenyelte a fényt.

A nagyapja azt mondogatta, hogy áldomást kell inni a jó vásárra – mondta hirtelen a temetőőr.

De hát mi nem vettünk semmit! – mondta meglepetten Alkalmi Lám.

Ajándék lónak ne nézze a fogát – jelentette ki a temetőőr kis gondolkodás után.

Még sok ilyent tud? – kérdezte Alkalmi Lám kíváncsian.

Hogyne, és verseket is! – mondta büszkén az őr, és leült Alkalmi Lám mellé. Vállát átkarolta, és szavalni kezdett. Harsogó hangja a hullámoknak ütközött, a szavakat a sötét víz egytől egyig lenyelte.

Ó ti! kiknek szívek örök bűba merült,
Ím, reménytek nem várt víg napja felderült;
Ím, az igazságnak terjednek sugári,
Dőlnek a babona fertelmes oltári,
Melyek a setétség fene bálványának
Annyi századoktól vérrel áradának.*

* Batsányi János: *A látó* (részlet)

SEM ÁRNYÉK, SEM MELEG

A szülői házban régen öten laktunk: nagymamám, édesanyám, édesapám, testvérem, én. Nagymamámnak minden fájt: a reggel, a napsütés, a földből kinövő fűszál, szeles alkonyon a fák ringása s kilencven éve. Végül csontra aszva egy éjszaka elaludt. Édesanyámnak piros volt az arca, pincétől padlásig ő volt a ház lelke, őt dicsérte az udvar, a kert. Amikor idegen városban laktam, telefonált, levelet írt, értem vonatra szállt. Egy szeles-jeges márciusi napon többé nem jött vissza. Testvérem kisvárosi lett: asszony, lakás, és jöttek a gyerekek.

Néha azt álmodom, édesanyám tesz-vesz a házban: vasalja-hajtogatja a tiszta ruhákat, kalács édes illata árad a szobákban, nagymamám szaloncukrot csomagol, zakatol a varrógépe, öcsém porszívózik, zenét hallgat, édesapám fát vág, a kályhába begyújt.

A tegnap kivágatta az öreg szilvafát. Árnyéka sem volt, meleget sem ad, legyint. Ülünk ketten a konyhaasztal körül. Szaggatja a szél a tetőn a cserepeket. Esőcsíkok folynak le az ablakon.

NAGYAPÁM ARANYSZÍVE

Egyszer régen bükknagyapám, aki már háromszor is volt műtve, de egyszer sem vétették el, szóval műhiba nélkül zajlott minden operációja a Ravaszdi Tekercs utcai általános kórodában, kölcsönkérte Albrecht főherceg messzelátóját. Nem volt nagy ügy, hiszen egy főhercegnek rengeteg messzelátója lehet, futja rá a családi örökségből, a császári kegyből, járókeretből, a csatamezőn szerzett diadalokból vagy a nyertes bikaviadalok után a legcsinosabb spanyol donnák is a főhercegnek ajándékozták a Habsburg-rokonság (vesd össze V. Károllyal, akinek birodalmában sohasem nyugszik...) révén a Bourbon-kukkereket.

Bükknagyapám jóban volt Albrecht főherceggel, ámbátor erről a főherceg, aki rengeteg elfoglaltságot és címet gyűjtött össze ötvenéves korára, tagja volt mindenféle hadi akadémiának és bajtársi szövetségnek, titkos tanácsnak és tanácstalan titkárságoknak, ezekről persze bükknagyapámnak fogalma sem volt, miként Albrecht főherceg előtt is teljeséggel közömbös és ismeretlen volt az én régi fából faragott rokonom.

Ámbátor – mintha ezt már korábban is használtuk volna – a tényálladék önmagában egyáltalán nem képezett leküzdhetetlen akadályt, feneketlen szakadékot, hiányérzetet vagy elidegenítő távolságot kettejük között, Albrecht főherceg a Palást közben – egy Habsburghoz illik a palást, és van is mit palástolni történelmünkben, hogy mást ne mondjak, az öncélú kivégzéseket, vallásháborúkat, zabigyerekeket és zabszemeket a császári fenékben egy-egy hadüzenetet követően – odafordult Bükkössy nagyapámhoz, aki asztalos volt a Pintyi közben, ez meg hozzánk illet, minekünk ugyanis közünk volt minden pintyhez, rigóhoz, fecskéhez, gólyához, szerettük a természetet, nagyapám kiterjesztett izmos ágain rengeteg madár fészkelte tavasztól ősziig, és védtük is, amíg lehetett az erdőirtásoktól, szóval majdnem-őfelsége azt kérdezte, persze németül: „Melyiket kéhred, kéhlek alássan?”

Ekkor elődöm, ősöm és példaképem rámutatott a legnagyobbbra, amelyet a custozzai csatában zsákmányolt a főherceg egy sehonnai ír önkéntestől, ugyanis az öregem nem volt szerény, és nem elégedett meg a középszerrel meg a lejárt gyógy- és tornaszerekkel. Felemás korláton egyszer nyert

egy felemás kínai–japán tornacipőt. De ezt most kihagynám, ugyanis nagyon mesze vezetne, amit még Albrecht főherceg kölcsönként messzelátója sem fogna be.

Nagyszerű műszer volt, hétlencsés, tükrös, igazi célkeresztes mikroszkálás, kihúzható másfél méterre, sárgarézből készült a foglalata, elefántcsontgyűrű tartotta a szemmel érintkező lencsét, a bekukucsot, és palástján ott ékeskedett a német precíziós műszerek főfelügyelőjének hitelesítési pecsétje Graf von Zeiss portréjával.

A lencsés távcsövek testesítik meg a távcsövekről alkotott hagyományos képet. Mivel ezek a fénytörés (más szóval: *refrakció*) elvén működnek, *refraktoroknak* is hívják őket. Leképezésük a fénytörésen alapszik: a tárgylencse (objektív) a párhuzamosan érkező fénysugarakat megtöri, és a lencse mögötti fókuszpontban egyesíti. A képet a szemlencsén (okuláron) át szemlélhetjük. A leggyakoribb refraktorok átmérője 5–15 cm, fényerejük leggyakrabban $f/8 - f/15$. Hátrányuk a leképezés többféle optikai hibája: például a szférikus aberráció (gömbi hiba), a kromatikus aberráció (színhiba), kóma hiba (az optikai tengelytől távolabbi pontok képe nem gömbszimmetrikus, hanem almamag alakú folt), asztigmatizmus (az optikai tengellyel nem párhuzamosan érkező fénysugár fókusza nem pontszerű), diffrakciós hiba (elhajlási hiba; a fényes pontok képe nem pontszerű) diffrakció a távcső kerek belépő nyílásán (a kép egy folt, körülötte egyre halványabb gyűrűkkel), diffrakció a távcső segédtükrét tartó négy rúdon (amitől a csillagok négyágúaknak látszanak) satöbbi, satöbbi.

Ide kellett iktatnom, mert bükknagyapám hiába magyarázta nekem, se-hogy sem értettem a fizikát, azóta se nagyon, és az aberrációkról az jutott eszembe, amikor apám orvosi könyveiben olvastam a nemi eltévelyedésekről, bár úgy gondoltam először, hogy ez olyan, mint amikor eltévelyedik a kezem a pad alatt, és hozzáér Bölcseszku Mimi térdéhez, és akkor ő figyelmeztetőleg él egy rúgással, mondván, hogy el vagyok tévedve, vagyis aberrálok, ezért titokban, amikor az öreg nem vette észre, nagyokat röhintettem.

Szóval feltétel nélkül csodáltam, ámuldoztam, el-elvettem nagyapám bükkfa íróasztalának bal fiókjából, ahol speciálisan kiképzett fészke volt, és folyton meg akartam nézni, mi van a Hold túlsó oldalán, ha ott is van egy holdbéli kutya, de nagyapám azt mondta bükkfalnyelvvel, te buta, ez csak földi megfigyelésekre alkalmas.

Például?, kérdeztem nem minden szemtelenség nélkül.

Például elmehetünk egy jó kis hadgyakorlatra, és megcsodálhatjuk az ostromgépeket és harci szekereket, hajítógépeket és ostromlétrákat. Éppenséggel a páncélzat sem unalmas. A légió felvonulása egyenesen szenzációs. Vagy kimehetünk megnézni a vízibolhák parádéját, esetleg a tonhalak rajzása sem érdektelen a víz alatt. Mert ez a távcső vízhatlan, a haditengerészet számára rendszeresített. Ebbe beletörődtem. Nem is tehettem egyebet, mert a házunkból nem sok kilátás nyílt a haditengerészetre, ugyanis távol lakunk a tengertől, és csak kétféle egyszer utaztunk el Albrecht főherceg nyaralójába az Adriára, amely Trau és Sibenik között fekszik valahol a horvát horizont szélén. Nagyapám ilyenkor kitakarít, megtisztítja az ablakokat, amelyek délkeletre néznek jobbra, beereszti viasszal a tölgyfapadlót, megjavítja a barokk ereszcsonát, amit Albrecht főherceg egy velencei szefárd zsidótól kapott, mert volt valami peres ügye azzal az emberrel, és a bíróság neki ítélte a barokk ereszcsonát. Megerősíti a spalettákat, kimossa a napernyőket, és szellőztet. Mire mi megérkezünk, már a szalon asztalán fekszik a távcső, a távcsőben a horizont és a csodás tájkép, tenger és öböl, sziklasírt, ahonnan a szolgálatos öngyilkosok rendszerint fejest ugranak a másvilágba, ami sajnos már nem látható a távcsövön keresztül, akármennyire is igyekszem fénytörést produkálni vagy megaberrálni a fókusz távolságot. Lehet látni nőket, pálmákat, romokat, fehér házakat, az ókort és posztmodern képviselőket, unatkozó angolokat kockás pokrócra bugyolálva, mintha kockás töltelékeket tenne ki anyám a karácsonyi ebéd helyett a homokba, töltött káposzták fekszenek egymás mellett a látóhatár széléig, bár nem hiszem, hogy az angolok ennének efféle balkáni borzalmakat; láthatjuk a derék és szorgos horvát halászokat, akik tele hálóval térnek vissza a tengerről, vidám kis dallal az ajkukon, ahogyan ezt a világ összes horvát és nem horvát olvasókönyvei ábrázolni szokták. Csak meg kell ragadni a távolbátót, és egész nap nézheted vele a világtájakat, a fürdőzőket és azokat az izomrigókat, lúdtalpas sármányokat, hústornyokat, akik egész nap sütkéreznek, a vízbe nem mennek, ugyanis úszni nem tudnak, a partról bekibálnak a vízben élvezkedőknek, beszélnek, valószínűleg trágárságokat, amelyek horvátul éppenolyan vérmesek, mint ahogyan Albrecht főherceg szokott káromkodni, ha a hadgyakorlat vagy a hadjárat, akarom hangsúlyozni, a felcúg balul üt ki, nem találja a kedvenc kukkerét, amit ugyan nem adott oda nagyapám rokoni kiterjesztésének, nincs a helyén a kutyakorbács, pedig emlékszik pontosan, a XIV. Lajos-asztalkán hagyta, miután kijelentette, hogy *Austria felix non captat muscas*, vagyis nem paktál az oroszokkal.

Egyébiránt rettenetesen pedáns, kicsinyes, a kiszórt őrölt kávé és kukoricadarát képes szemenként összeszedni, és az eredeti halmaz rendje szerint rekonstruálni a hadállást, a konyhában a rend már-már példaértékű, az összes osztrák–magyar példatár közölte annak idején, emlékeztet a győzelmi felvonulásokra, a nagy parádékra, amelyeknek minden részlete centiről centire ki van dolgozva, mint újkor a Radeckzy Marsch. Albrecht főherceg nagyon pikkel egy időben Radeckzyra – nagyapám aztán kibékítette őket a Volkstheater egyik matinéján, amikor a zenekari árokban hasaltak, és várták az ellenséget, és Johann Straussra is dühös, hogy miért Radeckzy Marsch és miért nem Albrecht-induló, amikor ő még soha el nem veszített egy csatát sem a zöld terepasztal mellett. De akkor is.

Különben iszonyatosan sokáig nézhetsz a távcsőbe, megfordíthatod, és akkor eltávolodsz mindentől, kicsi lesz és jelentéktelen, mint az egész rövidített történelem Custozától Verdunig és Manzikertől a Tornakertig. Azután visszacsusszanhatsz a nagyapám karosszékebe, és rettentő sokáig elmélkedhetsz a távcső csodáin, sőt a naplementét is láthatod, és a csillagok is közelebb suhannak el, szinte az arcod előtt. Ha nagyon érzékeny a bőrd, még a forgás keltette szellőt is érezni véled az arcodon.

Albrecht főherceg lánya halála után – egy tűzvészben pusztult el – begubózott, feleségének bátyja az örület szélén egyensúlyozott a bajor királyi palotában, s hogy jobban lássa a történeteket Bécsből, keresni kezdte azt a messzelátót, azt az optikai csodát, amit Bükknagyapámnak adott kölcsön egyszer régen a Palást közben, miközben felfelé kaptattak a vár felé, vagy lefelé ereszkedtek a Szentgyörgy térre. Már ez sem volt teljesen világos, nyugtalanította a sógora, de még inkább nyugtalanította, hogy a memóriája már nem a régi, felejt, kihulltak fejéből ellenségeinek a gáztettei, csak arra emlékezett, hogy egyszer Bécsben Napóleon hozott a mamának egy csokor pármái ibolyát vagy sajtot, mindegy, fő, hogy illatozott, és nem emlékezett, hogy hová tette azt a nyavalyás tengervízmentes távcsövet.

Behívta szárnysegédjét, aki előzékeny szárnycsapásokkal ért földet a szalon közepén, és megkérdezte tőle, hol a p...ban van a legjobb látcsőve.

A segédszárny azonban csak rebbenni tudott, hiszen még nem is élt akkor, midőn nagyapám Bükkszádról és Albrecht főherceg a Palást köz hermelinprémes macskaköveit tapodta, és ősem, elődöm, mesterem kölcsönkérte a kuksit. Értetlenkedve állt, hüledezett von Raucher, már-már jégcsappá lett, amikor Albrecht főherceg memóriája egy pillanatra feltisztult. Tél volt, metsző hideg, kristályos lég és zúzmarás zenei aláfestés.

Mondja, fiam, kérdezte leereszkedő nyájassággal, ahogyan csak a született főhercegek tudnak alábocsátkozni a ranglétra genetikus magaságából – mond magának valamit az a földrajzi tájegység, hogy Pintyi köz? Tökéletes magyarsággal ejtette ki, holott nem tudott és nem is akart megtanulni az ázsiaiak, a Monarchia szegényebbik felének nyelvén. Elég volt neki, amíg a Magyarország főparancsnoki tisztségét volt kénytelen betölteni. Szerencsére, közbejött a krími háború.

Mindig jól jön egy krími, mondta nagyanyám, miközben egy percre felnézett a Tolnai Világlapjából, rendszerint félreértve a helyzetet.

A szárnyaló segéderő tüsténkedve a csász. kir. titkosított wyckypaedia fölé hajolt, beütötte a Pintyi köz nevét, de nem volt találat. Mindenféle egyebet ajánlott a fontoskodó kémhálózat: Pintye Gligort, a Habsburg Pintyőke hidat a Szamoson, szemben a sétatéri színpörrel, Piczege Pórecz szefárd kötélháncos és tilinkóművészt, a Pityiri Palkó rombolót az Adrián...

Bükkbéli nagyapám pedig csak annyit mondott a világháború után – éppen Trianonban sétált Clemenceau-val karonfogva, elvégre évtársak voltak az orvosi egyetemen, csak nagyapámat jobban érdekelte az asztalosmesterség, mint a csontvázak. Ki is maradt.

Tudod, Zsorzs, mondta váratlanul az öreg, szándékosan nem adtam vissza neki a távcsövet, ugyanis ha egy kicsit ügyesebben forgatod a keresőjét, a jövőt meglepően tisztán láthatod. Nos, én láttam, rettenetes volt. Nem volt szívem elkeseríteni szegény Albrecht főherceget.

És a mi jövőnk milyen? – kérdezte reménykedve George C. De nem felelt senki sem, nagyapámat ugyanis elnyelte a korhadó tizenkilencedik század végleg és nyomtalanul. Clemenceau pedig ott állt teljesen egyedül a 40. és az 53. miniszterelnöksége után. Már erősen alkonyodott a XX. században is. Gömbszimmetrikusan.

MINT A KEZDETEKNÉL

C, c, c. Pedig meglátnád, ha hinnéd
önmagadban és az óperencián túl,
hogy elég egy eltört parányi emlék,
és a képtelen fájdalom lelassul.

Egy hajsza, és máris tudsz lélegezni,
és megingat a fejedbe szállt szél,
és himnuszait énekelni kezdi
néhány virágszál, mint a kezdeteknél.

Szédület és baj folyton túl közelről
nézni ami zajlik. Hidd el, titokban
párba állít kint s gyönyört a dallam.

C, c. Nem történt semmi, míg nem estél
szakadékba. Nincs lét egy magasabb tér
álma és erős ragyogása nélkül.

A SZÓRA BÍRT ANGYAL

Nekem, akinek csak annyira futja,
hogy azt felfogjam, amit két szememmel
nappal látok, most sötétségre szokva
kell keresnem téged szürke november

alján, ahol életem és halálod
egyet akar, együtt csöndben maradni.
Valótlan megszabadultál, az álmok
élén vágatsz s nemléted vagy parányi

túlléted nyelvén szólsz: csak aki nincs már,
az mondhatja meg, mi itt az igazság
a földön s a szóra bírt angyaloknál.

Nem maradhattál itt, elátkozott hely
ez a tájék, úgy lejtnek a pályák,
hogy önmagadig sem érsz életeddel.

VAK SZÍVEMBEN

Egészen más, de bennem ugyanaz vagy.
Semmi lettél, de bennem óriás.
Holtan sem lesz belőled semmi más,
megmaradsz felfoghatatlan alaknak.

Rám nézel bentről-kintről, mindenünnen.
Nem tudom megszokni, milyen hamar
sötét lesz vak szívemben és szememben:
halálod s életem egyet akar,

ugyanazt a boldog regét akarja:
hogyan ne vezessen csak a semmi útja
át a világon, bent az emberekben.

Mindketten tudjuk: nincs semmi a mélyben,
amit a felszínen elvet a szellem
s a fájdalomtól elpereget a szegény.

CSATA

a férfi
hasonló körülmények között élt
mint a legtöbb ember
ugyanúgy homlokának verejtékével
dolgozott meg részéért
mint a többi
ami kétségtelenül istennek tetsző
de kevésbé kellemes cselekedet
mint munka nélkül keresni kisebb
vagyon

a nő
ki feleségét pótolta az ágyban
mindig gúnyolta ezért
minek következményeként
a férfi
elkövette azt a bármely nővel szembeni
végzetes hibát
hogyan vitatkozni kezdett

kezdésnek saját
nő felé irányuló
szavainak fénykörébe
lépett
ami válaszként
kivetítette
a nő
valószínűtlenül hatalmas árnyékát
és mielőtt a férfi
mondandóját
befejezhette volna
saját fénycsapdájába fulladt

TALÁLT TÁRGY

az első fagy után
már járható a földút
bár még jégvirág fehérlik a vályogviskók ablakán
alszik a sün, a kígyó és a medvebocs
de már ébrednek a hiába álmodók

megnyílnak kapui
egy-egy magasra épült háznak
vakablakot takarnak hosszúkás függönyeik

a jegenyék pucéran magasodnak
varjak ülnek az ablakpárkányokon
a falak mögött
a halál becsapott szeretőjének testéből
árulja óvatosan
hogyan ne ébressze
bentragadt mondatait
vélt értékeit
húzná ki szájából
de csupán fagyba borult álmait
találja nyelve alatt
hiába engedi mind szabadon
rajta nem segítenek
ha csak a felhők forgóajtaja
meg nem nyílik

NEM EGY VÉKONYABB

„A világon minden avégből létezik, hogy könyv váljék belőle” – idézi Esterházy Péter Stéphané Mallarmé egyik híres kijelentését *A szív segédigéi* című könyvének előszavában. De idézhette volna ezt a kijelentést Jorge Luis Borges is, aki képes volt az egész univerzumot könyvtárnak tekinteni, és a maga bábéli könyvtárába bepakolta a világ összes létező és elképzelhető könyvét, mindent, amit le lehet írni, az értelmest és az értelmetlent is. Vagy akár Jacques Derrida is előcitolhatta volna ezt a mondatot, hogy be is zárja önmagába, hiszen ahogy annyiszor félreértett szentenciájában áll: nem létezik semmi a szövegen kívül. És lehetne még más szerzőket is felsorolni, hiszen a könyv ezen képzete sokáig lenyűgözte a művelt elméket, az élet olyan, mint egy (nyitott) könyv, idézik sokan, de a könyv a rendnek, az áttekinthető, strukturált időnek is metaforája tudott lenni, sőt az egésznek, a teljességnek, a befejezettségnek a gondolatát is magához láncolta.

Egyszóval a könyv a történelem során mind kulturálisan, mind filozófiaiilag, eszmeileg nagyon magas polcra került. De akkor mi van az irodalmi folyóirattal, tehetnénk fel a kérdést, a könyv kisebbik, ne adj' isten!, mostohatestvérével, amivel kapcsolatosan egy dologban lehetünk csupán biztosak, hogy nem egy vékonyabb és igénytelenebb változata a könyvnek. Mit tulajdoníthatunk neki, mit bízhatunk rá, milyen helyet tölthet be a kultúrában?

Hát az emberi képzeletben?

Nem véletlen ez a szembeállítás. A magyar kultúra különben is hajlamos az osztódásra, a meghasonlásra, a dichotómiák szerint szerveződő és hierarchikus szembenállások képviselésére. Népies vagy urbánus, filozófia vagy irodalom, az irodalomon belül pedig: próza vagy líra, regény vagy novella, és igen, könyv vagy folyóirat. Csupa csikorgó, de mégis létező, megosztó vagy-vagy. Ezek közül az utóbbi talán a legfurmányosabb, legrejtőzködőbb.

A magyar irodalom szereti magát a folyóiratok kultúrájának nevezni. Valószínűleg emögött a *Nyugat* több mint évszázados hatását és modelljét kell sejtenuünk, de ott vannak a nyolcvanas és kilencvenes évek, amikor egy folyóirat köré – legyen az a *Jelenkor*, *Holmi*, *Nappali ház* stb. – szerzők sokasága tömörült, ott jelentkezett, ott futott be, majd egyfajta házi szerzőként ott is ragadt. Másrészt a könyv kultusza is számottevő. Hányszor történik

meg, hogy egy folyóiratban közölt esszé, novella, regényrészlet, vers jelentős kritikai fogadtatásra talál? Azonban, ha könyv formájában megjelenik, már ráirányul a figyelem, recepciója lesz, vitát gerjeszt. Természetesen az online világ valamennyire felülírja ezt a helyzetet, hiszen egyre gyakrabban keringenek folyóirat-publikációk az online térben. Bár jó kérdés, hogy a zárt facebook-buborékok egymásra felelgető kommentjei és lájkjai mennyiben helyettesíthetik a tényleges kritikai munkát, a kulturális párbeszédet.

Ki honnan kezd látszani, számítani? Mikortól nevezhető okleveles írónak? Mennyire kell kijárnia valakinek a folyóiratok iskoláját, hogy majd könyvvél/könyvekkel léphessen a nyilvánosság elé? Ki melyik szellemi csoportosuláshoz, klikkhez, melyik értékrendhez tartozik? A könyv versus folyóirat szembenállást ezek a kérdések gerjesztik. Csupa álkérdés, véleményem szerint, amelyek azonban kijelölnek egy bizonyos valóságot. Jobb híján nevezzük ezt irodalmi életnek. És ebben a valóságban pedig szeretünk tájékozottnak mutatkozni, eligazodni, jól értesültnek lenni – ehhez pedig mankót szolgáltat a folyóirat–könyv megkülönböztetés.

A valóság pedig az, hogy szinte senki sem kezd könyvvél. Az íróváérés mindig valamelyik folyóiratnál kezdődik. A szerkesztői visszajelzésre való várakozással. Amiről tudjuk, mennyire kínos tud lenni. Főleg, ha elhúzódik. Nekem az első szépirodalmi jellegű próbálkozásom a *Látó*hoz került, hogy ott Láng Zsolt szikéje alaposan lemetssze a fölösleges részeket róla. Úgy gondolom, tanultam belőle. De nem végződik mindig szerencsésen az ilyen írói kaland.

A folyóirat-kultúra ugyanakkor válságban van – nincs miért ezt elhallgatni. És jó kérdés, hogy mennyire lehet ezt az eltorzult támogatási rendszerekre fogni. A folyóiratszámok ugyanis, a ritka kivételt leszámítva, nem igazán látszanak. Egyre kevesebb folyóirat tart lapszám-bemutatót, de egyáltalán alig létezik kritikai beszéd róluk, ahogy egymásra, egymás publikációira is nagyon ritkán reflektálnak. Minden tiszteletem azoké az irodalmi folyóiratoké, amelyek újabb és újabb kísérleti próbálkozásokkal, műfajokkal próbálják kitágítani a kritika műfaját. Hiszen a megmutatkozás lehetőségének biztosítása mellett ez a legfontosabb feladata az irodalmi folyóiratoknak: rendben tartani a kultúra háztartását. Érteni és értékelni, és ezt minél több szempontúan, dialogikusan. A kultúra szeizmikus mozgásainak a folyóiratok repedéseiből kell elindulniuk. Ehhez nem elég a megjelent mű, azt még éltetni kell, be kell vezetni a kultúra vérkeringésébe. A folyóiratok lapszámai ugyanakkor azért is megérdemelnék a nagyobb figyelmet, a nagyobb kulturális jelenlétet, impaktot – hogy a tudományos élet berkeiben

használt fogalommal éljek –, mert irtózatoss munká van bennük. Szerkesztői munka és koncepció szintjén is. Néha több, mint egy könyvben. Egy jó folyóiratszám igazi aranybánya tud lenni, a tematikus lapszámok pedig a kulturális fordulatok előőrseiként szerepelhetnek.

Ezért kérdezem: miért nem lehetne korunk megint/végre a folyóirato-ké? A könyv szintén válságban van. Walter Benjamin már a huszadik század elején elkezdett beszélni a könyv auravesztéséről. A könyveket valami-kor még valami titokzatosság, különleges szellemi rang lengte körül, hiszen, vélték, bennük az emberiség felgyülemlett tapasztalatai csapódnak le. Má-ra azonban kevesen képesek átélni azt a borzongató érzést, amit egy külön-leges szellemi tartalommal megáldott könyv vált ki, amikor, mondjuk, rá-akadnak egy pincesorban felejtett antikvárium valamelyik poros szegletében. A könyv inflálódni kezdett, amihez egyszerre járult hozzá a könyvpiac fel-hígulása, a különböző magánkiadások, a kétes szerkesztőségű kiadók meg-szaporodása. Sok könyv megjelenésével ki is meríti létezését, nem vezetődik be sehova, nincs recepciója, nincs olvasói élete, kiadók poros szobáiban feltornyozva várhatja a bezúást. De az is lehet, hogy a könyv már nem a legadekvátabb formája a kulturális tudás reprodukciójának és termelésének. A változatosságot, a gyors reagálást és az azonnalíságot kérő korunkban a folyóiratok megfelelőbb közegek lehetnének, mint az agyaglábakon ván-szorgó, saját keményfedeleik szorításában vergődő könyvek.

A könyv ígésében léteünk. Miközben már nem éljük a könyvet.

Lehet, hogy megint eljött a folyóiratok korszaka?

Már csak egy jó metaforát kellene kitalálni hozzá.

Mert ha a könyv az élet metaforája, akkor minek a metaforája a folyó-irat?

Én most, nem túl találékonysan, egy étteremnek képzelem el a folyóira-tot. De olyannak, amelynek a szívében válogatott lemezlovasok az ételek-hez komponált selymes lounge zenét játszanak. De nemcsak hagyományos éttermi rész található benne, van látványkonyhája, sőt, úgynevezett hús-vit-rinje is, na meg szabadtéri bárpultja, kertés terasza, pinceborozója, de egy olyan beugrója is, ahol egy pohár Sauvignon Zuc di Volpet kortyolgatva, kényelmes bőrfotelben, kandalló mellett csemegézni lehet az éppen aktuá-lis irodalmi folyóiratok terméséből. Ebben az étteremben világhírű séfek dol-goznak. Egyszerre ötön, de még regélnek egy fiatal kuktáról is, aki egy újra reinkarnálódott Rimbaud agilitásával szenvtelenül hajigálja a nagy öregek kezei alá a szükséges adalékanyagot, miközben életuntan maga elég sut-togja: „még mindig Saigon, még mindig Saigon”.

Öt séf, öt különböző ízvilág, világlátás, stílus, mérték.

Épp most libben be a lengőajtón egy széllélbélt figura, akinek soha sem esik ki a könyv a kezéből, amikor főz, akkor is olvas, ezért néha oda-kozmál a főztje, de ez senkit sem zavar, őt így szeretik. Ez a séf arról híresült el, hogy főztjei mellé rögtönzött versekkel kedveskedik, és ő honosította meg a pointillizmust a költészetben. Különben is képes bármit megverselni, legutóbb éppen Mikes Mária 1781-ből származó *A gazdaasszonyi bölcsességek tárházát* írta át versfüzérré. Még délelőtt van, így még bent található az étteremben az egyik nagy öreg, akinek hírnevét különleges képessége öregbíti. Ő nem az orrával szimatolja, szájával ízleli a főzés alatt lévő ételeket, hanem túlérzékeny fülével egyszerűen kihallgatja az ételek rotyogását, az ízek érését, összecsendülését. Szamizdatban terjedő műve, *A kompót zenéje* nemcsak a nagymamák őszi spájazolásának művészetét forradalmasította, hanem állítólag rejtett értelme szerint a lobacsevszkiji geometria mélyére vezet, ugyanakkor még a tíz szefira felé is képes megnyitni az alázatos elmét.

Mintha attól félne, elfelejtik, úgy nyomul be a konyha felől kebelbarátja, akit pörgő nyelvjátékai, gyilkos rímei miatt bizalmasai RAF néven is szoktak emlegetni. Egyből varázsolni kezd. Álomfácánsültet, ködnyúlpörköltet húz elé a kalapjából, mellé a mesék tejét csorgatja bögréjébe. Nem tudja sokáig folytatni bűvészkedését, mert egy dadogós foglalja el a helyét, az Erdélyi (L)étlapot, mint a Bibliát, úgy lobogtatja a kezében, mind a többiek elé akar tolakodni, pedig csak helyi alapanyagokból főz, ő az erdélyi-magyar konyha szerelmese, miközben otthon, titokban, leginkább puliszkás ételekkel szereti kényeztetni magát.

Az öregek illegetését a kandalló mellől egy nyurga figura figyelni blázírtan. A legfiatalabb séf, aki azonban már rég abbahagyta a főzést, sőt a lenézett prózát is félretette, helyett drámát és filmforgatókönyvet ír, látszik rajta, nem érdekli az egész tolongás, parádézás, magamutogatás, hisz ő tudja, amit senki sem a jelenlevők közül: hogy övé az étterem.

Még hogy nem létezik élő, eleven folyóirat?

Még hogy nem rotyognak új ízek az erdélyi folyóirat-kultúrában?

De remélem, senki nem gondolt semmilyen konkrét személyre a fentiek olvasása során. Hiszen tudjuk, a valóságban ez nincs így. Nincsen semmi a szövegen kívül. A világon minden avégből létezik, hogy folyóirat váljék belőle. Ezek a séfek csupán kitalált szereplők. Mindennemű egyezésük a valósággal csupán a véletlen műve.

TÉRKÉPNYELV

Középen mély hasíték, belső oldala sötét ciklámen, a sánc két oldalán emelkedni kezdő nyelvhát viszont fehéres, annyira, hogy lepedéknek tűnik. Valójában az ízlelőbimbók polipszívókákra emlékeztető kitüremkedései fehérek ott, ahol a legsűrűbbek. Mint egy zuzmótelep. Csak a nyelvhegy sötétrózsaszínű, rajta a ritkábban álló ízlelőbimbók gombostűfejei hivalkodón élénk, sötét ciklámenek. A nyelvgyök és a nyelv két oldala kivilágosodó fehéres rózsaszín: ez a nyálkahártya lehetne az orrüregben, a nyelőcső belsejében vagy akár a gyomorban. Térképnyelv. Kicsit mindig szomjas, kicsit mindig ég.

Van a színek különbségnek jelentősége az ízlelésben, az ízlésben? Mit szeret ez a színehagyott nyelv, ez a kettéhasadt nyelvhát? Az őszi barack húsát, a gyümölcsökből leginkább a színeseket – vérnarancsot, rózsaszínű grapefruitot, dinnyét, meggyet, szedret, sárgabarackot. Ökörszív-paradicsomot. Az almákból a leves, savanykás nyári cirmost, a jonatánt, batult, hammers-teint, pónyikot. A sötétzöld és vöröses szélű salátát, cikóriát, spenótot, sütőtököt. Van-e a színeknek köze ahhoz, hogy mi történik a szavakkal? Van a szavaknak íze, állaga, húsa, rostja, hőmérséklete, vagy csak annyit érzünk, hogy frissek vagy pállottak, pinceízűek, penész-szagúak? Van-e köze a hangok színéhez? A hangot persze nem a nyelv modulálja. Valie Export videója: interjú közben a szájüregébe rögzített miniatűr kamera veszi a nyelvgyök, a garat, az uvula összehangolt mozgását. A képernyőn az elkényelmetlenítő képek, tanulmány off-vörösből: az egymásra hajló, összeérő és szétváló, előtüremkedő és belappadó húsredők szakadatlan munkája. A hang húsa. A test igévé lőn: a vak, beidegzett húslebenyek és a légáram találkozásából megszületik az összetéveszthetetlen hang. A költőien lakozás gyöke. Performansz az emberi szélén: legalább olyan felkavaró, mint Beckett *Nem én* című színművének filmváltozata, ahol egyetlen, a feketeségből nyúló, test és arc nélküli megvilágított száj beszél embertelenül gyorsan, Billie Whitelaw összetéveszthetetlenül felismerhetetlen szája. Itt, ha nem tudnánk, hogy egy száj belsejében vagyunk, azt gondolhatnánk, hogy a gyomorszáj vagy a zsigerek mozgását látjuk valós időben – képtelenség elhinni, hogy az interjú hanganyagát ezek a mozgások adják ki. A nyelvgyök, a garat arra is való: emésztésre (a nyelv Chomsky szerint evolúciós melléktermék, véletlen). Zsigeri hangzás. The schizo's talkatalka. Nyelvhasadás, földindulás, a fejemen

egy koppanás. A koppanás után kukuj nő – vagy cucuj, már az óvodában így mondtam: velem született nyelvhasadás.

Van a nyelvnek hangszíne? A nyelvvel hangszínt is váltunk, nem csak intonációs mintázatot – illetve, a hanghordozási mintázat megváltoztatja a hangot. Másképp viselkedik a test. Másképp gesztikulálunk idegen nyelven: inkább, vagyis jobban, hiszen a nonverbális kommunikáció nemcsak segíti, néha egyenesen helyettesíti a félrecsúszó, suta, a saját nyelvünkéről fordított mondatokat. Miután megtanultunk idegen nyelven gesztikulálni, elkezdünk a saját nyelvünkön is. Félrejárnak a szavak: kukuj, cucuj. Szeretek macskát sündörgetni: nekem ez kedveskedő-vicces, simogató szó, a macska is hozzámsündörög, amikor törleszkedik vagy a hátán hemperegve várja, hogy simogassam, így simogatjuk egymást. Az értelmező szótár szerint rosszban sántikál (aki sántít, miért rossz?, ne a nyelvtől várd, hogy megértésre tanítsd), ólálkodik, settenkedik, hátsó szándékkal, kerülő utakon.

Herta Müller írja a román nyelvvel való találkozásáról a városban, tizenéves korában, hogy láthatóvá tette a németet: megkezdődtek az áthallások a szavak közt. A román tren ('vonat', a francia *trainer*, 'húzni, vonszolni' igéből) a német *Träner*-re, könnyekre rímelt: könnyes szó. Ha két- vagy többnyelvű közegben nősz fel, a másik nyelv láthatóvá teszi a sajátodat – a másik nyelv mindig ott van, akár használod, akár nem. Már nem tehetsz úgy, mintha a saját(od) adottság lenne, hisz minden szavára, szavainak minden értelmére jut valami értelemelcsúszás a másik nyelven: egy majdnem. (Jó fordítóiskola: a nyelvek közti közlekedés csupa köz – rés, a réstől lesz közöm hozzá. Csupa majdnem a fordítás: a majd-igenek folyton elodázott ígérete.) Mă-ta pe gheață, nyelv: anyád a jégen. Anyanyelv mint lúd a jégen: folyton elcsúszik (úgy is, mint, ez még elcsúszik, de legközelebb azért vigyázz). A másik feloldás: tegyük jégre, jegeljük, hogy el ne romoljon. Anyanyelvünk, hagyományaink megőrzése: lefagyasztás, úgy nem kell sem használni, sem érteni, a rituálisan elővett szavak, frázisok kopognak keményen. Így lesz az önsajnálát és önfelmentés nyelvén az esztétikai vágyálmok netovábbja a borostyánba fagyott légy: ha valami csoda folytán kiolvadna, kövületként nem sok esélye lenne az élők közt. A jégre tett libaanyó-nyelv viszont csúszkálva tanul járni; a korcsolyázó gyorsabb, mint a távgyalogló.

La main dans la main / vers Glasnevin, énekli Didi Gogónak. Glasnevin csak tűnik franciának: Dublin temetője, a nemzeti sírkert, hol Daniel O'Connell, Parnell sírjai domborulnak. Úgy tesz, mintha francia helység-név volna, csak úgy jön ki a rím. A sehol fel nem lelhető tájban, ahol a levéltelen fa áll az út szélén, kettéhasad a hangzó papír és fül között, szétvál-

nak a referenciák: *la tête en Normandie*, ismételteti Lucky, mint a beakadt lemez – az angol változatban viszont *a skull in Connemara*. En Normandie, ahol Saint-Lő is állt, amíg a németek után a szövetségesek porig nem bombázták, így lett „a romok fővárosa” és a helyszín, ahol legtisztábban látható „az emberiség romokban” – ahol ’45-ben Beckett az ír Vöröskereszt önkénteseként szolgált. In Connemara: a vigasztalan, lepusztult ír vidéken, talán a nagy írországi éhínség kísért, talán csak a trópusokon innen fekvő szomorú, függetlenné igen, de szabaddá nagyon sokáig nem vált gyarmatok. Descartes helyén Berkeley. A fordítás sosem szimmetrikus: vannak referenciák, amelyek csak egyik nyelven jelennek, sebhelyek és nyomok, amelyek nem egyformán láthatók. Az angol változatban ír-angol a mondat szerkezet, árulkodón hiberno-angol szavak: a nézőtérre kinéző Didi és Gogo nem egyszerűen mocsarat (*palude, marsh* vagy *swamp*) kémlel, hanem bog-ot: tipikusan írországi lápvidéket.

Dario Fo komikus misztériumjátékának, a *Mistero buffónak* az evangéliumi szereplői és nevető Jézusa sosemvolt középkori, kompozit északolasz – lombard, ligúriai, provanszálos – dialektusban beszélnek, lágy hangzókkal és diftongusokkal: *fiól* (*figlio*), *ögi* (*occhi*), amelybe néha egy-egy délolasz szó keveredik. (Ő annak a nemzedéknek a tagja, akik a dialektust a fasizmus sztenderd, nációvá boronáló össz-olaszával szegezték szembe – Pasolini a friuli, majd romanaccio, Giorgio Strehler dalaiban a milánói alvilág, Cesare Pavese a piemonti vidék érdes nyelvében próbálta hallani, talán naivan, a test ideológiákhoz és kötöttségekhez nem alkalmazkodó nyelvét, az ellenállását.) Nemnyelv a nyelvek találkozásánál: jó alap az újraírandó evangéliumokhoz.

Visszatérő álmom, hogy menetrend szerinti hajójáráttal kimegyek a Trieszti-öbölből egy, az öblöt szélteben lezáró szigetre, amely a valóságban persze nem létezik (ha létezne, leginkább a velencei Lidóra hasonlítana, a formáját kivéve), partján mintha egy pionírtábor rekvizítumai volnának szétszórva közepesen magas, tűzfalas épületek közt. És valahonnan – álomban pontosan ismerem az utat – több kilométer hosszú csatorna indul – két oldalán bazár, barokkba forduló színes épületekkel –, amely végül a velencei autóbuszállomás mögé torkollik. Onnan egyenes vonalban, mégis egyszerre a Canareggió és a Giudeccán van a hely, ahol lakom: barlangszerű szoba, egy lakókocsi és egy bárka-lakás keveréke puha holmikkal kibéelve, megnyugtatón behallatszik a víz guppogása. Szükséges-e hozzátenni, hogy soha nem laktam sem lakókocsiban, sem bárkán; egyetlen

szobám falán sem lógtak zsebszerű szőnyegek; Velencébe vagy Triesztbe visszajárásaim során az álombeli utcához semmi hasonlót nem láttam. Ez a pied-à-terre: az én szárazom a vízen, egy szigetváros szigetén, ahová száraz lábbal lehet átkelni egy csatorna partján, amely a tengert szeli át. Tengeri száraz, Augenweide és pied-à-terre: a kicsúszott jelentések, félig értett szavak egyszeri nyelvtérképei. Joszif Brodskij velencei visszajárásainak könyvét, a *Fondamenta degli Incurabili*t német fordításban olvasom, szótárazás helyett találgatva, így rögzül a tüneményesen szép velencei nő, Augenweide kettős csúszással, mint a szem blendenyílása, a tekintet legnagyobb feszítávolsága. Mint amikor az ember idegen nyelveken álmodik, a mondat elindul egy nyelven, és aztán kifordul, visszahajlik, becsavarodik egy másikba. Sündörög. Senki se ismeri ki magát a mozgásán, mégis minden szava érthető.

Kisgyerekkoromból leginkább két meséskönyvre emlékszem: nagy, puha kötésű kötetek egész oldalas illusztrációkkal. Az egyikben Petre Ispirescu román népmesékből írt, a másikban Madame de Ségur szorongatóan bizarr átváltozásokkal teli tündérmeséi. Három-négyévesen a legtöbb mesét kívülről tudtam, a könyvet lapozva átláttam a mondatok egymásutánját, fordulataik ritmusát azelőtt, hogy megtanultam volna olvasni (az olvasás élménye később összemosódik ezzel a mondatokat ismétlő hangzással). A mondatokat a fülemmel tanultam meg, a szemem egy ideig csak az emlékezetemnek, vagyis a fülemnek segít. Hangosan mondom – később már olvasom – azt, ami benne van a fülemben, hogy a fülem rögzítse a ritmust. És ebben a felmondás és olvasás közti képlékeny sávban a szavak kezdenek úgy viselkedni, mint de Ségur hősnőjének tündérkeresztanyja és segítői, a fésűk, köszöntők (vagy naspolyák?, a két szó nekem sokáig egyet jelent) és ruhadarabok, csak fordítva: az értelemmel-telítettség napsütötte sávjából a hangzók kihengerednek, a magánhangzók kivájódnak, hordósodnak. Minden magánhangzó mögött egy miniatűr száj nyílik akkora üreggé, hogy eltűnik benne a száj, mint egy spaklival elkent Bacon-üvöltésen, vagy mint rezesbanda elhangolódott katonai indulójában a gyászzene. Minden hangzótorzulásban van valami mintamókusfentafán, de valami fenyegető is: felvoidulnak a szavak. A pillanat, amikor meglátom, hogy a bohóc félodalt fel-, féloldalt legörbülő szája rúzsból van, és alatta kirajzolódik a hússzáj mozgása. Sokáig nem tudom, mi indítja be a hangzóknak ezt a kiöblösödését, vákuumozódását: egyszer csak megtörténik, a fülem már mindent másképp hall, vadászik az első árulkodó megcsúszásra, behorpadnak és kiüremkednek a frekvenciák, sok-sok évvel később, amikor először hallok

meg Beriónak az *Ulysses* Szirének fejezetéből írt, beszédhangot manipuláló *Sequenza – Omaggio a Joyce*-át, olyan érzésem van, mint ahogy a városban egy sarkon befordulva hirtelen megpillantanám a csatorna partját, ahol álmomban gyalogoltam. A szokásos módon kezdődik, ä, î-t próbálgatok az ö, ü helyére, a rövidet megnyújtom, a hosszút megrövidítem, a hangsúlyt másik szótagra tolom át. A kicsi, elkent szájak trenírozással bármikor előhívhatók – igaz, eltüntetni már sokkal nehezebb őket. Elég egy szavakkal teleírt papírra, a betéve tudott meséskönyvek valamelyik oldalára ránézni, már tátognak is, indul a jelentés maghasadása. A szó egy; egyetlen szó sem egy. Miután reggel-délben-este gyakorlom, a fülem és vele a szavak kifáradnak, a lemezjátszó tűje megszokja, hogy visszaugrik ugyanabba a sáncba, a hangzókat nem éri már olyan dús, csodás elváltozás. Megtanulok olvasni, és már ritkán lassítok annyira, hogy a betűk fegyelmezett alakzatai kivájódva nem rendeltetésszerű hangokat adjanak ki.

Már korán természetes lesz, hogy nemcsak a szavak, de az ismerős nevek is elmásolódnak, elcsúsznak, ha a másik nyelven mondják őket. Óvodás vagyok, hetente egyszer fanciáórára járok, a tanárnőm elegáns román hölgy lant alakú frizurával, színes japános kimonókban. Gyöngyi babámon gyakoroljuk a mondatokat. Otthon büszkén demonstrálok újonnan szerzett tudásomat: *la poupée s'appelle Ghionghi*, a hangsúly jól megnyomva az utolsó i-n. Mindig egyetlen nyelven beszélünk – soha nem egyetlen nyelven beszélünk, figyelmeztet Derrida *A másik egy nyelvűsége, avagy az eredetprotézis*ben: az óvodás kisgyerekeknek erről rétegzett tapasztalati tudása van, az egy-nyelv hanta, évzáró ünnepségi mutatóvány, a másik nyelv ott könyököl a vállán, kiölti ránk a nyelvét (a nyelv nyelvét – a nyelvet öltő nyelv szép kis mise-en-abyme. A nyelv, amint kiölti a másikját: férc szakad, varrat felfeszlik, lepel hull, felesel a nyelv a nyelvének, ne is reméld, hogy szófogadón befogom pörös számat – mit nekem ti patinásra öregített eredetprotézisek).

A román a legtöbb házban először a *nicht vor dem Kind* nyelve, aztán családi nyelv, sőt családi tolvajnyelv lesz, a ki- és becsempészett szavak kódolt nyelve, amelyben ott bintuiál az össze-nevetés: ahogy a családi eufemizmusok, úgy ez is családonként változik, bár persze terjed, sőt, ozmózissal össze is olvad. Már megint milyen mindru ciobănel vagy – megfejtése: meg kell combosodni. Mitől vagy ilyen lesináta? Egyik első babám Pepelátye: műanyag karjai és lábai nem műanyag törzsbe vannak becsavarva, mint a többinek, hanem egy rongyzsákra rávarrva, így mindene lóg. Ki adhatta neki ezt a nevet? Minden barátnőmnek van Pepelátye-babája, bár természetesen senkinek nincs még fogalma arról, mit jelent a papă-lapte. Évekkel

később jövek rá, hogy Pepelátye egy fordított Ghionghi, csak itt a nevet már készen kaptam.

Kisebbségi nyelv: anyád a jégen, kényszerkorcsolyapálya. A spuri spulinak hangzik (mint egy lebomló spulni cérna). A repeszteni tárgyas ragozású: repesztjük százhuszszal (az utat? az autót? Obiect nedefinit). A kisebbségi nyelv idejekorán megtanít az eldöntetlenség jelentéstöbletére. Szűkebb, jobban átlóg, átcúsúszik – hová is? Példamondat, mint a kisebbségi nyelvi (ön)közigazgatás csúcsa: vakantálódik a poszt. Kisebbségi nyelv több lében kanalaz – vagyis fejlettebbek az ízlelőbimbói (recept: kisebbségi nyelv saját levében párolva. A saját lé gyorsan kocsonyásodik). Kisebbségi nyelven a friss, tévéből vagy filmekből felnyalt szleng: felvágás (hideg, felvágott nyelv paradicsommártásban, valamikor ünnepi asztalaink kihagyhatatlan fogása, akárcsak a kocsonya). Kisebbségi nyelv több világot nyalt (meg hát rendszert több világban is nyalt). Milyen az anyanyelv, ha az anya történetesen román nyelv- és irodalomszakos?

Kisebbségi nyelv közös nyelv: csupa köz. Közös, úgy mint hibás, vagy gazos. Résen van: benne. Kisebbségi nyelv, amikor nincsenek modelljeid a szabatos, szakszerű, gördülékeny élőbeszédre. Kisebbségi nyelv az, hogy a beszéded konzerv, keresed a szavakat. A beszédképtelenség, a töredezettség, vontatottság, a sutaságok és körülírások minden nyelven másak – nincs két egyforma térképnyelv. A bevett fordulatok, a modorosságok, keresett szavak látványosabban turkálósak – a keresetlenek látványosabban darabosak, mint a többségi, sztenderd nyelven. De kisebbségi nyelv az is, hogy családi argónk fordulatai hogyan terjednek át, itatódnak fel más családi tolvajnyelvekbe. Disszemináció mint *disschemination*, eltérés az útról, úttalanítás, figyelmeztet még Derrida, sőt: sémitelenítés, népirtások diszkrét bukéja. A térképnyelv sáncai nem egyenes vonalúak, nem adnak ki szabályos rajzolatot.

Kisebbségi nyelven a példamondatnak: ha tyúkod nincs, ha megölsz se tojik, más a humora, mint a többségin. Kisebbségi nyelv nemcsak a gondolatnyi szünet, amíg eldöntöd, vinetét vagy padlizsánt mondj-e. Mind a kettő kölcsönszó, egyik románból, másik bolgárból-törökből-arabból-perzsából, de az utóbbi számít sztenderdnek. Ha padlizsánt mondok, hasonulásmajom vagyok. Ha vinetét, rusztikus majom – vagy, ami még rosszabb: pittoreszk. Igazából mind a kettő pittoreszk. Ha a közegtől függően mondok padlizsánt vagy vinetét, hasonulásmajom vagyok: tökéletes mimikri. A többi szó, amit a nyelv kínál – kékparadicsom, tojásgyümölcs –, izzad-

ságszagú, fantáziátlan kínlódmány valaminek a megnevezésére, ami egészen nyilvánvalóan nem hasonlít sem tojásra, sem paradicsomra; tanult íz azon a nyelven, amely ínycsikken hívja az ízek tanulóját, holott az ínycsikkennek ízlelőbimbók.

Kisebbségi nyelv az, amikor a füled tévedhetetlenül kihallja az akcentus árnyékát, a nyom hűlt helyét. Kisebbségi nyelv a hűlt helyre is fúj. És fordítva: a hely hűlése az, amit csak kisebbségi füllel lehet meghallani. A (köz)hely hűlése, mint évek óta agyonmosott abroszon az egykori folt helyén a fantomsárga.

1948-ban a háború után újraindított párizsi *Transition* folyóiratban, amelynek Samuel Beckett állandó fordítója (bár ragaszkodik hozzá, hogy a neve ne jelenjen meg a fordításai alatt), a szám szerzői között megjelenik egy rövid életrajz a „dublini költő és regényíró” Beckettről. Az életrajzot valószínűleg Beckett közeli barátja, Georges Duthuit műkritikus írta franciául Beckett ötletére, és Beckett fordította angolra. A kérdésre, hogy miért ír franciául, az életrajzi ismertetőben szereplő szerző „erős, vagy inkább gyenge dublini akcentussal” így válaszol, franciául: „*Pour faire remarquer moi*”. A gyenge vagy erős dublini akcentust a francia beszédből persze nem a francia, csakis a (hiberno-)angol fül hallja ki: francia beszélőnek legfeljebb idegenes hangfekvés.

És kisebbségi nyelv az, amikor a taxisofőr, gázszerelő, bolti elárúsító, akihez románul szólok, kihallja a másik nyelven azt, amit én az akcentus hűlt helyének hiszek, és puhatolózó kérdés után magyarra vált. Egy hangsúly megcsúsztatása, egy lélegzetvételenyi bizonytalankodás, félrement beszédfordulat elárul. Kényszerű felismerés: sokéves igyekezetem, érdességmentesre trenírozott nyelvhasználatom dacára árulkodó nyomokat hagyok. Nem tudok szándékom szerint átsuranni, sündörögni a másik nyelvbe: rajtam az akcentus, a bizonytalanság, nem-magától-értetődőség bélyege, ki lehet hallani, orrontani, ínycsikkeni vagy nyelvventeni. Kényszerű felismerés: minden igyekezetem dacára a másik nyelven mimikrimajom vagyok. Bosszantó, kényszerű felismerés: a taxisofőr, a gázszerelő, a bolti elárúsító – maga is mimikrimajom, nálam, úgy tűnik, sikeresebb – cinkosként tekint rám: lám, mi, mimikrimajmok tévedhetetlenül felismerjük egymást, nyilván összetartozunk, úgy váltunk magyarra, mint valami tolvajnyelvre. Holott nincs közös nyelvünk, szeretném mondani: a köz, a másik nyelven hallható rés végképp nem közös, cinkos odafordulásuk tovakodó. Legszívesebben visszafordítanám a szót románra, vagy megmondanám: nem, nem vagyunk összekacsintó összeesküvők, akik a másik nyelven kódolt szavakkal adják egymás tudatá-

ra, hogy ugyanabba a csoportba tartoznak, és egymás felismerését követi valamilyen rituális gesztus, hogy kölcsönös segítségnyújtással tartozunk egymásnak. Holott mi idegenek vagyunk, akarnám mondani. Ráadásul kisebbségi nyelven nem lehet rendesen távolságot tartani: a magázás formái nyögvenyelősek, a visszaható névmásból kényszerképzettek. A *maga* kisebbségi nyelvhasználatban durván közönséges, az *ön* pedig léletszerűtlen műszó; egymás nevét ismételve csetlünk-botlunk, igyekezve kikerülni a tetszikelés nevetségességét. Menekülnék vissza a román biztonságába, ahol a távolságtartás, a magázás elegánsan könnyed, akár fesztelen is lehet. Ahol magam dönthetek arról, mennyi bizalmaskodást engedjek meg. Kisebbségi nyelv az, hogy őrködsz a másik nyelved fölött, és vigyázol, hogy le ne lepleződj. És kisebbségi nyelv az, hogy folyton lelepleződsz. Kisebbségi nyelv az is, hogy vehemensen bizonygatod magadnak és másoknak, hogy a nyelvtől még nincs egymáshoz közünk – hogy azt feltételezed, a közöktől el kell határolódj. (Kisebbségi nyelv az is, hogy allergiás vagy bizonyos szavakra. Medve, megmaradás, ápol, mi.)

Sohasem bíznám rá magam olyan íróra, aki azt mondja, otthona a nyelv – aki „otthon van” a nyelvben, bármelyik nyelv(e) legyen is az. Nem véletlen, hogy Herta Müller idézi, az otthon nem a nyelvben van, hanem abban, amit a nyelven mondanak, bármelyik nyelv legyen az. Bármelyik nyelv bármelyik szava – megannyi kilakoltatás, megelőzöttség, örökcédula, születési bizonyítvány, hagyatéki tárgyalás, priusz, határmezsgye, felzászló-zottság, bejelenteni- és elvámolni való. Árnyjáték-típusfigura: bumfordi-esetlenül, vagyis ésszel a nyilvánvalónak elkönyvelt dolgokra és szavakra rákérdező és így kínos-sikamlós, vagy legalábbis kényelmetlen, azaz komikus helyzeteket okozó Karagöz, a feketeszemű: caraghios. Nyelv-árnyékok.

A szeretkezés nyelve, ha őszinte, idegen, mindkettőnknek. Különbejártatú nyelvünkben a „saját” nyelvünk szavai díszítmények, fioritúrák, éppolyan idegenek, mint a közlekedőedény, ahol a legnagyobb a közösen értett áthallások száma. A másik számára éppúgy idézetek lesznek, mint valamilyen Monty Python-poén vagy homéroszi jelző. Minden szó eleve idézet, de ha nem tudom, honnan: a te hangodat idézi meg, azt, amelyiken hozám beszélsz. Nem hallom benne sem a tankönyvirodalom obligát műveltséganyagát, sem a felfedezés és újrafelfedezés kicsi rekeszizom-ugrásait, sem a slágerek fáradt refrénjeit: az idézet a te hangszíned, a zs-be forduló szóvégi r-ek, a szóközépi fátyol, a csúsztatott sz-ek, az egyes szám első személyrag kicsi vöhrvénye a szerelem-szó végén, mély és magas l-ek, a hang

pontos mélysége (rekeszizmom szeizmográfja). Hasretim, ruhum, aşkım: a nyelv, amelynek nyelvtanából elsőként az egyes szám első személyű birtokos ragozást tanultam meg. Anima mia: a mosolyodat előbb hallom, mint látom, hallom a nevetés és meghatottság közti pontos hangfekvést, hány keresztes vagy bés előjelzés, éppúgy, ahogy hallom, hogy egy könyvízü nyelvtani szerkezet kicsit elcsúszott kiejtésünkkel, vagy az én mindig fáziskéső hanglejtésemén épp ebben a hangfekvésben, ezekkel az előjelzésekkel nem disszonáns. A hátracsúsztatott *ı*, a magas és alacsony *ı* közti különbség, az *â* és az *á* pontos hosszúsága – a másik nyelven. A nyelv, mely először a Jabberwocky fordításán keresztül szólalt meg nekem, a te „saját” nyelvhangodon: amikor a halandzsát az idegenségtől nincs, ahogy megkülönbözteted, amikor nincs ahonnan tudnod, hogy a szenzuálisan érdes zár- és réshangok valószínűtlen egymásutánja mennyire esik egybe a nyelv „normális” hangtérképével, és azt különösen nem tudhatom, hogy a te hangod azon a nyelven, a „sajátodon”, mennyire összetéveszthetetlen.

La poupée s'appelle. Birtokolt nevem hangzói: melyik vagyok inkább „én”, a zárt *e* vagy *é*, hosszabb vagy rövidebb *á*, ki szabályozza a hangzókat – és az, hogy az *e* mennyire nyílt vagy zárt, merrefelé lejtene a szavak, mennyire a te egyedi hangképzésed, és mennyire az Isztambul-Izmir-Ankara, ez vagy az az egyetem szabályozta kiejtés? Közlekedőnyelvünkön hol lehull nevünkről az ékezet, hol nem, a billentyűzetet sem mindig állítom át, az ideoda csúszkáló *a-k* és *á-k*, *e-k* és *é-k* egyfelől, a magas és mély *ı*, a gondolatnyira hallható torok-szünet és hangzó hátrahúzott *r* közti szinte érzékelhetetlen különbség a nevedben, amellyel még mindig nem boldogulok: mi az „igazi” nevünk? You kiss by the book, mondja Júlia Rómeónak, de milyen, amikor nyelvkönyv szerint? Nyelvkönyvek, könyves nyelvek, küldd el magad helyett a hangodat jármű, metafora feliratú busz, idiotikosz magánterület – belépni tilos, de azért mindenki átgyalogol rajta. A nyelvből, amit feltaláltunk, semmi sem a miénk, hacsak az elcsúszásaink nem.

Davgilim: a félreütés beléptet egy emberszagot orrontó óriást, *dev*. Mint kiderül, rímél egy fordítói megoldásra, Kafka *Átváltozásából az ungeheures Ungeziefer* jelzőjére: egy modern költő köznyelvesült portmanteau-szavára, amely a *dev* gyökkel cserélte le a klasszikus költészet valószínűleg ugyancsak kitalált *bencileyim* (hozzám hasonló) szavából a névmás *ben*-t. Még mindig hasonlít hozzám, csak felismerhetetlen, ungeheuer. A fotó az esti fényben a köveken sokméteresre giacomettisedett árnyékokkal – rád ismerek-e még ebben az átváltozásban: félreütés, fordítás, Kafka és Karagöz/caraghios, herşeyden çok.

Közlekedőedény-nyelvünk: kiejtésünk minden hangzója mimikri, egykori kazetták, filmek, tanáraink hangzóinak utánzása, amit annyira bejártunk, hogy a sajátunk lett – egykor „saját” nyelvünket is így tanultuk, ilyen mimikrivel, de akkor még azt hittük, ez „a” nyelv. Ha félálomban melegért hozzád tapadok, vagy betakarlak, ebből mennyi ösztönös, mennyi olyan mozdulat, ami volt már máskor, máshol, és mennyire itt és most, csak a miénk? Amikor „saját” nyelvünk betüremkedik, becsordogál a közlekedőedénybe a többi közlekedő nyelveinkkel együtt: amikor egymás viccnek szánt vagy kicsúszó tükörfordításait értjük, és jelentések lesznek – a beidegződött hibák, rések, sosemvolt kifejezések lesznek a mieink, a tükörfordítások, amelyeken keresztül egymás nyelvét tanuljuk a közös nyelvünkön. A nyelven, amelyen hamarabb hallottam kedvenc szerzőim úgynevezett fordíthatatlanságainak a fordításait a te szavaidból, mint azt, hogy kérek egy kávét, és köszönöm. A nyelvnek nem a pontossága, hanem épp a pontatlansága a miénk: minden, ami a pontszerűn kívül esik, szétszórva. Confusing the cat. Holdudvar hold nélkül, egymásra kenődő, visszaverődő fénypázmák, szaporodó könyvjelzők a még olvashatatlan könyvekben, árnyékfigurák körüli halvány fény, passzázs, légfolyosó, terminál, exodosz. Amikor először futtatom végig a szememet a kiadód honlapján, amely nevét egy kultikus regény abszurdista titkos társaságának a köszönéséről kapta, megkapom a pontszerű hiány körül szóródó ismerősséget: melankoliden, editör, saksafon, kapak diseni, és minden szavak közül azt, hogy rutin.

Szerelemnyelv mint kisebbségi nyelv, legkisebb közös többszörös: a közlekedőedényben tébláboló, jövő-menő közl(eked)őnyelvek, csak kettőnknek olvasható párhuzamos kapcsolások. Nem a szavakat: a közöket újra feltalálni, a réseket, repedéseket, kicsúszásokat, amelyektől közöm lesz hozzád. Te, te, te, te, tégy mint egy pecsétet, törülközőnkre vérholtot. Dope is my only hope / Edet ol, ey alkohol! / Tápszerem a kábszerem – megfajtás: a felvilanyozott és belezúgott közti pontos hely. O rocks, the Greeks, the Greeks, hovercraft, co-ome to me thou lost one, joygush tophthrub, confuse the dictionary, Turangalila, seedcake, fertőtlenítő, mit adtak nekünk valaha is a rómaiak, istenikegy işçi, işçi, yürü be melós, oley oley, yesyesyes. Térképünk egészen allak bullak: Dásein (Dawson) Street Dublin, Megaro Mousiki, Syntagma oda-vissza, a naturistát odagonzó szűz partok, Glen Bolcain, Amerikám. Eight-limb embrace, kasik, kasnak: topográfiai jelek, ahogy lehámlanak a terület valóságáról és egyenetlenségeiről, lekottázott és lejátszott hang. Bartók verbunkos ritmusú első román tánc szonata makammá játssza, vagy Coltrane, ahogy Eric Dolphy szétcincálja.

Szavak, amelyek kvázi térkép nélkül és tartalom nélkül elváltak használati szótáram sosem használt rekeszeiben, testté lesznek: szülők, nagyszülők, dédnagybácsik fényképén szemöldökké, ellentétes irányba göndörödő fürtté haj és homlok véglegesen soha el nem döntött határvonalán. Rum. Cserkesz: ez jelent egy népirtást a sok közül, amit elfelejtettünk annak nevezni – a XIX. század közepén minden indok nélkül, vagyis pusztá fajgyűlöletből, ahogy a genocídiumok történni szoktak, az Orosz Birodalom elhatározza, hogy a kevésbé korábbi elfoglalt kaukázusi területről eltakarít egy több néven ismert népet. Akit le nem gyilkolnak, azt kitelepítik az Oszmán Birodalomba, ahol pompásan rabszolgáskodhatnak, az úton további száz- ezrek pusztulnak el, így megy ez ezen a kurva földön, ahogy kedvenc szerzőnkél áll. Ping, a telefonom jelez, épp egy hetvenes évekbeli francia Beckett-lel angol fordításának truváját küldöd át, ellenőrzöm, ezt én is bejelöltem, bingo likewise ditto, duplamosolyú zárójel, útközben javítom triplára.

Minden, ami történik, olyasmi, ami fordításban szokott történni, csak itt többnyire nincs kiindulási nyelv, csak kiindulás, és cél nyelv, sincs, cél, ha van, a fordítás maga, jövés-menés a közlekedőedényben, beérkezés, megállapodás, és főleg biztosítékok nélkül, hiszen végtére is fordítók volnánk, mucizem, csak épp egymás fordítói nyelvéhez nincs hozzáférésünk, vagyis az, amihez van, a férésből a rés, a réshangok indítása, elférünk benne. (Ezt a szöveget is a mi nyelvünkről fordítom, és azonnal iszkolni kezd a jelentés.)

Hogyan adsz egy-egy csetlő-botló, lestrapált klisényelvet parodizáló Eumaios-mondatra az *Ulysses*-ből egy jellegzetes Orhan Pamuk-i mondat szerkezeti anomáliát: miközben (hosszú, többszörösen alárendelt, elágazó mondat), addig (rövid mondat). Hogyan csempészek egy-egy vitriolos (sejthetően konkrét személyeket és politikai helyzeteket parodizáló) Szentkuthy-mondatba Joyce-tól vagy a korai Beckett-ből vett fricskát. A szmájlit kívánó fosforo-Bosporo rím Haris Alexiou dalából törökül, majd olaszul. Csupa etikátlan fordítói beavatkozás, csupa esemény. Karneváli szóontásokra alkalom: carne vale, egy húsevő egy vegetariánusnál, eljövendő sovány évek ígérete. Vevő, aki a húszas képes levelezőlap-csomagot négy különböző pénznem apróival fizeti az utcai árusnak – utcai árus, aki fejben számolja az átváltási árat, tenyérből elveszi az aprót, és pontosan visszaad. (Isztambul, 1990, a kinyílt világ még friss volt, és bumfordi-esetlenül, caraghios, schiappa, mozogtunk benne, kelet-európai már-nem gyerekek, még-mesze-nem felnőttek.)

A nyelv, amelyen fegyvertelen vagyok, de legalábbis mal armé, amelyen nehezemre esik megkülönböztetni a költészetet az érzelőstől, to tell a green field from a cold steel rail. Rád bízni magam, hiszen te is fegyvertelen vagy. Ruhum: mennyi benne a Ruhe, holott a nyughatatlanság egész könyvtárának, sztoa biblionjának kellene ott lennie: lecsillapodik a szívverés, a kapkodó légzés, kigyalogolok a reptéri parkoló legtúlsó végébe, a felirat közli a rövid távú sztászis árát, most szállt le a géped, nemsokára lépkedsz már az útlevelellenőrzés, csomagfelvétel, exodosz felé, felém. Vuslat – rekeszizom és térdek kicsi remegése, a kéz remegése a bőrönd fogantyúján, warte nur, balde.

IN MEMORIAM BABITS ILDIKÓ

Ebbe a szűk őszi sávba,
zebra felett pillanatra
lebegő porszem aranyló
semmi fény feltámadása,
ebbe a sehova tartó
mába berobban egy hinta,
kislánnyal loknik futnak szét
tintaként, és fuldoklik az
ég gyerekcipők nyomában,
hogy öleltük mind magunkba,
diófa alatt zihálva
haja illatát, az ázott
levelekbe túrva lökjük
magasra riadtan, mennyi
bánat, a fény szenvedése
fényképbe zárva, egy kislány
zokog a hintán, mert látja,
hogy apja elfelejtette
a vak dióba zárt reményt
és lezuhan, hogy megüsse
magát és sírjon és apja
átölelje és így haljon
meg mindentől távol,
apja ne lássa, hogy macskák
zabálják gyönyörű testét.

Dánél Mónika

TRANZIT – SZÉTTARTÓ REMÉNYEK ÉS KÉPZETEK TÖRTÉNETISÉGE

FEKETE IBOLYA: BOLSE VITA

„Hirtelen jött, és hamar elmúlt. De volt egy rövid és emlékezetes időszak, amikor Kelet-Európa örült.” (Bolse vita)

Alakok átmenetben

Hat szereplő jövőt keres Budapesten a kilencvenes évek legelején. Két nyugat-európai lány, Maggie Walesből, Susan az Egyesült Államokból, akik elképzelhetetlenül szabadok kelet-európai (nemcsak női) nézőpontból. Mindketten kiábrándultak nyugati világaikból, attitűdjüket kapitalizmuskritika jellemzi, és az „emberi érintkezések” elevensége tartja őket Budapesten. Jura, Vadim és Sergej a frissen megszűnt Szovjetunióból érkeznek, és a szabad élet és jólét homályos, ám reményteli képzetei ösztönzik őket. A budapesti, korábban orosz tanárnő Erzsi jövő-menő oroszoknak adja ki Csónak utcai lakását, és mivel angolt, a jövő nyelvét tanulja Maggie-től, lakása keletiek és nyugatiak találkozóhelye lesz. Ő maga folyamatosan fordít, közvetít emberek, nyelvek, kultúrák és rendszerek között. Nyitott az új világra, tapasztalatokra, ám – ahogyan mondja – nem tudja „kidobni” a (kommunizmusban megélt) negyven évét, ezért is tér vissza Amerikából.

* A szöveg egy változata megjelent németül. Lásd Mónika Dánél: *Bolsche Vita/Bolse Vita* (1995): R: Ibolya Fekete. In: Daniel Bühler – Dominik Hilfenhaus – Stephan Krause (Hg.): *Klassiker des ungarischen Films*. Marburg, Schüren Verlag, 2019, 179–186. Életem első publikációja pedig húsz éve a most harmincéves *Látó*-ban jelent meg (Ajánlás. Bevezetés a posztkoloniális diskurzushoz. *Látó*, 1999. július, 73–75.).

A film tehát a különböző társadalmi és ideológiai alapokból érkezők privát találkozási tere, amely találkozások a szereplők jellemének, múlt- és jövőképzeteinek kibomlása során az inkompatibilis összeillesztődések miatt válnak átmenetivé. A lényeges különbségeket perszonális szinten (ideig-óra-ig) a szerelem képes áthidalni, ám ez éppen szerelmi jellegéből adódóan nem vetíthető ki társadalmi rendszerekre. A film annak éleslátó felismerését nyújtja (és ez harmincéves távlatból még inkább figyelemre méltó), hogyan válnak összemérhetetlenné a posztszovjet társadalmak vágyai és a felhőtlen jólét utáni kritika állapotába kerülő nyugati kapitalista társadalmak realitása. Hogy a posztszocialista képzetek a jóléti Nyugatra irányulnak, a szabadság (személyes, nemzeti) kibontakozására, ám a másik oldal már egy újabb időzónában van.¹ Az eltérő időbeliségek (és utalástereik) összecsúszását, rétegződését a film a sajátos kollázs-poétikájával vizuálisan is érzékelteti, a rendszerek érintkezésének átmeneti időszakát és ezen folyamat láthatatlan mentális rétegeit a kollázs kifejező médiumával teszi megérthetővé. Azzal a kettős jelleggel, ahogyan a kollázs összeillesztő művészi illúziója mögül hagyja a széttartó, heterogén elemek összeférhetetlenségének éles társadalmi kérdéseit kitüremkedni.

Budapest a különböző identitáskeresések nyitott és dinamikus porózus helyszínéként kerül filmre, ahol a különböző rétegű, múltú regiszterek, felületek egymásra íródnak. Maga a nyitottság válik a karakterévé, és ebben hasonlít a filmcímmel megidézett Federico Fellini *La dolce vita* (1960) Róma-konstrukciójához, ahol a nagyváros a nemkoherens, a pillanatnyi és tovatűnő érintkezések laza láncolatának felszabadító közegeként teresül. Az utalás történelmi különbséget is színre visz: kelet-európai (poszt)kommunista életlehetőségek esetlegessége, kiszámíthatatlansága, átmenetisége kerül az olasz nagyvárosi művész-sodródás mint életforma mellé. A '90-es évek elején működő, nyugat-német házaspár által alapított alternatív romkocsmá nevének címmé emelése Fekete Ibolya filmjében a filmtörténeti kontextualizáció mellett a nyelvek keveredésére és közvetve az utalások, kontextusok háttérjére irányítja a figyelmet.² A keleti és nyugati kultúrkör kapcsolataira utaló címben az orosz *bolse* (több) és a latin/olasz *vita* (élet) együttese a *bolsevik*, a szovjet ember típusát is előhívja, és a cím (és maga a film) azt a történeti és kulturális átmenetet viszi színre, amennyivel a *Bolse vita* képes eltérni a bolsevik hangzásától és ideológiai béklyóitól.

Dokumentarizmus és történeti érzék

Fekete Ibolya a hetvenes évek végén Szomjas György társforgató-könyv-írójaként került kapcsolatba a Balázs Béla Stúdió³ dokumentumfilm-iskolájából kinövő – a dokumentarizmus és a játékfilm hibrid formáit létrehozó – filmkészítési módszerrel, a Budapesti Iskola⁴ dokumentarizmusával. Ezen alkotásmód összefüggött a szociológia mint tudomány magyarországi megerősödésével, másrészt egy technikai újítással is – a vállon hordható 16 mm-es szinkronhangos kamera megjelenésével⁵, a megtestesülő, elvegyülő mozgó kamera adta lehetőséggel. A Budapesti Iskola fikciós dokumentumfilmjei⁶ a francia új hullám *cinéma vérité* és *cinéma direct* irányzataihoz közeli alkotói módszerével (és ebből keletkező stílusával) a nézőt erőteljesen a fikció és realitás köztesében pozicionálta.

Fekete Ibolya első, *Berlinből Berlinbe* (1989–1990) című interjúfilmjének elkészülése összefügg a történelmi események alakulásával. 1989. szeptember 10-én Magyarország megnyitotta az NDK-menekültek előtt nyugati határát. Ezen határvidék mint helyszín adottságaiból következik, hogy debütáló magyar rendezőként filmjében négy kelet-berlini punk fiatal személyes perspektívájából mutatja meg a berlini fal leomlását. A dokumentumfilmet a berlini (1990. okt. 2–3.) tömegdemonstráció keretezi: a kamera a vonuló arcok, rigmusok, feliratok között mozog, részt vesz az eseményekben. Az október 3-ai Alexanderplatzon készített és a film végére vágott jelenetek már erősebben kikeretezik a rendőri erőszakos beavatkozások képsorait. A film a keretként használt tömegdemonstráció és tömegakarát megismerésének, individuális arcokra való tagolását valósítja meg azzal, ahogyan fölépíti a perszonális és nemhomogén előzményeket. Élőtörténetek narratív szálaira bontja szét a tömegmozgást. Egy rövid (1985. szept. 5-ei, tehát a határnyitás előtti) magyar szólam után – egy vidéki férfi meséli/magyarázza a számos (főként Trabant) autóröncs, kibelezett jármű látványát a határvidéken – négy kelet-berlini punk fiatal idézi fel immár Nyugat-Berlinből a magyar-osztrák határon történő átszökési kísérleteit. Önironikus visszaemlékezéseik egyrészt négyük összetartozását jelzik, másrészt a határvidéken folyton eltévedő és háromszor Magyarországra visszatévedő kudarcos próbálkozásaik közvetve azt is színre viszik, ahogyan a senkiföldjén éppen az a legkevésbé megfogható, látható, amit a leginkább védenek, a határvonal maga. Hátrahagyott autóröncsok, egymásnak ellentmondó képzetek a vasfüggönyről és sikertelen átszökési kísérletek teremtik a filmben a politikai, földrajzi, történelmi határ nem egyértelműségét, képlekenységét. Az egy évvel később készült interjújában már Brazíliából visszatértként

látjuk a négy fiataalt, és útvonalaik feltételezhetően széttartanak, abban viszont összhang van közöttük, hogy új valóságot akarnak kitalálni maguknak, és nem Németországban. A filmben Antje Vollmer zöld politikus mellett, Dr. Jens Reich molekuláris biológus is megszólal, aki aktív politikai szerepet játszott a változás idejében (például felszólalt az 1989-es november 4-ei berlini nagy demonstráción), és aki szerint a negyvenéves „életközösség”, amit a kommunizmus hozott létre, nem minősülhet problémátlanul „társadalmi selejtté”, amilyenként a nyugati demokrácia nézőpontjából látszik. Korabeli problémafelismerését alátámasztani látszik, ahogyan napjainkban a „keleti” (másodrendűség) frusztrációja megfelelő propagandával és manipulációval az új nacionalizmusok nárcizmusához vezet(het) a poszt-kommunista államokban.

A rendező második dokumentumfilmje, *Az Apokalipszis gyermekei* (1991–1992), amely a *Bolse vita* (1995) első játékfilmjének az alapanyagát is adja, hasonló elvre épül: a helyszínek és az interjúalanyok interakciójában jön létre a film történelmi indexe. A két (*Budapest rendezőpályaudvar, Ideiglenes megállók*) részből álló film egyfelől a posztszovjet államokból „visszaérkező”⁷ oroszokra fókuszál, akik jobb világ reményében Magyarországon keresztül emigrálnak Nyugatra, vagy éppen Budapesten mint ideiglenes menedékhelyen találják meg a Nyugat előzónáját. Másfelől Budapest mint „rendezőpályaudvar” olyan metszéspontként és lehetőségtérként jelenik meg, amelyet a nyugati társadalmak non-perszonális konzumvilágaiból főként interperszonális kapcsolatokra vágyó fiatalok izgalmas kulturális és önismereti terepnek tartanak. Nyugat-német fiatal házaspár nyit alternatív kocsmát Bolse Vita névvel Budapesten, angol és amerikai lány érkezik tapasztalatszerzés igényével és él ideig-óráig Budapesten. Az utca mint domináns helyszín immár nem a demonstráció tereként (*Berlinből Berlinbe*), hanem életmód feltételeként jelenik meg – két orosz utcazenész dallamain keresztül válnak familiárisa a budapesti terek. A közterek az emberi kapcsolatok közegeként szolgálnak. A riportrészletekből epizódszerűen szerveződő filmben „a másságok, a különbözőségek egyenértékűen egymás mellé helyezve”⁸ jelennek meg, és „a mozgást, a különböző nézőpontok, szemléletek alternatívítását, keveredését, az életutak többirányúságát”⁹ juttatják érvényre. A nyelvi határok ellenére az angol Maggie és az orosz Jurij Budapest nyitott közegében szeretnek egymásba, kislányuk azonban már Brightonban, lehetséges nyugati otthonuk helyszínén születik meg. Jurij (szovjet emlékeivel) a tenger közelségét keresi, és mások által nem értett orosz dalait komponálja, Maggie mint érzékeny gondolkodó, a világok közötti átjárha-

tatlanságok, távolságok mindennapos tapasztalójaként (ahogyan például legközelebbi angol barátai nem értik orosz férjét) az áthidalhatatlanságokat konceptualizálja.

Fekete Ibolya első két dokumentumfilmje a magyar kultúrtörténetben meghatározó Kelet és Nyugat között ingázó „Komp-ország”¹⁰ képzetét az átvonuló nemzetek és találkozásaik mozgástereként aktualizálja. Átvezető-országgként határvidéke híddá tud válni egy rövid időre (*Berlinből Berlinbe*), és útvonalak érintkezéseként nyitott, pulzáló átmeneti helyévé *Az Apokalipszis gyermekei* interjúalanyai által. A Budapestről távozó Maggie így fogalmaz: „úgy érzem, ez nem is város, hanem egy határ, senki földje, ahol rengeteg ember van átutazóban, várva, hogy továbbmehessen egy másik irányba”. A befejezésben a dokumentumfilm egy véréadási eseménnyel a délszláv háborúra utal, az eltűnő Jugoszláviára, ahová a legtöbb orosz tovább szeretett volna menni, ám a határátlépéshez szükséges 200 dollár hiányában kényszerült az „élhető” Magyarországon maradni. A visszaemlékezésekkel felidézett eltűnt vándor-szaxofonos Vagyim magyar párjaként Földes László/ Hobo¹¹ az ellenkultúra karizmatikus figurája énekli az *Ó Európa* című dalát. „Ó Európa hány határ / Minden határban gyilkosok” sorok rákúsznak a véréadás képeire és közvetve a határok elmozdításáért történő vérontásokra. A dokumentumfilm a dalszövegeket az orosz, magyar kívülálló, csavargó zenészek révén a mindenkori ellenkultúra transznacionális médiumaként hagyja hangzani, amely ugyanakkor éppen nemzeti kulturális utalásrendszerén belül tud ellenkultúrává válni. Mint ahogyan a többnyire más nemzetiségűekre fókuszáló filmet, akiket Budapest hoz össze, mindezeket a háttérben hangzó magyar költészeti, nyelvi és kulturális utalások és felidézett képzetek „lokalizálják”.

Keretek, kollázs, metalepszis

Az Apokalipszis gyermekei interjúalanyainak életútjai képezik a *Bolse vita* történetét, így átjárás jön létre a két mű között. A játékfilm a különböző élettörténet-fragmentumokat történelmivé dramatizáltként alkotja újra: a hat szereplőnek (és több epizódszereplőnek) az átmeneti élethelyzetére fókuszálva maga az átmenet válik a „főszereplővé”. A karakterek (praxisaik, döntéseik) és ideiglenes viszonyaik által megtestesülő és így kikeretezett *tranzíció* teszi egy történelmi fordulópont jelölőjévé a filmet, és Budapestet történelmi helyszínné. A ’90-es évek elején játszódó film a kelet-európai rendszerváltást mint fordulatot hosszú átmeneti folyamatként ragadja/érti meg, a kommunizmus és kapitalizmus intézményeinek, struktúráinak,

mentális praxisainak és szabadság-képzeteinek érintkezéseként, rétegződéseként és nem lecserélődéseként. Budapest mint élettér a volt Szovjetunióból és Nyugat-Európából érkező nomád figurák kontaktzónája lesz, ahol az érintkezésekben az identitás-mintázatok fragmentáltsága jut érvényre.

Filmpoétikai szempontból is a metalepszis¹² alakzata válik meghatározóvá, amely a nézői pozíciókat is (a filmben megjelenített nomád élethelyzetek szellemében) alapvetően ingázásban tartja. A dokumentumfilmben megismert Jurij Jura néven beágyazott (en abyme) szereplőként saját történetét alakítja a játékfilmben. Ugyanakkor a *Bolse vitá*ban a fikciós történetkeret archív felvételeket ágyaz magába, és ezáltal különböző diegéziszinteket teremt a fiktív és dokumentarisztikus között. A heterotopikus terekből¹³ (kikötő, pályaudvar, határvidék, piac, temető, kocsmá, nyitott lakások) építkező filmet a tenger(ek) látványa keretezi, és az „1989 Vlagyivosztok”, illetve a „1994 Brighton” feliratok lokalizálják. A kezdő helyszínen a két orosz (Jura és Vadim) zenész szorongatja hangszerét a szélben, a brightoni széles parton Jura, Maggie és kislányuk néz – *cinema verité* hatással – a kamerába. A nyílt tengertől tengerig tartó ív egy interkulturális családtörténetté válás genealógiáját keretezi. Ugyanakkor archív felvételek beékelése révén létrejön egy második, belső keret is a filmben, a vlagyivosztoki kikötő képeit az 1989-es rendszerváltás utcai mozgóképeinek kollázsa követi, a Keleti Blokk felszabadulásának ikonikus képsorai: Trabantroncs az osztrák–magyar határon, diktátorok (Ceaușescu, Sztálin) reprezentációinak képromboló, szobordöntő jelenetei, utcai tömegek, vízágyúk, zászlók. Az archív képsorokra a következő narráció hangzik rá: „Végso soron az egész történet azzal kezdődött, hogy Magyarország megnyitotta a nyugati határt. Aztán megtörtént minden, amiről már nem is álmodtunk. Hirtelen jött, és hamar elmúlt. De volt egy rövid és emlékezetes időszak, amikor Kelet-Európa örült.” Akusztikus archívumként a szocialista rendszeren való kívülállás szimbólumaként is értett akkori Beatrice együttes¹⁴ *Azok a boldog szép napok* (1988) kezdetű dala teremti a film kulturális utalásterét. Az 1989-es fordulat vizuális és akusztikus archívumokból keletkező kollázsának záró párjaként az 1992-ben zajló délszláv háború (belgrádi, szarajevói) véres felvételei, továbbá grúzai, moszkvai, marosvásárhelyi forrongások képsorai ékelődnek egymásba a film végén történelmi kollázsként. Ily módon a hosszú kocsisorok képsorai által, illetve a határellenőrzések és a visszatoloncolások hatalmi praxisaiban keletkező politikai határok és a belső hordozott (identitás)határok kapcsolódásait, töréseit színre vivő játékfilm a fiktív és archív anyagok közötti átjárások révén a *határátlépést figu-*

*ratív*vá, *filmpoétiká*vá is változtatja. Az 1989-es történelmi és társadalmi konstellációkban keletkező határátlépések egzisztenciális praxisait egyrészt a *metalepszis* mint alakzat reflektálja, másrészt a konkrét vándorlásokból, illetve a figuratív átlépésekből következően is az egymásra rétegződés vizuális médiuma, a *kollázs* lesz a film poétikai önreflexív módszerévé. A koncepciózus montázs technika mellett a film a kulturális utalások, szubtextusok kollázsával a *rétegezve fragmentálódó* elvet is mindvégig érvényesíti. És ez a poétika összeillik az élettöredékek átmeneti találkozásaként értett film történéseivel. A különböző irányokból, kultúrákból, ideológiákból, múltakból érkező közlekedő figurák (zenészek, csempészek, árusok, kalandvagyók, identitáskereső) belső utalásterei is rárétegződnek Budapest konkrét tereire, amely így interkulturális kollázsként válik kitapogathatóvá. A vágásokkal is érzékeltetett nagyvárosi dinamizmus és heterogenitás filmterében a kulturális utalások átadhatósága, a belső képzetek fordíthatósága válik tétté, és ezzel Budapest a kölcsönös közvetítés terévé válik. A film igazi metropoliszként, a „magyarságát” is *közvetítésnek kitetten, eleve fordításba helyezetten pozicionálja és teremti így történelmi nyitott arculatát*.¹⁵ Az elmondható és el nem mondható képzetek, eltérő jövő- és emlékképek találkozási lehetőségeként a *kelet-európai átmenet* történelmi városává válik.

Budapest első nem archív felvételű tere Szergej (poszt)szovjet mérnök érkezésével és érzékeivel képződik meg, aki két bőrönd eladásra szánt kessel érkezik meg a Keleti Pályaudvarra, és itt rögtön kezébe nyomnak egy lakcímet, ahol megszállhat. Elhalad a pályaudvaron táncolók csoportja mellett.¹⁶ Betér egy közértbe, ahol hosszú pillanatokra megáll a nézőnek háttal, a kolbászoktól roskadozó pult előtt, majd felénk közeledve a polcokon lévő literes sárga műanyag flakonokat alaposan szemlélve, óvatosan nyelve, egyet leemel közülük. Majd egy köztéri padon két bőröndje között ülve újra megsejlel, kicsavarja és lendülettel belekortyol. Arca erőteljesen összerándul a citromlétől, ám lenyeli, megnézi még egyszer a címkét, és újra kortyol belőle. Miközben már itt Szergej elszánt jelleme kifejezésre jut, magyar filmtörténelmi kulturális utalástér is keletkezik Bacsó Péter *A tanú* (1969) című filmjére való rájátszással. A tíz évig betiltott ikonikus műben párjelenet látható: a szovjet termelés mintájára „kitermelt” narancs helyett az ún. „magyar narancsba”, azaz citromba harap a hatóság képviselője (az egyetlen narancsot ugyanis ellopták, és citrommal helyettesítették).¹⁷ A haptikus látványú várostérbe (málladozó falak, plakátkollázsok¹⁸) és ízek világába (kolbászok, magyar „narancslé”¹⁹) érzékileg is megérkező Szergej tehát egy kulturális utalástérbe is érkezik. Szergejnek történelmi ismeretei is

vannak Magyarországról, Jurával ellentétben, akit egy későbbi jelenetben felvilágosít arról, hogy a szovjetek (azaz „mi”) hogyan verték le a magyarok forradalmát 1956-ban. A történelmi trauma is *fordításban* jelenik meg: történelmi filmjelenetként két orosz/(poszt)szovjet tömören megbeszéli 1956-ot. (Szergej a szovjet bevonulásra végig a „mi” névmást használja, és így identifikálódik a múlt felelősségével.)

A pályaudvarhoz hasonlóan Erzsike Csónak utcai magánlakása is szintén nyitott, tranzit tér, a KGST-piacon²⁰ áruló oroszok (teljes családok) szállnak meg Szergejhez hasonlóan nála.

A film nem archív felvételei, ám dokumentumfilmre jellemző *szociális montázs* a KGST-piac fiziognómiái változatossága, nyelvi és kulturális (pl. zenei regiszterek: orosz népzene, magyar mulatós) kavargásai, mikrojelenetei révén keletkezik. A keleti blokkban szisztematikusan elkülönített termelés a szocialista rezsim bukása után az ilyen piacokon kapcsolódott össze, amelyek így a különböző országokban termelt alkatrészek élő organizmusaként váltak a hiánygazdaság és a piacgazdaság közötti átmenet legpregnansabb tereivé. A lengyel, román, orosz, ukrán amatőr árusok és vásárlók bábeli és humoros interakcióinak terepére²¹ fokozatosan a (poszt)szovjet (orosz, ukrán, csecsen) maffia „védelmezése” nehezedik rá. A piac átkeretződése a film önreflexív belső tükrékként (*mise en abyme*) is értelmezhető, az itt lezajlott folyamat – a szabad csere külső helyét (Foucault) egy magánhatalmi struktúra újra „intézményesíti” – a filmben keretezett időszak kelet-európai társadalmaira is kivetíthető. A szabad mozgás újbóli korlátozásának folyamata Leonyid figurájában²² testesül meg, aki az őt feltartóztató maffiózóknak Borisz Paszternák-idézettel próbál érvelni, akik ezen inkompatibilitás hatására lekezelően hagyják elmenni. Ez a jelenet és párbeszéd a maga nemében szintén történelmi értékű: azt a belső rétegződést juttatja színre, amely ebben az átmenetben specifikusan létrejött – az irodalmi képzettségét a hétköznapi életben alkalmazó művelt „seftelő” és a szárnyait bontogató maffiózó „kommunikációja” egy még közös heterogén térben. (Ez után a jelenet után Leonyid, felfogva az átalakulást, visszamegy Oroszországba.)

Az utazó figurák utalástereket hoznak magukkal, magukban, és ennek közvetíthetősége, átfordíthatósága válik a személyes sorsuk alakulásának zálogává, és bár kiemelten fontos a nyelv, nem pusztán ez az egyetlen közvetítő médium. A három intim kapcsolattá is alakuló történet-szál különbsége éppen a hordozott képzetek átadhatósága, át nem adhatósága mentén különíthető el. Az orosz irodalom és klasszikus zene, a hatalmas orosz terek

íránt vágyódó Vagyim retrospektív és szovjetléptékű képzei nem transferálhatók a konkrét események, terek, emberek izgalmát kereső Susan számára. Erzsi és Szergej folyékonyan oroszul kommunikálnak egymással, és éppen az átadott múltbeli (szerelmi) képek és a jövőre vonatkozó vágyképzetek eltérése okán bukik el közeledésük, és végződik tragikusan Szergej sorsa („törmeléként” kerül a teteme a szocialista romok közé). Maggie és Jura története az egymás számára érthetetlen nyelven elmondott, ám a hasonló (vágy)képzeteik „találkozása” révén válik szerelmivé. Belső képeiket *cinema verité* stílusban a kamera felé fordulva – a nézőt bevonva – mondják el, így befogadói alakzattá is változtatja a film a metalepszist. A szerelem mint a történelmi és kulturális különbségek áthidalhatóságának egyetlen és privát módja a filmben ugyanakkor azt is jelzi, hogy a (poszt)szocialista és kapitalista létmódok között húzódó szakadék fölé társadalmi méretekben ezzel a csodaszerűen megtörténő „módszerrel” nem lehet hidakat barakácsolni.

A közterek és heterotópiák fizikalitásában, a hordozott képek, vágyképzetek időszakos metszéspontjaként szolgál (képzelt) otthonként Budapest – múltbeli referenciák (emlékek, idézettörmelékek) és lehetséges élettervek imaginációja szövi át, és válik *artikulációs tereppé* a mozgásban lévő figurák identifikációs kísérleteiben.²³ Az utazó figurák belső (intim és társadalmi) utalástereikkel közlekednek, és mivel nomádok, ezek a belső képzetek jelölik az identitásukat. Sorsuk aszerint alakul, hogy mennyit tudnak közvetíteni belső világukból (múltjukból), és tudnak-e az újhoz viszonyulni, átfordítani önmagukat, van-e mihez kapcsolódniuk. Látszólag a jövőre fókuszálnak, ám a jelen és a múlt között ingáznak, valós praxisok és emlékek, érzések között léteznek. Városi terekben játszódik a film, de mindvégig a (hozott) belső képzetek is mintegy belső filmként kivetülnek, a nem láthatóságuk révén érzékelhetővé, alakítóvá változnak. A posztszovjet vándor alakok így nem pusztán az új lehetséges otthon hipotetikussága miatt hontalanok, hanem mert mindvégig a negyvenévnnyi „életközösség” mint saját múlt és ennek a jelennel való inkompatibilitása is megtestesül általuk. Következésképpen képzeleti és valós térben ingáznak, úgy is mondható: permanens metalepszisben élnek. Ismételten a kilencvenes évek közepén készült film jövőbelátó (a későbbi alakulások által hitelesített) érzéke abban van, ahogyan az itt még személyes nosztalgia formájában színre kerülő feszültség egyre inkább (a vele való foglalkozás ignorálása révén) a posztszocialista társadalmak nagy rétegeinek vált alapérzésévé.²⁴ A munkahelyüket, egzisztenciájukat elvesztő és megfelelő szakmai átképzésekben

nem részesített társadalmi rétegek múltba révedése szorosan összefügg „társadalmi selejtté” változásukkal, ahogyan Fekete Ibolya első dokumentumfilmjében Dr. Jens Reich ott még éppen ettől óvóan fogalmaz. A *Bolse vita* természetesen ható, a megjelenített világ adottságaiból kibontakozó feminizmusa pedig abban van, ahogyan a férfikarakterekkel ellentétben Erzsi a posztszocialista társadalmakban történő változások egyedüli életképes karaktereként jelenítődik meg, aki (szocialista életközösségi) múltjához kötődve pragmatikusan és nyitottan viszonyul az új rendszerhez, ezt az átmenetet tartja unalomtól mentesen izgalmasnak, igaz a sok bérlő ellenére, egyedül alakítja ezen élhető változatot.²⁵

A *Bolse vita* a folytonos fordítás (nyelvi és társadalmi regisztereket átmetsző) élő kommunikációjában, (áru)cseréjében, ideológiák rétegződésében alkotja meg a teret és az átmeneti korszakot nyitott műalkotásként. A záróképekben a háborús archív felvételek e korabeli nyitottságot egyrészt átmenetiként keretezik, másrészt jelzik a műalkotás terének a valós felőli repedéseit. A jugoszláv menekült nő kérelmező mondata közel harminc év távlatából is kísértetiesen cseng, hiszen magába sűríti, hogy a saját helyünk nem pusztán a saját képzeink által keletkezik, hogy azt a vándorlók ideiglenes otthonkérelmei is (ott)honosítják, úgy is mondható, mások képzelet helyén élünk: „Ne küldjete vissza, a mi Európánk vagytok!”

JEGYZETEK

¹ A film egyik városnézős jelenetében a nyugati lányok a McDonald'sba belépni vágyó Jurát és Szergejt hátulról cibálják vissza. Bár látszólag mindent szabad, „*everything is possible*”, ahogyan főként Maggie mondogatja, lehet például sok kanál cukrot tenni a kávéba, ám a McDonald'sba tilos belépni. Úgy is mondható, McDonald's előtti és utáni képzetek érnek össze ebben a jelenetben, és jelzik a tátonyó időbeli és mentális szakadékokat.

² *Bolse vita*, 1996, játékfilm, 35 mm, színes, 97 perc, rendező és forgatókönyvíró: Fekete Ibolya, operatőr: Szalai András, zene: Muck Ferenc és Jurij Fomicsov, hang: Sipos István, vágó: Majoros Klára. Szereplők: Jurij Fomicsov (Jura), Helen Baxendale (Maggie), Igor Csernyevic (Vagyim), Caroline Loncq (Susan), Máhr Ágnes (Erzsi), Alekszej Szerebrjakov (Szergej).

Díjak: 1996: Európa Parlament különdíja/Berlin Európa Díj, Satyajit Ray-díj/Londoni Filmfesztivál, Legjobb elsőfilmes díja/Budapest Magyar Filmszemle, Nagy Gyöngy Díj/Szocsi Nemzetközi Filmfesztivál, Fődíj/Cottbus Filmfesztivál

tivál, Szőlőfürt Díj/Lagów Nemzetközi Filmfesztivál, 1997: Fődíj/Angers Premiers Plans.

³ A Balázs Béla Stúdió (BBS) 1959-ben mint filmklub jött létre, 1961-től kezdődően különleges státusszal bírt, a Kádár-korban „államilag támogatott művészi kísérleti műhelyként” működött. (Kovács András Bálint: A szabadság szigete. A BBS szerepeiről. In: Gelencsér Gábor (szerk.): *A Balázs Béla Stúdió ötven éve*, Múcsarnok, Budapest, 2009, 7.) Az állami filmgyártásban készült filmekkel ellentétben a BBS-ben készültekre nem vonatkozott a bemutatási kötelezettség, ezáltal (ön)cenzúra nélkül, kreatív közegben dolgozhattak az alkotók. (Lásd Zalán Vince: „Reményeink lombtalanodása?” In: Uő (szerk.): *Budapesti Iskola. Magyar dokumentum-játékfilmek 1973–1984*. Magyar Dokumentumfilm Rendezők Egyesülete, 2005, 9–10.) Fennállásának ötven éve alatt 271 rendező 511 filmje készült el számos műfajban (kis-, nagyjáték-, dokumentum-, animációs, experimentális film, videomű, művészeti dokumentáció). A magyar filmművészet számos képviselője – például Szabó István, Sára Sándor, Elek Judit, Gazdag Gyula, Huszárik Zoltán, Tarr Béla, Xantus János, Enyedi Ildikó, Bódy Gábor – itt kezdte a pályafutását. Az archívum katalógusa az alábbi linken érhető el: <http://bbsarchiv.hu/en>.

⁴ Ezzel az elnevezéssel a nemzetközi sajtó fogta össze a „dokumentum-játékfilmeket” (Zalán, I. m. 8.). A szélesebb nyilvánosság elérésére filmoktatással, filmklubok, művészmozi-hálózat kiépítésével törekedtek. Vö. „ha a Budapesti Iskoláról beszélünk, akkor nem bizonyos alkotókról vagy alkotók egy csoportjáról, hanem filmekről, közös jellemzők alapján egy csoportba tartozó dokumentum-játékfilmekről” (Zalán, I. m. 8.). A Budapesti Iskola szellemiségéhez szorosan kapcsolódott a filmoktatás, ill. az ún. „társadalmi forgalmazás” – filmklubok működtetése, művészmozi-hálózat kiépítése a szélesebb nyilvánosság elérése érdekében (Gelencsér Gábor: *A Titanic zenekara*. Osiris, Budapest, 2002, 245.).

⁵ Vö. Zalán Vince: I. m. 11.

⁶ Egyrészt a Budapesti Iskola művei konkrét társadalmi problémákra irányult, másrészt a helyszínekből, az amatőr szereplőkké váló hétköznapi figurákból és megtörtént eseményekből kiinduló dokumentarista stílusban sokkal erőteljesebben az anyag alakítja a történetet, és kevésbé a szerzői filmekre jellemző rendezői autoritás, intenció. „A dokumentarista szemlélet formaalkotó szerepét jelzi ugyanakkor, hogy a (narratív) szerkesztési elv magából a megismerésből, azaz a dokumentarista eszközökkel rögzített anyag elemzéséből következik, azon alapul.” Gelencsér Gábor: Csend és kiáltvány. A fikciós dokumentarista forma hagyománya. *Apertúra*, 2013. tavasz <http://uj.apertura.hu/2013/tavasz/gelencser-csend-es-kialtvany-a-fikcios-dokumentarista-forma-hagyomanya/>.

⁷ Az 1956-os magyar forradalom leverésére bevezényelt szovjet katonák egészen a rendszerváltásig Magyarországon „maradtak”, s miután távoztak, rögtön beáramlottak az orosz civilek.

⁸ Varga Balázs: Tyúktojás? Fekete Ibolya: Az Apokalipszis gyermekei. *Filmkultúra* 1992. XVIII. évf., 3. sz., 42.

⁹ I. m. 40.

¹⁰ A híd-képezettel ellentétben a „Komp-ország: legképességesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza” (Ady Endre: *Ismeretlen kódex margójára*, 1905).

¹¹ Előadóművész és dalszerző, a Hobo Blues Band alapítója, énekesként 46 lemez, szövegíróként és fordítóként 43 album kapcsolódik a nevéhez. A dal, *Magyarország messzire van* (1991 Hungaroton) című, József Attila (1905–1937) – a késő modern poétika legjelentősebb magyar alkotójának – verseit feldolgozó albumának darabja.

¹² A különböző narratív szintek közötti átjárás értelmében használok Gérard Genette nyomán (Metalepszis: Az alakzattól a fikcióig. Ford. Z. Varga Zoltán, *Kalligram*, 2006).

¹³ A heterotópiák „azok a reális, tényleges, a társadalmi intézményrendszeren belül kialakított helyek, amelyek egyfajta ellen-szerkezeti helyként, megvalósult utópiaként reprezentálják, kétségek elé állítják, kiforgatják a kultúra belsejében fellelhető valódi szerkezeti helyeket; azok a helyek, amelyek külsők minden helyhez képest, mégis tökéletesen lokalizáltak”. Michel Foucault: *Eltérő terek*. In: *Uő: Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Ford. Sutyák Tibor. Latin Betűk, Debrecen, 1999, 149.

¹⁴ A Beatrice (1969–) punk együttesként a rendszerváltás előtti magyar ellenkultúra meghatározó jelensége volt a csöves szubkultúra sajátos kelet-európai „szakadt” punk zenekaraként, a nyugati együttesekre jellemző „koherens punk ikonográfia nélkül” (Havasréti, 230.). Populáris műfajokat (kuplé, népdal, mozgalmi dal, nóta, diszkózene) parodizáló esztétikája találkozott a rendszerkritikus értelmiségi avantgárd *Főlöspéldány-csoport* (1979–1982) „élő folyóirat” alternatív csoportosulás „marginalitás, ellenkultúra, experimentalizmus” ideológiájával és kulturális gyakorlataival. Közös fellépéseik olyan társadalmi és kulturális fúziót eredményeztek, amely „regiszter és szociális montázsként” (244.) átszelte a populáris és magas kultúra határvonalát, továbbá az értelmiségi és munkásrétegek társadalmi különbségét is. Közös fellépéseik éppen ezért mint a társadalmi hierarchia szubverziója, rendszerbomlasztó potenciállal bírt. Vö. Havasréti József: *Alternatív regiszterek. A kulturális ellenállás formái a magyar neoavantgárdban*. Typotex, Budapest, 2006, 209–249.

¹⁵ A 21 évvel később készült Vranik Roland *Az állampolgár* (2016) című filmjében a bevándorlók nézőpontjából érzékelt Budapest már vizsgahelyzetben kikérdezett hungaricumok leltáraként mutatja egyrészt a magyar fővárost (bevándorlási intézmények és elszigetelt magánterek által), másrészt egy magyar tanárnő közvetítése által (akit szintén Máhr Ágnes alakít), ahogyan az adatok megélt térként válhatnak elsajátított ismeretté. E kétféle szemlélet ütközése és személyes kudarcai késztetik a film főhősét távozásra, a képzelt otthon lehetőségének az elvesztésére.

¹⁶ A KFT *Afrika* című popszáma táncolnak. A *Bál az Operában* (1984) c. albumban szereplő dalszöveg az utazás szabadságáról szól. A mozaikszó a korlátozott felelősségű társaságok rövidítése, amelyek az együttes létrejöttékor még csak a gazdasági szakkönyvekben léteztek Kelet-Európában, akárcsak a szabad utazások.

¹⁷ A mindmáig ironikus nemzeti önmeghatározási értékkel bíró filmbeli mondatok („Narancs! Az új magyar narancs. Kicsit sárgább, kicsit savanyú, de a mienk.”) tágabb kulturális kontextusát a *Magyar Narancs* c. liberális értékű hetilap is életben tartja.

¹⁸ Szergej egy Hobo (Hobo Blues Band) -plakáttal is borított oszlopnak dőlve pihen meg, így a karizmatikus előadóművész és dalszerző a város kulturális regiszterének egyik rétegét képezi.

¹⁹ A film ezt a motívumot egy másik szinten is kibontja, amikor immár az angol és amerikai lány budapesti nyitott lakásában a két zenész orosz fiú ágyba ér. Egy konyhai jelenetben az amerikai Susan Vagyim kezébe ad egy dobozos narancslevet és egy kést, hogy „nyissa ki”, miután Vagyim nem boldogul vele, visszaveszi és felvágja a dobozt. Ebben a jelenetben az jut érvényre, ahogyan Vagyim nem rendelkezik a dobozos italt kinyitásának hétköznapi praxisával, lévén az ilyen termék mindaddig ismeretlen a számára. És ezzel a film a férfi–női szerepek társadalmi kondicionáltságát emeli ki, a kapitalista társadalom termékeinek nem ismerete megfosztják a meghitelezett (Susan odaadja, hogy nyissa ki) férfiszerectől Vagyimot. A következő jelenetben szaxofonon játszik, így igyekszik kommunikálni és hódítói (férfi)szerephez jutni.

²⁰ A KGST a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának a mozaikszava, amely a szocialista államok közötti gazdasági együttműködés megnevezése volt 1949 és 1991 között.

²¹ Az egyik legmulatságosabb jelenet és egyben magyar rétege a filmnek, amikor a magyarul nem értő, bort áruló kínai fiúnak az egy deci bor és két deci szóda keveréséből keletkező *hosszúlépés* nevű (mára hungaricummá szimbolizált) fröccs típust szó szerint, azaz lépésekkel igyekszik egy magyar, enyhén spicces férfi transzkódolni.

²² Leonyid, Jurához hasonlóan a dokumentumfilm és a játékfilm között átjáró figura: *Az Apokalipszis gyermekei*ben a piacon seftelő állástalan színészként ismerhettük meg, a játékfilmben immár színészként alakíthatja állástalan színész önmagát.

²³ Későbbi játékfilmjeinek karakterei is az identitás és artikulálása körül bolyonganak. A *Chico* (2000) és az *Anyám és más futóbolondok a családból* (2015) c. játékfilmek ideológia és identitás kereszteződésein keresztül szintén személyes élet-történeteket formálnak meg: míg az elsőben a multietnikumú (spanyol–magyar) hibrid identitású Eduardo Flores esetében a Che Guevara-ideológia militarizmusa identitássá változik, addig az utóbbiban a 20. század változó ideológiái miatt folyton költöző család története által éppen az ideológiák szabadon hagyott árnyékában, a „kisember” identitás lehetséges változata formálódik meg. Ahogyan a férjét féltő feleség összegez: „Lajos, te csak maradj ki a történelemből.”

²⁴ Román irodalmi megragadása ennek a témának: Dan Lungu *Egy komcsi nyanya vagyok!* c. könyve (Jelenkor, 2008, Koszta Gabriella fordítása).

²⁵ Számos kortárs román film jelzi a posztoszocialista társadalmakban a férfiszerepek megzavarodottságát. Magyar irodalmi vonatkozásban fontos mű ilyen szempontból Kiss Tibor Noé: *Aludnod kellene* c. könyve (Magvető, 2014).

Tompa Gábor

EGY ÉVFORDULÓ MARGÓJÁRA

Mindig az első harminc év nehéz,
Büchner, Petőfi, Keats még meg sem érték,
tudták: a másvilágon más a mérték,
ha forradalmat büszke gőg tetéz,

mert nincsen tiszta szív, se tiszta kéz,
ahol a törvényt cafatokra tépték,
s a tékozolt idő csak lusta térkép,
amely fölött két kor még összenéz,

s ha engem már az egyik elmulasztott,
a másikat én mulasztottam el,
míg visszanéztem s vártam, hogy szakasztott

s javított égi másom majd felel,
de Ő csak tűrte szótlán, hogy megessék,
ami papírra vetve: nyomdafesték.

ÜRÜGYEK A FOLYTATÁSHOZ

Istentől kaptad tehetségedet,
s Isten a „munka” végén visszakéri,
mint uzsorás, aki a sétatéri
színházba váltott olcsó bérletet,

s bármelyik percben ki- vagy bemehet,
dagadt hólyaggal jár-ke, s azt reméli,
hogy senki azt az órát meg nem éri,
melyben majd megváltják a lelkeket,

s te ámulhatsz, hogy mit szúrtál el ismét,
eljátszhatod itt Priamust vagy Thisbét,
hisz földi Múza nem küld ihletet –

De gyermekszívtől felizzik a színpad,
egy égi hang vezérli álmainkat,
és minden árny boldog, hogy itt lehet.

FÖLJEGYZÉSEK SÁRÁNAK A TÉVELYGÉSRŐL

Mennyi hangjegy a kertben
Mennyi kész kotta
Elrohadnak mind

*

Eltévedt magvak
Törött vázafény
Boldogok a szelídek

*

Egymás mellett ébredtünk
Nem ismertél meg
Hol vagy? Hol vagyok?

*

Ma ítélték halálra
Ma hajtják végre
Nélküled élek

*

Kúszónövények
Kőtörőfüvek
Nincs menekvés – gyere

*

Fényszennyeződés –
lehetetlen nézd
jól kijönnöm belőled

*

Megismertelek –
egyedül téged
Nem bocsátott meg senki

*

Ölj meg – legyek most
én az áldozat
Nasztaszja Filippovna

*

Tőled meleg a testem
Holnapra talán
jóra fordulok

*

Függőleges fény –
elrejtőztek az árnyak
Te sem ismersz meg

*

Ott állsz középen
amíg elvisznek mindent
Nem győzött senki

*

Ismeretlen szám keres
Halott füveket
fúj szerte a szél

*

Tél végi fények
Megtorpant idő
Milyen régen meghaltam

*

Fények lábnyomok
évszakok kedveseim –
jaj, hova tűntök?

*

Frissen húzott ág
jégfehér párna –
örökre felébredtünk

*

Kenyeret kaptam
megmosakodtam
Ma este nem ölték meg

*

Fogtam a fejét
Ölembe vettem
Apám apjává váltam

*

Téged álmodlak
együtt zuhanunk
Gyereket szülök neked

*

Kezedben korbács
reggelig táncolsz
Nem voltam boldog sosem

AKIT FÉLRE

Két öntelt mozdulat között
szikét rántok, majd testbe veszek,
mint implant, ha beköltözött
oda, ahol a tüdők égnék,

míg kint az idő szivárog.
Sikoltozás nem menti meg
basszustól rengő világod.
Fejekben globális meleg,

szennyes forrás, fürdés abban.
A pszichózis, a remegés
egymást öleli, s kél arcban,
szájszélen fura fecsegés.

Én továbbítom a panaszt,
csak épp mindnyájunkat szánva,
de holtak baja nem aggaszt,
bennem hologram egy árva.

Leszek kép, kimúlt alkalom,
tudattalant leplező vágy,
lúgozva töltött tartalom,
keresetlenül talált tárgy.

Hogy mi, meddig, nem az én gondom,
marad-e szó vagy bármi más,
mit számít, ha mind gépbe oltom,
s ízekre bont a halmozás.

PETESEJTEK

Tudod, hogy van. Nem lehet mindent erőből. Néha helyes, ha az ember ráhagyatkozik a dolgokra. Szelíden, engedelmesen. És csendben felszabaddítja a benne levő vadállatot vagy gyermeket.

Egyszer mindenkire rákerül a sor, szokta mondogatni apám.

De mi van, ha arra ébredsz, hogy már nem vagy a sor legelején?

Apa irodalmi színpadán ötéves koromban tündért és mókust játszottam, hatévesen boszorkányt a *Macbeth* gyerekváltozatában, nyolcévesen már a *János vitéz* Iluskáját. De a két húgom mindig ott volt a sarkamban, Katka másfél évvel, Janka hárommal volt fiatalabb nálam, és ők is tündérek, mókuskusok, boszorkák, Iluskák akartak lenni – a közönség meg találgatta, hogy melyik Szendrő-lány a cukibb. Aztán jöttek a versek. Izzik a galagonya, halálhozó fű terem, mennek a fuharosok, aluszik a köpönyegük, ők maguk éberek – vég nélkül, városról városra, versenyről versenyre. Apa szerint, ha mi magunk nem is, a gyermeki tudatalattink azért képes értelmezni minden szöveget. Sok szavalóversenyen én lettem az első, Katka a második, Janka a harmadik. Aztán jöttek a komolyabb szerepek apa színpadán, mind a hárman voltunk Árnikák, kis hercegek, Júliák, Tündék. Szép sorban, egymás után.

Bár a megyei lapok és a zsűrik szerint istenáldotta tehetségek voltunk, rendkívüliek, ragyogók, csodálatosak, mi tulajdonképpen soha nem is akartunk színésznők lenni. Apa a vasárnapi ebédnél, a leves és a rántott hús között szokta fejtegetni, hogy Rácz Zsuzsika milyen lúzer, hogy Rékának vastag a combja, túl nagy a feneke, hogy Weltler Áginak olyan punciszaga van, hogy nevetni kell. Hogy a legtöbb lány, főleg az ambiciózusak, milyen tehetségtelen, ügyetlen, nevetséges. Mért akartunk volna mi színésznők lenni, mikor lehattunk vezetők is, *felelősök*, akiknek elég egy kislányra vagy egy kisfiúra rápillantani, és máris tudja, hogy mi lesz belőle.

Apa az egész életét a színjátszó csoportra áldozta. Éjszakánként darabokat keresett, díszleteket barkácsolt, és még a nagyszünetekben is próbált. A lányok imádták: minél jobban hajtom őket, annál inkább, szokta mondogatni apám – és néhány hóbörödött, akinek apám megígérte, hogy színésznőt csinál belőle, még az utcán is követte.

Persze, senki sem volt annyira tehetséges, mint mi hárman: Magda, Katka, Janka. Apa megengedte, hogy a véleményünkkel hozzájáruljunk a próbafolyamat sikeréhez, vagyis megmondjuk, melyik dilinyós mit csinál rosszul, kinek kell fogynia, ki affektál túrhetetlenül. Ha hárman mondtuk ugyanazt, akkor az összes Ági, Réka, Csilla egyszerre szégyellte el magát – apám pedig elnézőn mosolygott.

Ti nem színésznők lesztek, lányok, hanem fuharosok.

De szépnek szépek voltunk. Az a rengeteg siker és taps úgy hatott ránk, mintha megállás nélkül pezsgőben fürödtünk volna: a három aranymálinkó, a három Szendrő-lány, a három pici primadonna. Anya a szív alakú arcocskájával persze mind a hármunknál szebb volt, de mi annyira szégyelltük őt, hogy a nyilvános szereplések után csak szegény mamikának hívtuk. Szegény mamika olyan naiv, hogy fel sem tudja fogni, el sem tudja hinni, el sem tudja képzelni! Amúgy a mi mamikánk volt az egyik legfiatalabb anyuka a városban: tizennégy évesen Tündét játszott apa színpadán, aztán három év múlva életet adott nekem.

Mert apa ellenállhatatlan, ugye.

Anya pedig a világ leghűségesebb Tündéje, szokta apa mondogatni néhány pohár után. Igazi Tünde-Bünde. De a dolgok nem voltak mesebelien egyszerűek. Abban a házban laktunk, amit anyai nagyapám vett nekünk, és abból a fizetésből, amit a szegény mamika keresett a bankban. Anyai nagyapám is olyan illetlenül, olyan borzasztóan fiatal volt, hogyha idegenbe mentünk, akkor édesapánknak nézték. Ez sértett engem, mert mindig úgy éreztem, anyám családja ránk akaszkodott, és csak kihasználják szegény apám gyengeségét.

Tizenkét éves voltam, mikor apa úgy vélte, ideje lenne hagyni ezt a sok szavalós-unalmas drámát, a sok handabandát, és pantomimre váltani. Beutazni Európát, forradalmasítani a hagyományt, kísérletezni, vinni valamire, kitörni. És mi elborzadva láttuk, hogy a nálunk kisebb lányok mennyivel ügyesebbek és lelkesebbek. De ne búsuljatok, Magda, előttetek is ott a világ, mehettek tanulni, ilyen fellépéssel aztán senki se fog benneteket a víz alá nyomni! Egy-kettő, aki nem igyekszik, az a tiszta vizet sem érdemli. Kapjátok össze magatokat, hiszen minden rajtatok múlik! Pár év múlva apa elfogadott egy állásajánlatot egy Hamburg melletti kísérleti iskolában, és ment vele anya is. A művészet, a tudatalatti, a mozgás nem minden, valakinek németül is meg kell tanulnia.

Hármunk közül talán én viseltem el a legrosszabbul, hogy anyai nagyapámra maradtunk? A nagy felfordulásban észre sem vettem, hogy a menst-

ruációm megszűnt, és ami azt illeti, nem is nagyon hiányzik. Ahogy apa utoljára felénk fordult, és elmondta, hogy hogyan-merre-meddig, és mindig-csak-előre, a hasamban már azt a finom izgás-mozgást sem éreztem. De kérdés, hogy éreztem-e akkor bármit.

Az idő összetört bennem, vagy mindig is törött volt, de akkor megéreztem. Pár órát napoztam az erkélyen, és az volt a benyomásom, közben évek teltek el. Elindultam az utcán valahova – mindig csak *előre-előre-előre* –, de hogy hova egyáltalán, azt elfelejtettem. Addig gyalogoltam kifelé a városból, míg össze nem estem. Érezni akartam valamit, drámait, retteneteket, de akkor sem fájt semmim, ha megütöttek. Nem voltam benne a saját testemben.

A húgaim persze jobban tudták, merre van az előre. Nem tévedtek el, nem csámborogtak feleslegesen. Katka felfedezte a pártokat, vagy a pártok fedezték fel őt, Janka meg szakértő lett, kritikus, egyetlen szavával előadásokat sújtott a porba, vagy rendezőket, színészeket emelt fel. Katka osztotta a színházaknak a pénzt, Janka pedig kritizálta a túlon túl megalkuvó művészeket. Nem győztek egymástól elhatárolódni, de közben rendszeresen találkoztak, néhány évig közös lakást is béreltek.

És persze állandóan hazajártak, mintha apa és anya egyszer csak felbukkanhatna a kisvárosban, és folytatódna a nagy vasárnapi ebédek, és újra megbeszélhetnénk, hogy Réka combja túlságosan vastag, a fenéke túl nagy, hogy Rácz Zsuzsi mekkora lúzer.

Sokszor töprengtem, hogy a húgaimmal minden rendben van-e, hogy vajon ők éreznek-e valami motoszkálást a hasukban. De mi Szendrő-lányok voltunk, fuharosok és aranycsillagok, menstruációról, főzésről nem beszélünk, tulajdonképp apáról és anyáról sem. A húgaim nem is engem látogattak, csak időről időre visszafoglalták az életemben a helyüket. Mért is ne? Három szoba van a házban, mindenkinek jut egy-egy.

Anyai nagyapám vetette fel régebben, hogy mért nem tanítok apám iskolájában. Hogy mért nem folytatom a gyerekszínjátszás nemes hagyományait, mért nem szervezekedem, hiszen rendezhetnék például a nemzeti ünnepeken előadásokat. Hogy megkönnyebbülne az egész tantestület! *Feltámadott a tenger, még kér a nép, most adjatok neki.* A régi iskolámban a tornatermet a gyerekszínjátszás megújítójának tiszteletére nevezték el. Szendrőterem. Micsoda dicsőség! Ugyan ki vitatná, hogy nekem van a legtöbb jogom folytatni apám örökségét?

Nem vitatta senki. Az igazgatóhelyettes sem, aki egyszer odajött hozzám, és a fülembé súgta: az apám egy szörnyeteg volt, „tetőtől talpig” ragadozó, ezért kellett csapot-papot itthagynia. Merthogy...

Szívesen megtudtam volna többet a merthogyról, apám ragadozásairól, anyám tündeségéről, a hajdani színpad titkairól, de nem voltak barátaim. A húgaim szerint egy ilyen kutakodás csak annyit bizonyít, hogy én lúzer vagyok, nem vittem semmire, irigylem apámat, kisebbségi érzésem van, csak az emléket akarom besározni. Én vagyok a sorban az utolsó. És most bosszút akarok állni.

Ő legalább vitte valamire, mondta Katka. Egy kisvárosi általános iskolai tanár, aki megújította a gyerekszínjátszást, és tessék, külföldön is karriert csinált. Hát nem csodálatos? Erre jön a lánya, aki az égvilágon semmit nem ért el, akinek se kutyája, se macskája, és megpróbálja beszennyezni.

És neked van kutyád-macskád?, kérdeztem.

Harapdáltuk a szomszéd étteremből rendelt pizzát (bolognai pizza betyár módra), és a húgom felnevetett. Ő hiperszexuális, nincs szüksége másokra a teljesség megéléséhez, az identitása ráadásul összhangban van a hormonjaival. Hogy van összhangban?, kíváncsiskodott Janka.

Katka megvonta a vállát. Hisz minden ember különleges.

Janka, aki szintén betöltötte a harmincötöt, felsóhajtott. Ő nem ilyen bonyolult eset, csak a körülmények bonyolultak, ezért ő az önmegvalósítás ideje utánra halasztotta a pártalálást.

Egyszer csak belém bújt az ördög, mintha apám a nevemet suttogetta volna egy szavalóversenyen. Indulj, Magda, te jössz.

En meg két és fél hónapos terhes vagyok.

Katka válla megrázkódott, mintha hirtelen rácsaptak volna. Lúzerség, ostobaság, felelőtlenség, égbekiáltó. És hol egy apa? Egy normális apa legalább. Egyáltalán mit fogok egy gyerekkel csinálni. Eltartani sem tudom. És mit csinálok, ha Down-kóros lesz. Ha a szeme sem áll jól. Hát ide akarok én gyereket szülni? Ebbe a nyamvadt, felújításra váró házba? Ebbe a rohadt, igazságtalan világba? Mamikám, te nem vagy normális.

A mamikám hallatán kirobbant belőlem a nevetés.

Janka nem szólt semmit. A haját gyűrögette, aztán előkereste apám szekrényéből az irodalmi színpad polaroid-felvételeit. Szegény Dzsoni és Árnika, Kis herceg, Macbeth gyerekeknek, Csongor és Tünde. Elképesztő, hogy mi mindent néztek el apának a nyolcvanas években! Kisiskolások nyílt színen gyilkoláztak, nemi erőszakot, vérfertőzést, egyebeket imitáltak, fúj. Most Hamburgban fogyatékos gyerekekkel ér el apa nagy nemzetközi sikereket: díjak, kitüntetések, miegymás. De vajon ezeket a szerencsétlen gyerekeket is nagy fenekű lúzereknek nevezi?

Ha-ha-ha, mind neveltünk. Janka nem hozta szóba az én gyerekeimet.

Apából akkor is dőlt az energia, ha csak hevert az ágyán, aludt vagy olvasgatott. Katkával megállapítottuk, hogy a ház is egészen másképp néz ki az utcáról, színesebb, elevenebb, ha apa otthon van – ha nincs, akkor az ablakok is vakon villognak. Ez az elevenesség, ez a sugárzás hiányzik a többi férfiből. Azért kívánom, hogy rángassanak, hogy érezzem, ott vannak a közelemben. De kívánni valahogy nem kívánom eléggé őket.

Nem tudom, mért jutott ez eszembe fényképnézegetés közben. Lehet, hogy Janka – aki még „ráér” – se kívánja eléggé őket? Az is lehet, hogy semennyire sem? Pedig Janka csak tizenhárom éves koráig volt színpados, és apám azon is eltöprengett, hogy őt nem hagyja a nagyszülőkre, hanem elviszi magával Hamburgba.

Hogy törődött bele a szegény „mamika”, hogy egyetlen lánya sincs a közelében?

Ne ítélkezzünk, mondta legkisebb húgom a reggelizőasztalnál. A mi szüleink furcsák lehettek az itteniek szemében. Hát aztán! Az a fő, hogy a jövő hónapban egy berlini fesztiválon megint találkozik velük. A gyerekest, mint a hatalom szubjektív vagy szubverzív akármicsodája... Pantomim és rehabilitáció.

De Katka nem bírta tovább, a kávé után visszatért a terhességemre. Én eddig azt gondoltam, hogy te is csak hébe-hóba menstruálgatsz. Ahogy szegény Lady Macbeth. Milyen érdekes, hogy neki sem születtek gyerekei, vagy ha születtek, meghaltak csecsemőkorukban. Vannak nők, akik egészen másként működnek, mint a szokványos tenyészállatok. Más anyagból vannak szőve, mint a mi mamikánk. Ugye, emlékeztek, ő még be sem töltötte a huszonegyet, már volt három gyereke? Levezőn érettségizett, levelezőn végzett el valami pénzügyi főiskolát, és mikor apát meghívták Hamburgba, elkezdett németül tanulni.

Szerencsétlen, sóhajtozott Janka.

Én azon töprengtem, hogyha mi is azonnal németül tanulunk, talán apa minket is magával vitt volna Németországba? Négy szép tünde-bünde és szegény apuka. Szegény Dzsoni és szegény Árnika.

És mit mondott az orvos, minden rendben van a babával? Nincs négy feje, két szíve, három lába vagy ilyesmi?

Még nem baba, hanem magzat, mondtam. Magocska, magzatocska, és óvatosan a hasamra szorítottam a kezem.

Amúgy meg irigy dögök vagytok. Tisztában vagyok veletek.

Te meg álterhes vagy, nevetett Janka. Biztos beképzeltél magadnak néhány tünetet. Tessék, a jó öreg Sztanyiszlavszkij-módszer. Csak nincs itt

semmiféle színpad, ahol eljátszhatnád szegény mamikát. De nagyon vigyázz, mert az álmegbetegedéseknek megnő a hasa, megkeményedik a melle, ám a végén, világ csúfjára, ott állnak baba nélkül. Frusztrált vénlányok. Lúzerek.

És én láttam Janka gondolatait: azt kívánta, hogy a röhögés, a szégyen azonnal rázza ki belőlem a két és fél hónapos gyereket. Hogy a szemük látára. Hogy most, hogy végérvényesen. Hogy itt a konyhában, a régi ebédlőasztal körül vetéljek el.

De a mellem és a hasam egy-két hónap múlva tényleg megkeményedett. És azt az émelygést, motoszkálást, fészkelődést éreztem, amit kiskamasz koromban. Mintha egy láthatatlan kéz finom madártollal csiklandozná a méhemet.

Mágia vagy Sztanyiszlavszkij-módszer?

Egy kicsit későn tetszett jönni, Magdika drága, sóhajtozott a nőgyógyász, akit azért kerestem meg, mert csomókban hullott a hajam. Vagy mért is mentem oda? Mert túlságosan émelyegtem? Néha helyes, ha az ember ráhagyatkozik a dolgokra. Egyszer mindenkire sor kerül.

Magdikám drága, most mit csináljunk? Kicsit későn tetszett megkeresni minket.

Én gyűlölöm, mikor néhány tapló Magdikámnak hív, ez egészen úgy hangzik, mint a szegény mamikám – megalázó, lekicsinylő, rettenetes.

Persze a sugárkezelést azért érdemes lenne megpróbálni. Bár elég későn jött, ami azt illeti.

Nem is jutottam szóhoz. Csak a hasamra szorítottam a kezem.

Mint valami régimódi tanár, az orvos tovább feddett engem. Az émelygés, a hasfájás, a megvastagodott derék azért elég intő jel kellett volna legyen.

Igen, igen. Értem.

Pedig nagyon szeretnének segíteni!

Megpróbálom, értem, motyogtam, mintha csak színpadi utasításokat hallanék. Gyere be oldalról, lépj nagyokat, és emeld fel a kezed! Rajta! Menek a fuharosok, aluszik a köpönyegük, ők maguk éberek.

De a székbe süppedve képtelen voltam egy kis méltóságot magamra erőltetni.

Igen, értem, értem, értem. Igen, meglesz. Igen, igen, megyek.

Az asszisztensnő a könyökömnél fogva kikísért.

Hát nem emlékszel, Magda? Együtt színpadoztunk, én voltam a harmadik tündér valamelyik Lázár Ervin-darabban. Hogy apukád micsoda egyéniség volt! És micsoda évek voltak!

Ja, mondom. Hát persze, persze.

OLDHATATLAN

A Látó szerkesztőinek, szívből

Látóban a láthatatlant,
Láthatatlanban a látót,
Zöld tóban az oldhatatlant,
Tó fölött az égi átlót.

Kérdésben a kérdezetlent,
Tájakban egy régi tájszót.
Érzésben az érthetetlent,
Látványban a messzilátszót.

Örvényben a mozdulatlant,
Folyóban egy bálnagázlót.
Mondatban a mondhatatlant,
Létigék által a látót.

György Péter

A LÁTÓ MAGYARORSZÁGON

Tisztelt Szerkesztők, Kedves Barátaim, Drága KAF, Péter, Zsolt, Csaba, Gábor. Kezdeném azzal, hogy nem vagyok különösen megszállott híve a *Látónak*, csak annyira, mint a *Jelenkornak*, az *Alföldnek*, a *2000*-nek, a *Pannonhalmi Szemlének*, s egykoron – míg lehettem – voltam a *Holminak*. Amely folyóiratok nyomtatott példányainak olvasásához és birtoklásához egyaránt ragaszkodom. Mármost a *Látót*, olykor elbűvölő késéssel, megtalálom az Írók Boltjában, ezzel aztán vége is van a lelőhelyeknek.

Gondolnám, sőt remélném, világos, hogy nem logisztikai panaszkodásba kezdtem, s talán még nem is mindössze az igazságérzetemről van szó, hanem arról, hogy a jelen állapot nem segít abban, hogy a *Látót* nem épp annyian olvassák, ahányan olvasnák, ha tudnák, hol lelják, vagy olvasnák, ha tudnának a lapról. Azaz, úgy vélném, számos nemzeti kollégánk, magyarul olvasó emberi lény másképp élné az életét, ha tudna erről meg arról, amit a *Látó*ban olvashatott volna, és sehol máshol. Azaz, a *Látó* fontos szereplő a magyar kultúrában, mindenek ellenére. Az észrevehetetlen *Látó* (kihagynám a láthatatlan *Látó* fordulatot) mintha egy Borges-novella volna, ami rendjén is van, de valójában nincs.

Ugyanis a *Látóra* szükség lenne mifelénk, Soprontól Nyírbátorig, Dunaszerdahelytől Munkácsig. Talán nemcsak nekem volt szükségem például Imre Eszter *Nevet a habkönnyű jóisten* című esszéjére, az idei áprilisi szám Sétatér rovatában. „Isten nevetésének a tere tehát safe-space.” Ezzel a mondattal például egyáltalán nem tudok mit kezdeni, és ez jó. Kétszer olvastam el aztán az egész szöveget, azt remélve, hátha aznap jobb olvasó leszek.

Vagy ott volt 2006 októberében az 1956-os számban Visky András egy, a hatvanas évek elején, a dobrudzsai lágerbeli filmvetítést felidéző írása. Ő maga, ötévesen épp ott lakott, ha ugyan az ember lakhat egy lágerben, mikor leállt a gép, és a celluloid szalag kigyulladt. „A fényárban úszó vásznon, senkinek sem tűnt fel, egy angyal jelent meg, és diszkrétén meghajolt az ünneplő foglyok gyülekezete előtt, a szünni nem akaró tapsban.” Vannak azok a mondatok, amelyeket még egy sorral feljebb sem képzeltünk el. És milyen hálás vagyok minden ilyen meglepetésért.

Mi itt eléggé el vagyunk használva és használódva. Nekünk, akárkinek, mindannyiunkban, transzszilvánoknak, Erdély közönyösöknek vagy épp undokoknak, szóval mindenféle alakoknak igazán szükségünk van egy olyan folyóíratra, amely rendszeresen tele van a fentiekhez hasonló apró forradalmak nyomaival. A *Látót* rég a patafizikus lázadás kortárs értelmezésének tekintem, s akként is olvasom. Keresem abban a 'hibát', vagyis a kiszámíthatatlanság egy apró jelét. Azaz, a szabadság nyomait.

Kedves lenne, tehát, ha egyre jobban, több helyen, sokak számára lennétek jelen.

Hűséges átlagolvasótok,

P

———— Kántor Péter

SZÜLETÉSNAPI KÖSZÖNTŐ A LÁTÓ SZERKESZTŐINEK

2019. dec. 7-én

Hogy vagy, drága és jó KAF úr?
Tudom, mostanában KAFul.
És te hogy vagy, Petrusz Demény?
Éltet-e százféle remény?
Sarkallnak-e a leendő,
fejedben nyüzsgő teendő?
Hát a Maros? Annak partján,
Bolyai-arccal az arcán,
Láng Zsolt bámul maga elé.
Vajon mi jár az eszében?
Nézi-nézi Szabó Robi,
meg az egész LÁTÓ-tábor,
nézi maga Vida Gábor,
töpreng, de mégsem lát belé.
Holott nyilvánvaló dolog:
Ha jön a nyár, ha jön a nyár,
patak partja horgászni vár! –
Láng Zsolt bámul maga elé.

HÉT PÁRVERS KÁNTOR PÉTERNEK

Kérdezni tudsz, barátom! Istent vagy vert Adyt.
Kérdezni kell a vers, ha hőskorszak megvadít...

Olykorban élsz, ha írhatasz – világgal telt, ha látszó,
boldog habon ha billeg hibátlan, megtalált szó...

Dúdolni tudsz a széllel, szétszállong fent a mű –
s te lent jársz, fellegálmon kószáló mentafű!

Jösz-mész, az alkotásban legszebb prológ a séta –
föl és le, lomb, avar, fényt letipró lóstafféta...

Dúdolsz, netán dohogsz is, de nem lesz rossz a jó –
mindig beláthatatlan egy part, szobor, hajó!

Köztünk maradjon – itt már, valahol szépig éltet
a szó, ha köznap árján vakog a végítélet.

Csodálkozol, barátom, mit ér e képkeret?
Nyílt mélység távlatában egy lélek lépeget.

Marosvásárhely, 2019. december 14-én

A LÁTÓ – BATSÁNYIHOZ

„A Látó 2019-be lát:

Kigyúlt az elmefény! Igen! Hiszen... De. Hát...”

Vidulj, Batsányi! Hidd,
Húlt helyen messze Linz –
Emberben s könyvben itt,
Művekben lesz gerinc...

Markó, Gálfalvi, én,
(Kovács), majd Láng, Vida,
Szabó, Demény – kemény
Volt század vádlója!

Kigyúrt, tarabb jövőt
Menőben néz, ki lát –
Megint darabra tört
E döbbent, szép világ.

Vidulj, látnok, ha vélt
Szabadnak áthozat
A vers – álnok, kimért
Szavakra változat...

Csitulj, frászos elme!
Nem újul a világ –
Eldőlt szittyá ványadt
Élők jogára hág.

Hazug törvény szabad
Raboknak szab teret –
Ha zúg bűsz élcsapat,
S rabolnak bakterek.

Vídulj, Batsányi! Lám,
Reng, dúl-fúl a világ!
Így hull – ha nyámnyilán
Setét lyukba kihág...

Marosvásárhely, 2019. december 17-én

Parti Nagy Lajos

SÚGÁR

(BATSÁNYI-ZANZA)

*„...a látó
oh, mennyi hattyú
alá tó...”*

vidúl és megújja, ha gyógyöröm, ha gyász,
de virgonc elme, ész. bár hogy terjedne, hát...
a letapoda tán, a porba verítés
mutatja, mit tehet egy nép, ha – épp amit,
valakinek kedves, valakinek hallgass,
valakinek hárfa s tea megint másnak,
súgár a setétség fene bálványának,
vidúl és megújja, szívek örök buba.
e szép nap hő égbe cameraként tekin
te benn, remény tekéje, boldog szemgolyó,
harminc év nem kevés e hágópontokon,
századén, ezredén, zengj hárfa,
hogy e lap a magyar változó ég alatt
még a szabadságnak híve és lap maradt.

NÉVJEGY

Azt nem tudom, hogy bele
toll-e yólnia az időnek
a közéletbe. Talán. Hogy bele
tud-e yólni, azt kétkell.

Cenzúra most egy nincs,
de ha beleyólnak, majd leg.

Fida QJm

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap,
Communitas Alapítvány, Bethlen Gábor Alap

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)365-801946; E-mail: lato.szerk@gmail.com; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 96, fél évre 48, negyedévre 24 lej. Külföldi olvasóinknak egy évre 35 EURO, tengerentúlra 45 USD. Előfizetéseket a szerkesztőségben veszünk föl.

ISSN 1220-5982